

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

СТАРИЧЕНКО АЛЕВТИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 342.7- 053.2:351.741(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ОХОРОНІ ПРАВ ДІТЕЙ В
УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.О. Стариченко

Науковий керівник – **Кузніченко Оксана Валеріївна**, кандидат юридичних наук,
доцент.

ОДЕСА – 2022

А Н О Т А Ц І Я

Стариченко, А.О. Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в Україні: адміністративно-правові аспекти. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Одеський державний університет внутрішніх справ, Одеса, 2022.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексним монографічним дослідженням адміністративно-правових аспектів теоретичних, правових та організаційних питань діяльності Національної поліції по охороні прав дітей в Україні. Унаслідок проведеного дослідження охарактеризовано специфічні риси ювенальної правоохоронної діяльності, а також нормативно-правову базу, що регулює порядок її здійснення. З урахуванням цього сформульовано ряд наукових положень, висновків, пропозицій та практичних рекомендацій з удосконалення правового забезпечення та правозастосовної практики Національної поліції в діяльності по охороні прав дітей.

Проведено аналіз понятійно-категоріального апарату в дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей, запропоновано низку авторських визначень понять: «охорона права», «діяльність Національної поліції по охороні прав дітей», «ювенальна превенція» та інших. Зроблено висновок, що окремі лексеми («ювенальний», «превенція», «булінг») недавно знайшли своє нормативно-правове закріплення, набувши значення юридичних понять та категорій, інші – надалі уживаються як теоретичні терміни, або навіть як сленг певних соціальних груп, у тому числі осіб, що здійснюють діяльність з охорони та захисту прав дітей. Наукові знання про поняття, особливо для практикуючих поліцейських ювеналістів, зміцнюють їхній професіоналізм та комунікативну компетентність, посилюючи спроможність у соціальній взаємодії, в основі якої лежить обмін інформацією, піднімають рівень культурної поведінки, етичних і естетичних норм у використанні вербальної і невербальної техніки спілкування.

За наслідками розвитку та становлення ювенальних інституцій та системи правового регулювання їхньої діяльності зроблено висновок, що процес розвитку та

становлення органів публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей тісно пов'язаний з розвитком філософських бачень про права дитини, соціальним, політичним та економічним статусом дитини в суспільстві. Дано характеристику процесу становлення ювенальних органів як еволюцію системи спеціальних правових інструментів охорони та захисту прав та законних інтересів дітей, який об'єктивно виражає розвиток управлінського механізму держави, що обумовлювався людиноорієнтованими особливостями державної політики на кожному історичному етапі. Організаційні форми ювенальної правоохоронної системи радянського періоду не можна назвати оптимальними, їхнє становлення здійснювалось без врахування суспільної думки, сама система була віддзеркаленням процесів реалізації загальної політики Радянського Союзу.

Визначено, що організація діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей повинна ґрунтуватись на стійкій та комплексній системі правових принципів, втілення яких дозволить створити ефективний механізм запобігання та відновлення порушеного права дитини. До цієї системи належать принципи верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, переважного застосування методів виховання і переконання, гуманізму, спеціалізації, професіоналізму, офіційності, безпосередності, єдності прав та обов'язків, найкращого захисту інтересів дитини, правового обґрунтування, спільності інтересів Національної поліції та інших органів публічної адміністрації, «головної ланки», координації та взаємодії, ефективності, плановості, цілеспрямованості, цілісності, комплексності, зворотного зв'язку, науковості та інші.

Унаслідок проведеного аналізу нормативно-правової основи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей доведено, що це сукупність правових актів законодавчого та підзаконного характеру, спрямованих на регулювання відносин, пов'язаних діяльністю органів та посадових осіб Національної поліції, інших органів та посадових осіб публічної адміністрації, які впорядковують управлінські процеси за їхньою участю у сфері забезпечення гарантій реалізації дітьми прав та свобод та

законних інтересів. Реалізація повноважень держави в усіх сферах публічних правовідносин, у тому числі у сфері поліцейської ювенальної правоохорони, здійснюється через узгодженість правових норм з нормами міжнародного права, правомірність і обов'язковість дій уповноважених підрозділів Національної поліції України, у визначених цими нормами випадках.

Доведено, що форми діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей – це сукупність однорідних, конкретних дій поліцейських, які пов'язані зі створенням для дітей оптимальних умов: для вільного користування ними благами суспільства; для забезпечення особистих прав і свобод; для усунення факторів, що приводять до порушення прав та свобод чи ускладнюють їх реалізацію. Формам правоохоронної діяльності притаманні такі ознаки: зовнішній вияв певного змісту правоохорони; зовнішнє вираження дії із метою досягнення поставленої правоохоронної задачі; безпосередній вплив на зміст – розвиток чи гальмування розвитку певних суспільних відносин.

Методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це визначені нормами права способи, засоби та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів та посадових осіб Національної поліції на свідомість і поведінку фізичних осіб, а також на діяльність підприємств, установ та організацій та їхніх посадових осіб з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій, що направлені на дотримання юридичних обов'язків щодо запобігання загроз правам і законним інтересам дітей.

Автором визначено, що правоохоронний ефект від взаємодії в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей досягається: послідовністю взаємодії на усіх стадіях цієї діяльності; перманентністю взаємодії (протяжністю в часі); комплексністю застосування форм та методів взаємодії; узгодженістю застосування заходів адміністративного впливу кожного суб'єкта взаємодії. Створення ефективної системи взаємодії поліції з іншими суб'єктами ювенальних правовідносин на сьогоднішній день слід розглядати як найважливішу та необхідну умову успішного

досягнення мети в діяльності по охороні та захисту прав дітей. Координація діяльності суб'єктів ювенальної правоохорони зазвичай здійснюється шляхом реалізації таких форм: розробка погоджених планів скоординованої діяльності; обмін інформацією з питань профілактичних заходів; проведення координаційних нарад взаємодіючих суб'єктів; проведення спільних правоохоронних заходів (рейдів, перевірок, виїздів на місця правопорушень); надання взаємної допомоги при вирішенні правоохоронних завдань; спільна нормотворча діяльність (видання спільних розпорядчих актів, листів тощо).

За наслідками дослідження досвіду діяльності у сфері ювенальної правоохорони в окремих країнах Європи зауважено різноманітні практики організації правоохоронного процесу: 1) розширення повноважень судових органів; 2) максимальну взаємодію із інститутами громадського суспільства; 3) покладання основних правоохоронних завдань на спеціальні органи публічної адміністрації у справах дітей, утворені як неполіцейські інститути. З'ясовано, що у більшості країн створені спеціальні поліцейські підрозділи по роботі з дітьми, які входять до системи ювенальної юстиції як органи виконавчої влади, тож ювенальну юстицію не варто розглядати лише як автономну гілку судової системи чи самостійний підрозділ загального суду, а систему органів установ та організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону й захист прав, свобод та законних інтересів дітей.

Аналізуючи шляхи удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, з'ясовано, що сучасній ювенальній правоохоронній діяльності, яка здійснюється Національною поліцією України, притаманна низка недоліків.

З метою удосконалення правового регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, запропоновано внести зміни до законів України «Про Національну поліцію» та «Про освіту», Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, затвердженого Постановою КМУ від 24.09.2008 №866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України,

затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044. Аргументовано пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства України, направлено на вирішення конфліктів, стороною яких є діти шляхом прийняття Закону України «Про медіацію».

Ключові слова: діти, охорона прав дітей, Національна поліція України, ювенальна превенція, ювенальна юстиція.

S U M M A R Y

Starychenko A.O. Activities of the National Police for the Protection of Children's Rights in Ukraine: administrative and legal aspects. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Thesis for the Doctor of Philosophy Degree in Specialty 081 «Law». – Odesa State University of Internal Affairs, Odessa, 2022.

The dissertation is one of the first Ukrainian comprehensive monographic studies of administrative and legal aspects of theoretical, legal and organizational issues of the National Police for the protection of children's rights in Ukraine. As a result of the research, the specific features of juvenile law enforcement have been characterized along with the legislation governing its implementation. Given that, a number of scientific provisions, conclusions, proposals and practical recommendations have been made for the improvement of the legal framework and law enforcement of the National Police in the field of the protection of children's rights in Ukraine.

The analysis of the conceptual and categorical apparatus in the studies researching protection of the rights of children by the police has been carried out and a number of author's definitions of the concepts have been offered: "protection of the right", "protection of the rights of children", "defence of the rights of children", "juvenile prevention". It has been concluded that some tokens ("juvenile", "prevention" "bullying") have recently found their reflection in the legislation, becoming legal concepts and categories while some others are still used as theoretical terms, or even in the slang of certain social groups including the circles engaged in the protection and protection of children's rights. Scientific definitions of

the concepts strengthens professionalism and communicative competence especially of the juvenile police officers, enhances their social interaction based on information exchange, raises the level of cultural behavior, ethical and aesthetic norms in verbal and nonverbal communication.

According to the development and formation of juvenile institutions and the respective system of legal regulation it has been concluded that the process of development and formation of public administration bodies engaged in the protection of children's rights is closely linked to the development of philosophical visions of children's rights, social, political and economic status of a child in society. The formation of juvenile bodies as the evolution of a system of special legal instruments in the protection and defense of the rights and legitimate interests of children have been characterized, it objectively reflects the development of the state management mechanism due to human-oriented public policy at each historical stage. The organizational forms of the Soviet juvenile law enforcement system were carried out without consideration of public opinion, the system itself reflected the general policy of the Soviet Union.

It has been found that the protection of children's rights by the National Police of Ukraine should be based on a stable and comprehensive system of legal principles, the implementation thereof will create an effective mechanism of prevention and restoration of children's violated rights. Hereto belong the following principles: rule of law, legality, respect for human rights and freedoms, the predominant use of methods of education and persuasion, humanism, specialization, professionalism, officiality, immediacy, unity of rights and responsibilities, best protection of the child's interests, legal justification, common interests of the National Police and other public administrations, principle of the "main link", coordination and interaction, efficiency, planning, purposefulness, integrity, comprehensiveness, feedback, scientific background and others.

As a result of the analysis of the legislation in the field of the protection of children's rights by the National Police it has been proved that it is a set of legal acts and bylaws regulating relations linked to bodies and officials of the National Police, other bodies and

public administration officials which streamline management processes with their participation in the field of realization of children's rights and freedoms and their legitimate interests. The exercise of state powers in all spheres of public relations, including police juvenile law enforcement, is carried out through the concordance of legal norms with international law, legality and binding actions of the officers of the National Police of Ukraine, in cases specified by these norms.

It has been proved that the forms of the activities of the National Police in the field of protection of children's rights are a set of homogeneous, concrete actions of police officers related to creation of optimal conditions for children: free use of public goods; ensurance of personal rights and freedoms; elimination of the factors that lead to the violation of rights and freedoms or complicate their implementation. Forms of law enforcement have been characterized by the following features: external expression of a certain content of law enforcement; external expression of action in order to achieve the task of law enforcement; direct influence on the content - the development or inhibition of certain social relations.

The methods used by the National Police for the protection of children's rights are the ways, means and techniques of direct and purposeful influence of the National Police units and officers on the consciousness and behavior of individuals, as well as on the enterprises, institutions and organizations and their officials in order to implement their law enforcement tasks and functions aimed at performance of legal obligations in the field of prevention of threats to the children's rights and legitimate interests.

The law enforcement effect of interaction of the National Police with other authorities for protection of children's rights is achieved by: the sequence of interaction at all stages; permanence of interaction (duration); complex application of interaction forms and methods; consistency in the application of measures of administrative influence of each subject of interaction. The creation of an effective system of interaction between the police and other juvenile subjects should be considered today as the most important and necessary condition for the successful protection and defense of children's rights. Coordination of juvenile law enforcement units is usually carried out through the implementation of the following forms:

development of agreed plans for coordinated activities; exchange of information on preventive measures; coordination meetings interacting units; joint law enforcement activities (raids, inspections, visits to crime scenes); mutual assistance in solving law enforcement tasks; joint law-making activity (publication of joint administrative acts, letters, etc.).

As the results of the research of the juvenile law enforcement in some European countries various practices of organization of the law enforcement process have been described: 1) increase of the judiciary powers; 2) maximum interaction with civil society institutions; 3) assignation of the main law enforcement tasks to special bodies of juvenile public administration, formed as non-police institutions. It has been found that in most countries there are special juvenile police units which are a part of the executive bodies, thus juvenile justice should not be considered as an autonomous branch of the judiciary or an independent unit of the general court, it is a system of authorities and organizations that are aimed at the realization, protection and defense of the rights, freedoms and legitimate interests of children.

On analysis of the ways of improvement of the ways of the protection of children's rights by the National Police it has been found that modern juvenile law enforcement carried out by the National Police of Ukraine has a number of weak sides.

In order to improve the legal regulation of the protection of children's rights by the National Police it has been offered to amend the laws of Ukraine On the National Police and On Education, the Standard Regulations on the Commission for the Protection of Children's Rights approved by the Cabinet of Ministers of 24.09.2008 №866 Issues of Guardianship and Custody Related to the Protection of Children's Rights, Instruction On Organization Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine approved by the Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine from 19.12.2017 №1044. Adoption of the Law of Ukraine On Mediation have been justified as the way of improvement of national conflict management legislation, to which impacts children as well.

Key words: children, protection of children 's rights, National Police of Ukraine, juvenile prevention, juvenile justice.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Стариченко А.О. Поняття «охорона прав дітей» як категорія ювенальних правовідносин. *Європейські перспективи*. 2019. №4. С.91-95.
2. Стариченко А.О. Аспекти становлення міжнародного права у сфері охорони прав дітей. *Наше право*. №1. 2020. С.47-54.
3. Стариченко А.О. Органи і служби в справах дітей у системі органів публічного адміністрування: питання правосуб'єктності. *Право.UA*. 2020. №3. С.89-95.
4. Starychenko A.O. Kuznichenko S.O. Protecting the rights of the child from violence: are the powers of the National Police of Ukraine sufficient? *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С.33-37.
5. Starychenko A. Law Enforcement Aspects of Ukrainian Legislation on Education. *European reforms bulletin*. 2021. №2. С.117-120.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Стариченко А.О., Шильник І.І. «Булінг» у понятійно-категоріальному апараті педагогічних та правових досліджень. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф., 23 жовт. 2019 р. Одеса : ОДУВС, 2019. С.107-110.
2. Стариченко А.О. Дотримання прав дитини, як чинник сталого розвитку демократичного суспільства. *Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура* : зб. наукових доп. V міжнар. наук.-практ. конф. 15 листоп. 2019 р. : у 2 ч. Маріуполь : Маріуп. держ. у-нт, 2019. Ч.1. С.50-55.
3. Стариченко А.О. Терміновий заборонний припис стосовно кривдника як спеціальний адміністративний примусовий захід протидії насильницьким проявам у сім'ї. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 28 лют. 2020 р. Одеса, ОДУВС, 2020. С.152-155.
4. Стариченко А.О., Кузнichenko С.О., Шильник І.І. До проблем забезпечення навчально-педагогічного процесу в умовах правових режимів, направлених на захист населення від інфекційних хвороб. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові*

демократичної правової держави : матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 берез. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.52-54.

5. Стариченко А.О. Поліцейський захист неповнолітніх від домашнього насильства: проблеми правозастосування. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 6 листоп. 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. С.110-111.

6. Стариченко А.О., Шильник І.І. Європейські моделі адміністрування дошкільної та шкільної освіти. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції* : матеріали Всеукр. наук. конф., 10 груд. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.30-38.

З М І С Т

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ОХОРОНІ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ.....	24
1.1. Понятійно-категоріальний апарат в дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей.....	24
1.2. Генезис інститутів ювенальної превентивної діяльності в Україні.....	45
1.3. Принципи поліцейської діяльності по охороні прав дітей.....	66
Висновки до розділу I.....	90
РОЗДІЛ II. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ОХОРОНІ ПРАВ ДІТЕЙ.....	93
2.1. Правова основа діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.....	93
2.2. Форми та методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей....	119
2.3. Взаємодія та координація в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.....	142
Висновки до розділу II.....	161
РОЗДІЛ III. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АДМІНІСТРУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРАВООХОРОНИ.....	163
3.1. Зарубіжний досвід ювенальної правоохоронної діяльності.....	163
3.2. Шляхи удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.....	179
Висновки до розділу III.....	193
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	204
ДОДАТКИ.....	250

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз.	– абзац
дис.	– дисертація
англ.	– англійською
іт.	– італійською
лат.	– латинською
нім.	– німецькою
пол.	– польською
перен.	– переносне значення
рос.	– російською
ст.	– стаття, сторінка, століття
фр.	– французькою
ДПУ	– Державне політичне управління
ВКЛ	– Велике Князівство Литовське
ВЦВК	– Всеросійський Центральний Виконавчий Комітет
ГУНП	– Головне управління Національної поліції
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КП(б)У	– Комуністична партія (більшовиків) України
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
МДБ	– Міністерство державної безпеки
МВС	– Міністерство внутрішніх справ України
НКВС	– Народний комісаріат внутрішніх справ
ОВС	– Органи внутрішніх справ
РФ	– Російська Федерація
РРФСР	– Російська Радянська Федеративна Республіка
РНК	– Рада Народних Комісарів
УПП	– Управління патрульної поліції
УСРР	– Українська Соціалістична Радянська Республіка
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Дитина у суспільному усвідомленні поняття «людство» є особливою категорією, яка наділена не лише фізіологічними, але й соціальними, соціокультурними, а також правовими особливостями. З моменту народження та до набуття повноліття дитина потребує особливого соціального ставлення та піклування. Істотне значення у системі заходів соціальних взаємовідносин держави і дитини є її правова охорона.

Статистична інформація, оприлюднена Офісом Генерального прокурора України, свідчить, що за останні сім років (з 2014 року до вересня 2021 року) кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми або за їх участю, досягла кількості понад 45 тис. випадків, близько 40 тис. дітей стали потерпілими від злочинів різного ступеня тяжкості, при тому що діти становлять п'яту частину українського суспільства. Стан криміногенної ситуації у сфері ювенальних відносин обумовлюється цілою низкою факторів, серед яких чільне місце займають політико-правові, соціально-економічні та організаційно-правові, що викликані недосконалістю національного ювенального законодавства.

На сьогодні основну роботу у сфері охорони прав та законних інтересів дітей покладено на органи і служби у справах дітей, серед яких значиться і Національна поліція, яка представлена розгалуженою системою територіальних підрозділів ювенальної превенції. Проте, попри існування спеціалізованих поліцейських підрозділів правоохоронні обов'язки у зазначеній сфері здійснюють і інші служби Національної поліції України: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, служба дільничних офіцерів поліції та інші. У той же час, виконання покладених на Національну поліцію України завдань ускладнене через недосконалість нормативно-правових документів з питань організації її діяльності, у тому числі численних прогалин, відсутності чіткої визначеності прав і обов'язків посадових осіб, наявності норм, що дублюють повноваження поліцейських служб у зазначеній сфері та інше. Недосконалість актів правового регулювання у сфері

ювенальної правоохорони спостерігається і у інших частинах техніки їхнього нормопроектування та нормотворення.

Актуальність теми дослідження визначається також тим, що аспекти ювенальної правоохорони потребують певного переосмислення у зв'язку з інтеграцією України у міжнародне світове товариство, яке виробило відповідні стандарти діяльності у цій сфері органів публічної адміністрації та інститутів громадського суспільства.

Рівень наукової розробки теми. У дисертації використано теоретичні напрацювання вітчизняних фахівців у галузі адміністративного, цивільного, сімейного, міжнародного та інших галузей права, а саме: В.Б. Авер'янова, О.М. Бандурки, О.В. Батраченка, Ю.П. Битяка, Л.Р. Білої, І.Л. Бородіна, К.В. Волинки, В.Л. Грохольського, А.В. Денісової, В.О. Демиденка, І.О. Ієрусалімової, Д.П. Калаянова, І.П. Катеринчука, О.В. Ковальнової, В.К. Колпакова, А.М. Колодія, Т.О. Коломієць, А.Т. Комзюка, О.М. Коропатова, Я.В. Лазура, О.В. Негодченка, А.Ю. Олійника, В.Л. Ортинського, О.Ф. Скакун, Ю.М. Тодики, Х.П. Ярмачі та інших.

Питання правового забезпечення прав дітей ґрунтовно розробляли І.В. Волошина, І.В. Волощук, О.Є. Журавель, В.О. Закриницька, Т.Г. Корж-Ікаєва, С.П. Коталейчук, Н.М. Крестовська, О.М. Кудрявцева, О.О. Лазоренко, Н.В. Лесько, О.В. Максименко, І.Л. Михайлова, О.В. Нікітенко, Н.М. Онищенко, Р.М. Опацький, Н.М. Опольська, Н.В. Ортинська, С.Г. Поволоцька, Ж.М. Пустовіт, С.А. Саблук, Є.П. Филипенко, О.В. Черевач, І.В. Швець, О.А. Шульц та ін.

Проте, адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції по охороні прав дітей надалі є об'єктом наукового інтересу в середовищі адміністративістів та фахівців у галузі поліцейстики. Тому найбільш важливим кроком у задоволенні цього інтересу є поєднання та комплексне узагальнення наявних здобутків і розробки нових теоретичних (доктринальних) засад адміністративно-правового регулювання поліцейської охорони прав дитини в Україні, пошук і обґрунтування напрямів їхнього удосконалення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертацію виконано на кафедрі адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ відповідно до положень Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 №287, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 №501, Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року, затвердженої Постановою КМУ від 30 травня 2018 р. №453.

Роботу виконано в межах науково-дослідної теми Одеського державного університету внутрішніх справ «Пріоритетні напрями розвитку реформування правоохоронних органів в умовах розгортання демократичних процесів у державі» (державний реєстраційний номер 0116U006773).

Тематика дослідження узгоджується із темою науково-дослідної роботи кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ «Забезпечення прав, свобод і інтересів людини в сучасних умовах адміністративно-правовими засобами» (державний реєстраційний номер 0121U109272).

Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради Одеського державного університету внутрішніх справ, протокол №1 від 30 жовтня 2019 р.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретико-методологічних засад, наукових праць, чинних нормативно-правових актів та практики діяльності служб і підрозділів Національної України з'ясувати адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, а також здійснити теоретичне обґрунтування та розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення правового регулювання діяльності Національної поліції у зазначеній сфері.

Відповідно до заявленої мети у дисертації необхідно вирішити такі наукові **завдання:**

- здійснити аналіз понятійно-категоріального апарату в дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей, а також з'ясувати та дати авторське визначення поняття «діяльність Національної поліції по охороні прав дітей»;
- охарактеризувати генезис ювенальної превентивної діяльності як соціально-правового феномену;
- окреслити та прокоментувати систему принципів поліцейської діяльності по охороні прав дітей;
- проаналізувати правову основу діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;
- визначити методи і форми діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;
- дати характеристику феноменам взаємодії та координації в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;
- узагальнити зарубіжний досвід ювенальної правоохоронної діяльності;
- визначити перспективні напрямки удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;
- виробити конкретні пропозиції і рекомендації щодо оптимізації організаційних та правових засад діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.

Предметом дослідження є адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є комплекс загальних та спеціальних методів пізнання, використання яких забезпечило достовірність висновків і можливість вирішення поставлених завдань та досягнення сформульованої мети.

Застосування діалектичного методу надало можливість зрозуміти зміст охорони прав дітей, як соціально-правового явища, розкрити його політико-правові, соціальні та

соціально-правові аспекти та з'ясувати його місце в правоохоронній діяльності Національної поліції України (підрозділи 1.1 та 1.2).

За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійно-категоріальний апарат наукових досліджень охорони та захисту прав дітей (підрозділи 1.1, 1.3., 2.1, 2.2 та 2.3), а історичний метод забезпечив можливість виокремлення правових закономірностей становлення та розвитку феномену охорони прав дітей Національною поліцією України (підрозділи 1.1, 1.2 та 3.1).

Використання порівняльно-правового методу допомогло при проведенні комплексного порівняльного аналізу правових аспектів діяльності органів публічної адміністрації, у тому числі Національної поліції, та інститутів громадянського суспільства у сфері ювенальної правоохорони в Україні та за кордоном (підрозділ 3.1), а методу системного аналізу – при порівнянні механізмів діяльності Національної поліції по охороні прав дітей (підрозділи 2.2 та 2.3).

За допомогою догматичного методу було проаналізовано зміст норм чинного законодавства, підзаконних актів органів державної виконавчої влади та актів місцевого самоврядування у сфері ювенальної правоохорони, виявлено в них прогалини та інші негативні фактори, що знижують їхню якість (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2 та 3.2).

Метод теоретико-правового прогнозування надав можливість запропонувати перспективні форми розвитку законодавства, направлено на регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей (підрозділ 3.2).

Структурно-логічний метод та методи групування і класифікації застосовувались при дослідженні системи нормативно-правових актів, що становлять правову основу правового регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей (підрозділи 1.3 та 2.2), а метод теоретико-правового моделювання при підготовці пропозицій формулювання правових норм (підрозділ 3.2).

Зазначені вище методи дослідження використовувалися в комплексі, що забезпечило достовірність одержаних результатів наукового пошуку.

Нормативною основою дослідження є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію», «Про охорону дитинства», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Цивільний, Сімейний, Кримінальний, Кримінальний процесуальний кодекси, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Постанова Кабінету Міністрів України №877 від 28.10.2015 «Про затвердження Положення про Національну поліцію», Наказ МВС України від 07.06.2018 №686/32138 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції» та інші закони та підзаконні акти, законодавство зарубіжних держав, міжнародні правові акти, направлені на регулювання діяльності органів публічної адміністрації у сфері ювенальної правоохорони.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, вітчизняні та зарубіжні наукові дослідження в галузі адміністративного права, узагальнення практики діяльності Національної поліції України із захисту прав дітей, зарубіжна ювенальна правоохоронна практика, правозастосовна практика судів України, політико-правова публіцистика, довідкові видання, інформаційні дані та контент аналіз мережі Інтернет та інше.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дослідження є одним із перших, які присвячені проблемним питанням правового регулювання діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей та дисертацією доктора філософії, у якій розглянуто адміністративно-правові аспекти діяльності Національної поліції України з охорони прав дітей, та яка розширює сучасні наукові уявлення про діяльність поліції у цій сфері, зокрема:

вперше:

охарактеризовано з наукових позицій понятійно-категоріальний апарат у дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей;

запропоновано авторські визначення понять:

діяльність Національної поліції по охороні прав дітей – це діяльність по реалізації визначених законодавством заходів, що здійснюються поліцією, направлених на запобігання потенційних порушень прав, свобод та законних інтересів дітей, та їх відновлення у випадку порушення;

форми діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей – це сукупність однорідних, конкретних дій поліцейських, які пов'язані зі створенням для дітей оптимальних умов: для вільного користування ними благами суспільства; для забезпечення особистих прав і свобод; для запобігання та усунення факторів, що приводять до порушення прав, свобод та законних інтересів дітей чи ускладнення їхню реалізацію;

методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це визначені нормами права способи, засоби та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів та посадових осіб Національної поліції на свідомість і поведінку фізичних осіб, а також на діяльність підприємств, установ та організацій та їхніх посадових осіб з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій, що направлені на виконання юридичних обов'язків щодо запобігання загроз правам, свободам і законним інтересам дітей.

Запропоновано внести зміни до законів України «Про Національну поліцію» та «Про освіту», Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, затвердженого Постановою КМУ від 24.09.2008 №866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, що сприятиме удосконалення правового регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

удосконалено:

- теоретичні напрацювання, що характеризують сучасний стан правового регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

- класифікацію нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Національної поліції по охороні прав дітей за ознаками юридичної сили та суб'єктами правотворчості;

- науково-теоретичні підходи щодо сутності та змісту діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

набули подальшого розвитку:

- історико-правові наукові положення виникнення, розвитку та становлення ювенальних правоохоронних інститутів в Україні;

- основні напрями удосконалення організаційно-правових засад діяльності Національної поліції по охороні прав дітей щодо взаємодії органів та посадових осіб Національної поліції з іншими органами публічної адміністрації та інститутами громадського суспільства, спеціальної підготовки офіцерів Національної поліції по напрямку ювенальної правоохорони, технічної оснащеності працівників підрозділів ювенальної превенції, усунення відомчих бар'єрів між Національною поліцією та іншими органами публічної адміністрації та інше;

- аргументація пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства України, направленою на вирішення конфліктів, стороною яких є діти, шляхом прийняття Закону України «Про медіацію».

У цілому новими є й інші висновки, пропозиції та рекомендації дисертанта, які виносяться на захист та мають значення для подальшого вирішення проблемних питань у межах проблем дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки, рекомендації та пропозиції, зроблені у дослідженні, впроваджені та можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – для подальшого вивчення проблем діяльності Національної поліції по охороні прав дітей (акт впровадження у наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 7 жовтня 2021 року);

- в освітньому процесі – при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, лекцій, практичних і семінарських занять з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Запобігання та протидія домашньому насильству» (акт впровадження у навчальний процес Одеського державного університету внутрішніх справ від 19 серпня 2021 року);

- у правозастосуванні – для удосконалення практичної діяльності органів Національної поліції по охороні прав дітей, (акт впровадження у практичну діяльність УПД ГУ НП в Одеській області від 1 вересня 2021 року);

- у правотворчості – для вдосконалення законодавства, направлено на регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки та пропозиції, що містяться в дисертації, були предметом наукового обговорення на засіданнях кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ, доповідалися автором і були оприлюднені на науково-практичних конференціях: «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України (Одеса, 23 жовтня 2019 р.), «Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура» (Маріуполь, 15 листопада 2019 р.), «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права» (Одеса, 28 лютого 2020 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (Одеса, 26 березня 2020 р.), «Стан та перспективи розвитку адміністративного права України» (Одеса, 06 листопада 2020 р.), «Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції» (Одеса, 10 грудня 2020 р.).

Публікації. Результати дослідження знайшли відображення в п'яти наукових статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, одна з яких опублікована у зарубіжному фаховому виданні країни Європейського Союзу, а також тезах шести наукових доповідей.

Особистий внесок здобувача в опублікованих працях у співавторстві полягає в аналізі правового механізму ювенальної правоохоронної діяльності. Автору належить виконання аналітичних частин публікацій та формулювання висновків.

РОЗДІЛ І.

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ОХОРОНІ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

1.1. Понятійно-категоріальний апарат в дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей

Наукове розроблення понятійно-категоріального апарату завжди було важливим завданням у будь-якій науці. Особливу актуальність мають наукові розробки понять у правових дослідженнях, оскільки більшість з них направлені на вдосконалення законодавства, яке регулює певний вид суспільних відносин. Змінюваність об'єктивного змісту та діалектичного взаємозв'язку понять, що обумовлюється виникненням цілком нових суспільних відносин та швидкими темпами іншомовних запозичень ускладнюють правозастосування, тож ефективність вдосконалення правових актів потребує чіткого вивчення та упорядкування, систематизації та лексикографічного опису основних юридичних термінів, що сприяє покращенню процесів нормотворення та правозастосування в діяльності публічної адміністрації.

Правовідносини охорони прав дітей поліцейськими інститутами є самостійним видом публічних відносин, якому притаманні характерні поняття, знання про якісні характеристики, які необхідні для потреб як самої юридичної науки, так і правоохоронної практики.

Термінознавство, як самостійна наука про терміни та поняття, утворилась у 60-х роках XX ст. у середовищі мовознавців. З кінця XX ст. зауважується велика кількість розвідок вітчизняних науковців у напрямку юридичної термінології [1, с.6].

Юридична універсальність та правозастосовна ефективність термінів, понять та категорій відображена у численних наукових доробках представників різних напрямків юридичної науки як в Україні, так і за кордоном. Елементи понятійно-категоріального апарату досліджували представники теорії права, конституційного та адміністративного права, цивілісти та процесуалісти та інші. Враховуючи міждисциплінарну природу більшості понять та категорій, до них звертали погляди

представники інших наук: соціології, педагогіки, економіки, теорії управління та інших. Так, проблеми застосування елементів понятійно-категоріального у праві розкривали у своїх працях Н.В. Артикуца, М.О. Баймуратов, Н.П. Бортник (Тиндик), М.Б. Вербенєц, Л.Є. Гапонова, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, В.Л. Грохольський, І.І. Дахно, В.І. Загуменник, В.М. Кампо, В.В. Копейчиков, Т.М. Кравцова, О.В. Кузьменко, П.Є. Луньо, О.О. Любченко, А.М. Маковецький, Т.В. Малярчук, В.М. Марчук, В.В. Мусієнко, Р.Л. Наливайко, Л.В. Ніколаєва, О.Ю. Оболенський, О.І. Остапенко, Т.І. Пашук, С.М. Проценко, П.М. Рабінович, Л.Л. Синюта, О.Ф. Скакун, Б.Р. Стецюк, В.А. Соколов, І.М. Сопілко, А.С. Токарська, З.А. Тростюк, Ю.С. Шемшученко та багато інших.

Рівень знань про елементи понятійно-категоріального апарату адміністративного права та поліцейстики поглибили своїми доробками В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, Л.Р. Біла, Є.В. Додін, С.В. Ківалов, Ю.В. Ковбасюк, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, М.В. Лошицький, В.Л. Ортинський, О.С. Проневич, Ю.П. Сурміна, В.П. Трощинський, Х.П. Ярмачі та інші.

Не залишають без уваги термінознавчу частину правової науки і дослідники в галузі ювенального права. Значний внесок у вивченні понятійно-категоріального апарату, що використовується у правовідносинах охорони та захисту прав дітей, здійснили: О.М. Дручек, розкривши сучасне теоретико-правове розуміння понять, що фігурують у правовідносинах забезпечення прав і свобод дитини [2]; Н.В. Лесько, яка дослідила низку ключових понять та категорій [3]. До цінних праць, у частині досліджень ювенальних понять, можна віднести праці: Н.М. Крестовської, які можна вважати фундаментальними в сучасній ювеналістиці, адже вони доводять науковій спільноті сутність понять «ювенальне право», «ювенальна юстиція», «ювенальна відповідальність» та інші [433]; Н.В. Ортинської, у яких авторка акцентувала на проблемі понятійно-категорійного апарату у сфері правового статусу неповнолітніх та розмежувала споріднені поняття «діти», «малолітні», «молодь», «підлітки», «особи юного віку», «неповнолітні», а також розширила багаж правової науки цілою низкою

визначень, зокрема таких, як «права неповнолітніх», «обов'язки неповнолітніх», «гарантії прав та свобод неповнолітніх» тощо [4]; О.О. Навроцького, який досліджував та пропонував для законодавчого закріплення такі поняття, як «повноцінне життя та розвиток дитини», «безпека дитини», «благополуччя дитини», «сімейне оточення дитини», «підклування про дитину» та інші [5]; О.М. Ткаленко, яка розкрила сутність понять «наси́льство в сім'ї», «наси́льство в сім'ї щодо дитини» та «домашнє наси́льство», «захисний припис» та «обмежувальний припис» та інші [6]; Р.Ю. Матяшовської, яка, крім поняття «дитина», дослідила поняття: «дитина з освітніми потребами», «законний інтерес дитини», «законний інтерес особи дошкільного віку», «правові гарантії осіб дошкільного віку» та інші [7]; В.М. Стешенка, який дослідив зміст понять «право дітей та підлітків на захист своїх прав», «право дитини на життя», «право дитини на ім'я, громадянство та сімейні зв'язки», «право дитини не розлучатися з батьками всупереч їх бажанню» [8] та інших.

Позитивно оцінюючи наведені наукові праці зазначених авторів, зауважимо, що у зв'язку з постійним розвитком адміністративного та ювенального права, інтенсивним реформуванням адміністративно-правових відносин в Україні, пов'язаних з інституційними та просторово юрисдикційними змінами органів публічної адміністрації, понятійно-категоріальний апарат досліджуваної галузі не втрачає своєї актуальності у вітчизняній науці адміністративного права. Багато понять та категорій, що використовуються у нормативно-правовому регулюванні поліцейської охорони прав дітей та в науковій літературі цієї сфери правовідносин, залишаються маловивченими. А окремі новітні іншомовні запозичення узагалі є, так би мовити, «білою плямою» вітчизняної адміністративно-правової науки. В окремих нормативно-правових актах, направлених на регулювання діяльності Національної поліції, актах органів публічної адміністрації щодо охорони прав дітей тощо, дефініції окремих елементів понятійно-категоріального апарату трактуються по різному, що призводить до неправильного правозастосування охоронних норм, а відтак, до порушень прав та

законних інтересів як дітей, так і публічних інтересів: держави, територіальних громад, окремих соціальних груп.

Рівень забезпечення прав і свобод у демократичному суспільстві визначається багатьма чинниками. Одним з яких – це наявність чинного, ефективного соціально-правового механізму охорони прав і свобод, гарантій їхнього забезпечення і захисту від протиправних посягань.

Таким чином, виникає необхідність з'ясування змісту та сутності поняття «охорона прав дітей», а також значення складових, що формують це поняття в цілому, взаємозв'язок між цими складовими, відмінність від суміжних понять тощо.

Одним із термінів, що концентрує на собі науковий інтерес, є поняття «дитина». Незважаючи на широке його використання у юридичній лексиці, в адміністративно-правовій науці чіткої відповіді немає, як визначати це поняття, а різні нормативно-правові акти, як слушно зауважує В.Ю. Євко, визначають його різний зміст [9, с.253].

Популярні лексикографічні видання не дають можливості сформулювати уяву юридичного змісту понять «дитина»/«діти». Так, Академічний тлумачний словник української мови слово «дитина» тлумачить як: 1. Маленька дівчинка або маленький хлопчик; 2. Син або дочка незалежно від їх віку; 3. перен. Той або те, що успадкували характерні риси своєї епохи, свого середовища і та ін. [10, с.287]. Подібне тлумачення подає і видання початку ХХ століття «Словарь української мови», редаговане видатним лексикографом Б. Грінченком [11, с.384].

При цьому, Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів за редакцією А.Й. Капської, І.М. Пінчук та С.В. Толстоухової наповнює досліджуване поняття більш широким соціально-правовим змістом: діти – це особлива соціально-демографічна група населення, яка має не лише визначені законом вікові межі, а й свої специфічні потреби, інтереси, права; у суспільстві діти захищені соціальними, юридичними, моральними нормами, проте через недостатню здатність задовольнити свої потреби і захищати інтереси вимагають соціального піклування і відповідальності з боку родини, держави, суспільства [12, с.71].

Немає однастайності щодо досліджуваного поняття і в середовищі правників-науковців. Так, професор Лондонського університету Джеральдіна Ван Бьюрен, вважає, що дитина – це індивід, який ще не є дорослим [13, с.113]. І.О. Бандурка зауважила, що у сімейному та цивільному законодавстві поняття «дитина» вживають з різним змістом. За Сімейним кодексом України, дитиною є особа, яка не досягла повноліття. У цивільному праві поняття «дитина» вжито у значенні особи, яка перебуває у кровному спорідненні першого ступеня по прямій лінії з іншими особами (батьками) [14, с.18]. О.М. Дручек, сформулювавши авторське визначення зазначає, що «дитина – це людська істота віком від народження до припинення неповноліття, яка потребує особливого захисту та піклування; володіє більшістю прав і свобод людини, за винятком обсягу повної цивільної дієздатності; та у межах свого правового статусу прямо чи опосередковано є учасником суспільних відносин» [2, с.39].

Конституція України, як основний національний закон, не містить визначень цього поняття, хоча цей термін у конституційних нормах вживається тричі [15].

Стаття 6 Сімейного кодексу України частиною першою визначає, що правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття [16], що, на думку О.О. Отраднової, у статті фактично надається визначення дитини як учасника сімейних правовідносин [17].

Стаття 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначає термін «дитина» як особа віком до 18 років (віку повноліття), якщо згідно із законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повноліття раніше [18].

Міжнародні правові акти теж містять різні визначення досліджуваного поняття. Так, Конвенція про права дитини зазначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше» [19]. Таке ж формулювання містить ст.2 Європейської Конвенції про громадянство 1997 р. [20]. Конвенція «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 року термін «дитина» позначає людину, яка не досягла віку закінчення шкільної освіти або не досягла 15-річного віку [21]. Рекомендації щодо

допомоги та інвалідності по старості та у зв'язку із втратою годувальника №131, прийняті на Генеральній конференції Міжнародної організації праці 29.06.1967, обумовлюють, що термін «дитина» охоплює: і) дитину, молодшу віку закінчення обов'язкової шкільної освіти або молодшу 15 років, причому враховуючи більш високий вік; ii) за установлених умов, дитину, молодшу встановленого віку, але старшу зазначеного в абзаці «і», яка проходить курси учнівства або продовжує своє навчання, або хворіє хронічною хворобою, або є інвалідом, що не дозволяє займатися будь-якою діяльністю, яка дає прибуток [22]. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 року визначає, що «дитина» означає особу будь-якого громадянства, що не досягла 16 років і не має права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодавством запитуваної Держави [23].

Таким чином, у міжнародних правових актах та національному законодавстві України поняття «дитина» визначається з урахуванням основного вікового критерію (верхня межа від 15 до 18 років) та додаткових: діяльність/заняття дитини (навчання, неможливість займатись прибутковою діяльністю) або фізичні причини (хвороба, інвалідність) [24, с.92].

Одночасно з поняттями «дитина» в законодавстві України використовуються поняття «малолітні», «неповнолітні», «підлітки», які повністю охоплюються поняттям первинним.

Основоположним елементом адміністративних правовідносин між поліцією і дитиною є її права.

Як стверджує О.М. Кудрявцева, права і свободи дитини відіграють ключову роль у системі конституційних прав і свобод людини, оскільки саме вони формують конституційно-правовий статус дитини та її правосвідомість на майбутнє, сприяють утвердженню поваги до прав людини як універсальної цінності [25, с.7-8].

Аналіз юридичної літератури дав можливість виявити низку підходів до розуміння поняття «права дитини» як юридичного феномену. Так, на думку Н.М. Опольської, права дитини – це можливості задоволення потреб та інтересів дитини, реалізація яких є необхідною умовою для її нормального життя та гармонійного розвитку і які здійснюються самою дитиною або за допомогою інших осіб [26, с.16]. Т.Г. Корж-Ікаєва вважає, що права дитини – це закріплені і гарантовані Конституцією України можливості поведінки та розвитку неповнолітнього з урахуванням його індивідуальних потреб та соціальних інтересів суспільства відповідно до чинного національного законодавства та міжнародного права [27, с.9]. На переконання О.Ф. Скакун, права дитини – це можливості (свободи) дитини, необхідні для її існування, виховання та розвитку [28, с.565].

Розгорнуте визначення поняття «права дитини» подає О.А. Шульц, на думку авторки, цей феномен розуміють як систему соціальних, економічних, культурних та інших можливостей, що зумовлені особливостями фізичного, психологічного та розумового розвитку дитини, що визнаються та здійснюються у певний період життя людини – дитинства, виходять з принципів природного права, загальнолюдських цінностей, визнаних у міжнародному праві та національному законодавстві, гарантуються державою, суспільством, сім'єю та іншими суб'єктами права й мають особливий режим та механізм реалізації і захисту [24, с.95].

П.П. Шляхтун подав зовсім лаконічне визначення поняття «права дитини» - права людини стосовно дітей [29, 372-373]. З таким трактування автора не погодилась О.М. Дручек, пояснюючи свою позицію тим, що таке розуміння прав дитини не корелюється із ідеєю її правосуб'єктності [2, с.42]. Дослідниця прийшла до висновку, що більшість учених трактує зазначене поняття з позиції ліберально-патерналістського підходу, визнаючи дитину автономним суб'єктом права, співгромадянином, який потребує особливої турботи. Зазначений підхід, вказує авторка, обумовлює пріоритетність інтересів та потреб дитини, самоцінність дитячої субкультури, необхідність надання дітям особливої турботи, захисту, перерозподілу ресурсів на їх

користь [2, с.43]. Свої пошуки О.М. Дручек узагальнює висновком: «Права дитини – це система соціальних, економічних, культурних та інших можливостей, які обумовлені особливостями розвитку дитини, визнаються за людською істотою від народження до повноліття, базуються на принципах природності, пріоритетності, автономності, закріплюються на міжнародному та національному рівні, гарантуються державою та іншими суб'єктами правовідносин і мають особливий механізм забезпечення [2, с.43].

Наступне поняття, яке потребує наукової розробки – це «охорона права». У контексті предмета нашого дослідження чи не найголовнішою причиною цьому є відсутність однозначності цього терміна у юридичних конструкціях нормативно-правових актів, перш за все законодавчих.

Те, що право виконує регулятивну та охоронну функції, є загальновідомим у просторі юриспруденції. При цьому, охоронна функція права як у правозастосуванні, так і в науці може визначатись через низку суміжних понять «охорона права», «захист права» та «забезпечення права». На жаль, єдиної точки зору на ці, хоча й близькі, однак не тотожні поняття, не мають ні законодавці, ні представники наукової чи правозастосовної сфер. Відсутність загальноприйнятого розмежування цих понять приводить до їхнього взаємозаміщення та до довільного трактування, без урахування їхнього лексичного значення, що викликає занепокоєння, особливо стосовно правовідносин, де об'єктом правового захисту чи правової охорони виступають права дитини [30, с.91].

З'ясування сутності поняття «охорона права» в ювенальних правовідносинах забезпечить аналіз пояснень їхнього значення у інших відносинах.

За твердженнями А.Г. Донець, у цивільному праві під охороною розуміють частину діяльності суб'єкта охоронної діяльності із забезпечення схоронності майна [31, с.244]. Як елемент публічно-правових відносин термін «охорона» фігурує у нормативних визначеннях цілої низки понять. Наприклад, охорона здоров'я, відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», є системою заходів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого

самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя [32].

Закон України «Про охорону праці» визначає однойменне поняття системою правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження життя, здоров'я і працездатності людини у процесі трудової діяльності [33].

Охорона культурної спадщини – це комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музеєфікації об'єктів культурної спадщини [34].

Державна охорона органів державної влади України та посадових осіб (державна охорона) – це система організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об'єктів, визначених Законом [35].

Поняття «охорона ґрунтів» – система правових, організаційних, технологічних та інших заходів, спрямованих на збереження і відтворення родючості та цілісності ґрунтів, їх захист від деградації, ведення сільськогосподарського виробництва з дотриманням ґрунтозахисних технологій та забезпеченням екологічної безпеки довкілля [36].

Охорона державної таємниці – комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв [37].

Як бачимо, термін «охорона» виступає у значенні системи заходів, які здійснюються з метою забезпечення збереження певних об'єктів. Саме у значенні

системи правових заходів нормативно визначає поняття «охорона дитинства» і джерела ювенального права, зокрема Закон України «Про охорону дитинства» – система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [18].

Однак у Законі України «Про охоронну діяльність» це поняття визначено іншим змістом:

охорона майна – діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення недоторканності, цілісності визначених власником і належних йому будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна, з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього, для збереження його фізичного стану, припинення несанкціонованого власником доступу до нього та забезпечення здійснення власником цього майна всіх належних йому повноважень стосовно нього;

охорона фізичної особи – діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення особистої безпеки, життя та здоров'я індивідуально визначеної фізичної особи (групи осіб) шляхом запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу факторів (діяльності або бездіяльності) протиправного характеру; закон про охоронну діяльність [38].

Ю.М. Топчій навів приклади об'єктивного існування терміна «охорона» у словосполученнях із значенням публічних інституцій: Державна лісова охорона – правоохоронний орган, що здійснює правові, лісоохоронні та інші заходи, спрямовані на збереження, розширене відтворення, невиснажливе використання лісових ресурсів, включаючи об'єкти тваринного світу в лісах; Рибоохорона – територіальні органи Державного агентства рибного господарства України, основними завданнями яких є реалізація повноважень Державного агентства рибного господарства у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в районі діяльності; Муніципальна охорона –

комунальне підприємство або установа, що створене органом місцевого самоврядування з метою забезпечення здійснення діяльності з організації та практичного здійснення заходів охорони територіальної громади, майна юридичних та фізичних та юридичних осіб, також заходів охорони фізичних осіб, а також реалізація іншої діяльності, спрямованої на одержання прибутку [39, с.35-36].

Таким чином, поняття «охорона» може розглядатись із різним змістом: як діяльність, як функція, як охоронна інституція [30, с.94].

Поняття «охорона права» пов'язана з охоронними правовідносинами, які починають складатись до моменту виникнення правопорушення, тобто направлені на його запобігання. Це відрізняє охорону права від захисту права, яке здійснюється в рамках особливих правозахисних відносин.

На підтримку цієї тези варто привести приклад розуміння поняття «охорона права» О.М. Легенченком, який вважає, що це поняття застосовується не тільки на стадії після порушення, а й у процесі самої реалізації права. На думку дослідника, правовий захист має місце здебільшого вже після факту порушення права, і є складовою більш широкого поняття «охорона прав» [40, с.64].

Інша група вчених, навпаки, вважає ширшим поняття «охорона права». У широкому сенсі, вважає А.П. Сергєєв, охорона права включає в себе заходи не лише правового, але й економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на створення необхідних умов для здійснення суб'єктивних прав. До власне правових заходів охорони учений відносить усі заходи, за допомогою яких забезпечується як розвиток правовідносин у їх нормальному, непорушеному стані, так і відновлення порушених чи оскаржених прав і інтересів [41, с.240].

Крім цього, ми можемо зустріти безліч випадків, коли автори між охороною права та його захистом ставлять знак рівності, ототожнюючи ці поняття. С.С. Алексєєв розглядає захист права як державно-примусову діяльність, направлену на здійснення «відновлювальних» завдань — на відновлення порушеного права, забезпечення юридичного обов'язку [42, с.280].

На нашу думку, під час визначення співвідношення двох понять доцільно виходити з того, що охорона права є поняттям ширшим та охоплює всю сукупність норм права, які передбачають порядок та межі здійснення права, а також сукупність організаційних і правових заходів, спрямованих на забезпечення реалізації і поновлення порушеного права [30, с.93].

Крім цього, охорону права слід визначати як сукупність правових засобів (гарантій), за допомогою яких забезпечується реалізація правових норм та дотримання режиму законності, направлена на гарантування прав, свобод та законного інтересу.

Різниця між поняттям охорони та захисту права яскраво простежується в тому, що охорона права насамперед направлена на гарантування прав (оберігає законний інтерес), тоді як під захистом права розуміють конкретні дії, спрямовані на поновлення порушеного права.

Екстраполюючи зазначену тезу на ювенальні правовідносини, слід зазначити, що в основі формулювання змісту поняття «охорона прав дітей» лежить загроза порушення прав дітей.

Таким чином, діяльність Національної поліції по охороні прав дітей слід розуміти як діяльність по реалізації визначених законодавством заходів, що здійснюються поліцією, направлених на запобігання потенційних порушень прав, свобод та законних інтересів дітей, та їх відновлення у випадку порушення.

У свою чергу, під захистом прав дітей слід розуміти сукупність переважно охоронних норм права, направлених на відновлення прав дітей, реалізацію ними суб'єктивних прав у випадку їх порушення чи обмеження, здійснення комплексу заходів, направлених на усунення обставин, які чинять перепони здійсненню прав дітьми, а також діяльність органів публічної адміністрації та їхніх посадових осіб з реалізації вказаних норм права.

На світі немає жодної більш-менш розвиненої мови, у словниковому складі якої не було б іншомовних слів. Не становить винятку й українська мова [43, с.84].

Запозичення слів – один з продуктивних способів поповнення лексичного складу кожної мови в сучасному світі. Поява іншомовних слів у мові зумовлена передусім економічними, політичними і культурними контактами, які існували чи існують між окремими народами і націями в процесі їх історичного розвитку [44, с.326]. Українське суспільство стає більш відкритим, активнішим у політичній сфері, адаптивним до сучасних європейських та загальносвітових цінностей, що обумовлює взаємопроникнення культурних елементів, у тому числі у слововжиток.

Серед новітніх запозичень юридичної термінології притаманні і ті, що характерні у більшому степені правовідносинам охорони прав дітей, з кола яких варто відмітити поняття «ювеналістика» та похідні від нього («ювенальне право», «ювенальна політика», «ювенальна юстиція», «ювенальна превенція» тощо), а також поняття «булінг» та інші.

Слово «ювенальний» (лат. *juvenalis* – юнацький, дитячий, властивий молодим людям) [45], настільки нове запозичення, що його тлумачення не знаходимо в українських тлумачних словниках, виданих до 1974 року.

Правова ювеналістика (наука ювенального права) визначається як система теоретичних та прикладних знань про традиції, сучасний стан та перспективи правового регулювання суспільних відносин за участю дітей та молоді, про правове забезпечення умов виживання, належного розвитку та соціалізації підростаючого покоління. Її об'єктом є правова реальність (у тому числі й історичні її аспекти), головним суб'єктом та центром якої прямо або опосередковано є підростаюче покоління [46, с.8].

Специфіка об'єкта ювенально-правових відносин, які охоплює своїм предметом ювеналістика, полягає в тому, що він обов'язково включає захист прав та інтересів дитини, навіть якщо йдеться про відносини, пов'язані з юридичною відповідальністю дитини.

Н.М. Крестовська стверджує, і з цим варто погодитись, що ювенальне право є самостійною галуззю права України у відповідності до наступних розмежувальних з

іншими галузями права критеріїв: власний предмет правового регулювання; специфіка основних методів та прийомів правового регулювання; система принципів; специфічні спеціально-юридичні функції [47, с.37-40]. Р.М. Опацький вважає, що ювенальна юстиція обов'язково виділена із загальної системи правоохоронних органів судова структура для дотримання особливого порядку роботи з неповнолітніми, що дозволяє забезпечити додаткові гарантії їх прав [48, с.72].

Н.М. Крестовська розширює коло суб'єктів, пояснюючи, що сучасна ювенальна юстиція – це система державних, муніципальних, правоохоронних, судових органів та установ, громадських та правозахисних організацій, що згідно із законодавством, за допомогою медико-соціальних і психолого-педагогічних методик забезпечують захист прав, свобод, інтересів дітей та їх ресоціалізацію (щодо дітей, які перебувають у складній життєвій ситуації), попереджають вчинення правопорушень, здійснюють правосуддя щодо дітей [46, с. 25].

Останнім часом зауважується про збільшення компоненти неюридичних кадрів у системі ювенальної юстиції за рахунок представників інших галузей знань, у першу чергу педагогів, а також медиків, психологів та управлінців. Таке кадрове формування розширює теоретичний та практичний простір ювенальної юстиції, переносячи акценти на відповідні методико-психологічні та соціальні служби, хоча, на нашу думку, в основі системи правової охорони та захисту прав та інтересів дітей повинна стояти юридична діяльність.

Поняття «ювенальна превенція» також є відносно новим для лексики правоохоронної діяльності в Україні.

Термін «превенція» також є іншомовним. Укладачі Етимологічного словника Української мови пояснюють слів «превенція», «превентивний» (запобігання, запобіжний) запозиченням з французької (фр. *preventif*), що, у свою чергу, походять від латинського *preventus* – «попереджений», пов'язаного з латинським *prevenio*, утвореного від латинських: префіксу *prae* – «попереду», «перед» та дієслова *venio* – «приходжу», «прибуваю» [49, с.559].

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» превенція розглядається як запобігання злочинам, а «превентивний» - той, який попереджає щонебудь, запобігає чомусь; профілактичний, упереджувальний; сутність поняття «превенція» виражена через запобігання, попередження [50, с.919].

Укладачі Великого енциклопедичного юридичного словника також тлумачать поняття «превенція» як попередження та запобігання, пояснюючи його вживання в теорії кримінального та кримінально-виконавчого права, та у кримінології як синонім поняття «запобігання злочинності». Крім того, автори зазначили, що у чинному українському законодавстві цей термін не використовується [51, с.700]. Останнє підкреслює новизну іншомовного запозичення.

Н.М. Шубіна під превенцією розуміє діяльність, спрямовану на попередження настання певних небажаних наслідків та/або вчинення якихось неправомірних дій. Автор вважає, що терміни «профілактика», «запобігання», «попередження», «превенція» за системно-смісловим зв'язком є видовими, деякі з них навіть синонімами, але не абсолютно тотожними поняттями [52, с.45]. О.М. Окопник вважає, що «превенція правопорушень» та «профілактика правопорушень» є повними синонімами, пояснюючи їх соціально-управлінською діяльністю, спрямованою на усунення, нейтралізацію криміногенних факторів, обмеження їх дії за допомогою спеціальних засобів [53, с.261]. Про те, що «профілактика», «превенція», «попередження», «запобігання», «припинення» є синонімами, робить висновок і С.О. Сафронов [54]. На думку О.М. Дручек, ювенальна превенція – це організація системи попередження правопорушень серед молоді [2, с.92].

У широкому розумінні ювенальна превенція – це відносно окремий (автономний напрям у системі ювенальної юстиції) вид суспільно-правових відносин, який має свій об'єкт правового впливу й систему суб'єктів, які цей вплив здійснюють у визначених законодавством межах. Крім того, вона одночасно є, по-перше, складовою частиною як соціальної, так і антидевіантної політики держави, а тому щільно пов'язана з такими суміжними інститутами, як соціальний захист сім'ї, дітей та молоді; по-друге,

превентивне виховання, освіта, які сукупно вирішують комплекс загальних та спеціальних завдань з охорони дитинства, забезпечення прав дітей і їхніх законних інтересів [55, с.115-116].

Таким чином, під ювенальною превенцією слід розуміти вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав, свобод та законних інтересів дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, запобігання небажаних для них соціально-правових наслідків, виявлення і усунення причин та умов їхнього виникнення.

Особливої уваги потребує поняття «булінг», яке не лише недавно увійшло у вжиток в юридичній лексиці, але й набуло нормативно-правового визначення кількома національними законами.

Перші публікації на тему шкільного приниження з'явилися ще в 1905 р. Дослідженням булінгу займалися переважно зарубіжні науковці, серед яких варто відмітити скандинавських учених Д. Ольвеуса, Е. Ролланда, П. Хайнеманна та британців Д. Лейна, В. Ортона, Д. Таттума [56, с.107].

Термін «булінг» походить від англійського дієслова «*tobully*». Кембриджський словник англійської мови пояснює це дієслово значенням «ображати або залякувати когось, хто є меншим або менш впливовим, ніж ви, досить часто примушування такої особи до небажаних дій» [57]. Оксфордський словник тлумачить його як «прагнути завдати шкоду, залякати або примусити до небажаної дії уразливу особу або особу, яка сприймається як така» [58]. Хоча етимологічно, за думкою, поширеною в англomовних країнах, слово «булінг» (англ. *bullying*) дослівно означає «бикування».

С. Куртова, досліджуючи явище булінгу в шкільному середовищі, вважає, що цей термін походить від англійського *bully* – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник, хоча не вказує джерел такого тлумачення [59].

Із наданням цьому терміну статусу правової категорії він став об'єктом частих досліджень у правовій науці, педагогіці та соціології, що спричинило його різноманітне бачення, а відтак, відмінні між собою трактування [56, с.107-109].

Уперше визначення булінгу в середовищі дітей і підлітків опублікував норвезький психолог Дан Ольвеус у 1993 р., яке стало загальноприйнятим – це навмисна, систематично повторювана агресивна поведінка, що ґрунтується на нерівності соціальної влади або фізичної сили [60]. При цьому, автор визначає булінг в іншому форматі: «Булінг – ситуація, у якій учень неодноразово піддається негативним діям з боку одного чи кількох інших учнів» [61].

С. Куртова, посилаючись на світову педагогічну практику, пояснює явище булінгу як прояв дискримінації дитини, що виражається у фізичних і психічних формах насильства [59].

Національна Асоціація шкільних працівників США пояснює булінг як динамічні і повторювані моделі вербальної або невербальної поведінки, що здійснюється одним або групою учнів по відношенню до іншого учня, спрямовані на навмисне нанесення шкоди, при наявності реальної різниці в силі [62].

В. Бесаг обґрунтував, що головною ознакою булінгу, а не разового прояву агресії, є системність, тож таку поведінку дослідник визначає як неодноразовий напад (фізичний, психологічний, соціальний або вербальний) тими, чия влада формально або ситуативно вища за тих, хто не має можливості захиститися, з наміром заподіяти страждання для досягнення власного задоволення [63]. Британські соціологи Д. Лейн та Е. Міллер пояснюють булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в цій ситуації [64]. При цьому Д. Лейн підходить до булінгу як до міждисциплінарної категорії, обґрунтовуючи її сукупністю соціальних, психологічних і педагогічних проблем, які охоплюють процес тривалого фізичного чи психологічного насилля з боку індивіда або групи стосовно індивіда, що не може захистити себе в певній ситуації [64].

На думку Н. Данкансона, булінг є соціальною взаємодією, через яку одна людина (іноді декілька) зазнають нападів іншої людини (іноді декількох, але, зазвичай, не більше чотирьох) майже щодня впродовж тривалого періоду (декількох місяців), що

викликає в жертви стан безпомічності й виключення з групи [65, с.168]. К.М. Плутницька, досліджуючи юридичні сторони шкільного насильства, пропонує під шкільним булінгом розуміти форму навмисної, систематичної, агресивної поведінки одного чи декількох учнів стосовно іншого із використанням дисбалансу влади чи фізичної сили за підтримки чи мовчазної згоди частини або всього колективу [66, с.80].

Першим офіційним визначенням булінгу, що стали використовувати в судовій практиці у Великобританії, є визначення, запропоноване у 1994 р. Б. Хелдом: «Булінг – це тривале фізичне або психологічне насильство, яке чинить одна особа або група осіб стосовно до особи, яка нездатна захистити себе в цій ситуації, з усвідомленим бажанням завдати болю, залякати або спричинити стрес іншій особі» [61].

Вітчизняне законодавство нормативно визначає булінг двома законами. Законом України «Про освіту»: булінг (цькування) - діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [68]; а також КУпАП: булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [69].

Як бачимо, поняття «булінг», незважаючи на різноманітні підходи до його тлумачення у педагогіці, соціології та правових науках, тісно пов'язане із такими поняттями, як агресія (дії, спрямовані на порушення фізичної і психічної цілісності людини або групи людей) та насильство (застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих,

хто не може чинити опір); панування, влада людини над людиною, що відображає правові та соціальні аспекти його як явища [501, с.119-120].

Крім законодавчо закріпленого поняття «булінг», у лексикон ювенальних правовідносин проникли інші запозичення, які характеризують певний вид соціальної взаємодії за участю дітей, яка часом приводить до порушення прав дитини. Становлення та розвиток інформаційних комунікацій у суспільстві, зайняття Інтернетом значної частки в системі видів комунікації між неповнолітніми та їхніми групами сприяли появі нових протиправних явищ феноменів, що потребують наукового вивчення, прогнозування для формування правильних та раціональних форм діяльності по запобіганню наслідків реалізації цих явищ. Наприклад, поняття «тролінг» (від англ. *trolling*), яке у соціології розглядається як вид віртуального спілкування з порушенням етики мережевої взаємодії, що виражається у вигляді прояву різних форм агресивної, знущальної і образливої поведінки для нагнітання конфліктів [70, с.18]. Тролінг характеризується як негативне явище, агресивна форма соціально-комунікативної взаємодії, яка перешкоджає встановленню та відтворенню етичних норм мережевої взаємодії і конструктивної роботи груп. Тролінг в Інтернеті зазвичай є провокацією, не завжди злобною, але він, як правило, викликає сильне емоційне збудження у його читача, провокуючи його на включену увагу та емоційну відповідь. І якщо цей читач неповнолітній, який через свій вік не в змозі контролювати емоційні спалахи, більше того, якщо тролінг набуває систематичності як цілеспрямоване переслідування, то він набуває форм так званого кібербулінгу, що здійснюється із використанням засобів електронної комунікації: у соціальних мережах, у месенджерах, на форумах, у чатах, в електронному листуванні, в онлайн-іграх та інших.

Будь-яке цькування, у тому числі тролінг, є небезпечним для психічного здоров'я жертв. Дослідження показують, що тролінг часто призводить дітей і підлітків до депресії та інших розладів, у них знижується самооцінка, вони самоізолюються. Діти частіше думають про суїцид, й іноді справа дійсно доходить до самогубства [71]. Розглядаючи тролінг у середовищі неповнолітніх як негативне явище, його, перш за

все, слід вважати формою соціальної агресії, спрямованої на заподіяння шкоди або збитку іншій особистості чи групі як фізично, так і морально [72, с.26].

Якщо тролінг – агресивна мовна дія, то флеймінг (англ. *flaming*) – агресивна мовна взаємодія, який також розглядається як жанр віртуального дискурсу, направлений на розпалювання сварки, а також сам процес сварки, що полягає у відході від предмета дискусії та переході на особистості та використання лайки замість аргументів [73, с.21].

У юридичній, педагогічній та психологічній літературі, присвяченій дослідженню проблем дитячої деструктивної взаємодії, флемінг також розглядається як форма реалізації булінгу [74; 75; 76].

Найбільш небезпечними формами посягання на права дітей із застосуванням інтернету є кібергрумінг (інтернет-грумінг) та сексторшинг. Ці форми протиправної поведінки характеризуються криміногенним впливом на дитину як на жертву сексуального посягання.

Грумінг (англ. *grooming*) кримінологи пояснюють як процес встановлення емоціонального зв'язку і дружніх відносин зловмисника (грумера) з дитиною або підлітком з метою вчинення розпусних дій, сексуального насильства або інших форм сексуальної експлуатації.

Основним призначенням інтернет-грумінгу, на думку А.А. Мазура, є аморальні, протизаконні дії інтелектуального характеру щодо дитини (натяки, цинічні розмови, демонстрація порнографічної продукції, зваблювання та маніпуляції, отримання від жертви фото- та відеоматеріалів), або реальна зустріч з дитиною з безпосередніми сексуальними стосунками, направлені на задоволення статевих бажань у зловмисника, або збудження статевого потягу у дитини чи підлітка [77, с.143].

За даними окремих дослідників, найчастіше злочинці (грумери): ведуть інтернет-переписку, маскуючись під дітей; направляють дітям текстові повідомлення на тему сексу, порнографічні матеріали, власні фото, схиляючи жертв до «віртуального» сексу, спілкування за допомогою відеозв'язку без реальних зустрічей, погроз і шантажу;

вимагають інтимні фотографії, вимагали спілкування по відеозв'язку, а після отримання згоди, погрожують застосуванням насильства, поширенням фотографій серед однокласників, батьків, на порнографічних сайтах; спілкуються з дітьми на теми сексу і домовляються про реальні зустрічі; пропонують неповнолітнім гроші за фотографії і зустрічі [78, с. 26-27].

Виявлення та припинення такого виду сексуальної експлуатації видається досить проблемним, оскільки у більшості випадків кібергрумінг виглядає як цілком звичне та нормальне спілкування ровесників та типова взаємодія. Знешкодження злочинця ускладнюється також тим, що грумінг, як форма сексуальної експлуатації дитини, лежить поза правовим регулюванням законодавством України. Кримінальне переслідування злочинця настає лише після вчинення розпусних дій. У той час, як в Англії кримінальна відповідальність настає за спілкування дорослого з дитиною через засоби інформаційно-телекомунікаційних технологій з метою вчинення з нею сексуальних дій. Відповідальність за такі правопорушення настає у випадку, якщо винний, який досягнув повноліття, після двох епізодів інтернет-грумінгу цілеспрямовано зустрічає жертву чи намагається зустрітись з нею [79, с.159].

Однією із форм сексуальної експлуатації є так званий сексторшинг (від англ. *sex* (секс) та *extortion* (вимагання)) – шантаж дітей фотографіями чи відеозаписами інтимного характеру, отриманих зловмисниками з метою отримання коштів за нерозповсюдження цих фотографій чи відеозаписів [80, с.22]. Сексторшинг, по суті, є наслідком грумінгу та утворює склад кримінального правопорушення, передбаченого ст.189 Кримінального кодексу України.

Перелік описаних запозичень, що мають місце у слововжитку в ювеналістиці при наукових дослідженнях та правозахисному правозастосуванні, не є вичерпним. До новітніх понять, якими позначають певні види протиправної поведінки, варто також віднести:

харасмент (англ. *harassment*) - залучення повторюваних образливих повідомлень, спрямованих на жертву (наприклад, сотні смс-повідомлень на мобільний телефон, постійні дзвінки) з перевантаженням персональних каналів комунікації;

ейджизм (від англ. *age* – вік) - це створення стереотипів і дискримінація окремих людей або груп людей за віковою ознакою; ейджизм може проявлятися у різних формах, включаючи упереджене ставлення, дискримінаційну практику або інституціональні заходи політики та практики, які сприяють закріпленню стереотипних уявлень та інші.

Окремі лексеми («ювенальний», «превенція», «булінг») недавно знайшли своє нормативно-правове закріплення, набувши значення юридичних понять та категорій, інші – надалі уживаються як теоретичні терміни, або навіть як сленг певних соціальних груп, у тому числі осіб, що здійснюють діяльність з охорони та захисту прав дітей. Наукові знання про поняття, особливо для практикуючих поліцейських ювеналістів, зміцнюють їхній професіоналізм та комунікативну компетентність, посилюючи спроможність у соціальній взаємодії, в основі якої лежить обмін інформацією, піднімають рівень культурної поведінки, етичних і естетичних норм у використанні вербальної і невербальної техніки спілкування.

1.2. Генезис інститутів ювенальної превентивної діяльності в Україні

Сучасна система державних органів та установ, наділених законодавством повноваженнями здійснювати діяльність із запобігання порушенням прав свобод та законних інтересів дітей, а також правопорушенням, вчинюваними ними, має давню історію, дослідження якої дозволить нам зрозуміти, яку саме модель правової охорони у цій сфері адміністративних правовідносин необхідно створювати в Україні. Інтерес до історії становлення інститутів ювенальної превенції у цій частині вітчизняної адміністративно-правової науки обумовлений також необхідністю з'ясувати наявні

темпоральні зв'язки давніх правоохоронних інститутів з сучасними, наявність успадкованих елементів, етапи у розвитку ювенальної правоохоронної діяльності тощо.

Звернення до історико-правової спадщини охорони прав дитини дає можливим краще зрозуміти правові проблеми минулого, знайти відповіді для вирішення важливих ювенальних проблем сучасної України, окресливши коло сьогоденішніх правоохоронних завдань та виробити науково обґрунтовану стратегію розвитку права в досліджуваній сфері суспільних відносин.

Хоча історико-правові дослідження діяльності інститутів охорони та захисту прав дитини права проводились у роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних учених, таких як М.Ю. Веселов, О.М. Дручек, Є.С. Зеленський, А.М. Івановська, І.С. Кравченко, Н.М. Крестовська В.І. Мірошніченко, О.О. Навроцький, О.І. Нелін, К.П. Ченкова, Н.В. Ортинська, Г.В. Толкачова, Н.І. Чудик-Білоусова, Н.М. Штикова та інші, однак такий об'єкт досліджень, як становлення ювенальних правоохоронних інститутів, не полишає викликати дослідницькі інтереси серед сучасних учених.

Особливий соціально-правовий статус дітей формувався в суспільстві, поряд з іншим, завдяки сімейним традиціям, соціальним звичаям, які, за твердженнями О.О. Навроцького, виступали своєрідними гарантіями цього процесу [5, с.38]. Під час розвитку та становлення правової основи суспільних відносин починає формуватися таке соціальне явище, як права дитини, історія якого неоднозначна, а деколи, на погляд із сьогодення, набувала варварських форм, які не можуть сприйматись гуманними та демократичними суспільствами [81, с.50].

Так, давньогрецька правова традиція щодо поводження з дітьми не передбачала не лише покарання, а навіть суспільного осуду залишення напризволяще новонароджену дівчинку з родини, у яких народилося кілька дівчаток [5, с.39]. Давньоримська рання традиція, що мало чим відрізнялась від традиції еллінської, відзначалася більш жорстким порядком поводження з дітьми у родині, де влада батька над дітьми була абсолютною, який міг позбутись дитини, викинувши її, або вбити шляхом удушення. У той же час дитина, народжена від римських громадян, не могла

бути предметом купівлі-продажу [82, с.148]. При цьому, саме у Римський період стали зароджуватись перші правові ювенальні норми. Наприклад, Закон XII таблиць містив норму, за якою покарання неповнолітнього за вчинений злочин пом'якшувалось, якщо він визнавався «психічно незрілим», у той же час римський закон передбачав принцип невідворотності покарання. Застосування цієї норми описував у своїх працях римський юрист Домініцій Ульпіан, на думку якого, в осіб юного віку розсудливість нестійка і непостійна, схильна до можливих багатьох обманів, а відтак, едикт претора обіцяв допомогу в захисті проти обману, завдяки якому надав захист юним [83, с.30].

Принципи «зменшеної осудності» неповнолітніх знайшли своє відображення у більш пізній період у Дигестах імператора Юстиніана (VI ст.), у четвертій книзі яких закріплено титул IV «Про осіб, які не досягли 25 років», які визначали захист неповнолітнього від несправедливого і жорстокого покарання [84, с.89-90]. Крім цього, Юстиніанів *Corpus iuriscivilis* та інші законодавчі акти цього імператора регламентували інститут опікунства над дітьми, позбавленими, як би ми сьогодні сказали, батьківської опіки [85, с.51]. Законодавство римського періоду передбачало також так званий інститут «держави-батька» (лат. *parens patriae*), що значило визначення римської держави найвищим опікуном дитини [86, с.113].

Середньовічне право християнських держав в основному базувалось на релігійних нормах Старого та Нового заповітів. Ця обставина формувала такий феномен, що ми сьогодні називаємо «права дитини». Багато книг Святого письма заохочують батьків до застосування фізичних покарань дітей, закликаючи їх карати: «Хто шкодує різку свою, той ненавидить сина свого а хто любить, той з дитинства карає його», «Не щади для хлопця картання: не умре бо, як битимеш його різкою. Ти битимеш його різкою – і врятуєш його душу від Шеолу», йдеться у Притчах 13:24 та 23, 13-14 [87]. Така інтерпретація покарання давала зрозуміти віруючим, що фізичне покарання робить дітей кращими, а діти, яких не карали за непослух, не набувають поваги до авторитету батьків і, відповідно, не бажатимуть добровільно підпорядковуватись Божій волі.

Ранні історичні суспільства, що існували на території України, мали примітивні уявлення про право дитини. Сімейні правові традиції тогочасних племен, визначали повну належність батькам дитини його життя [88, с.253].

Перший випадок правового забезпечення гарантій прав і свобод дітей відомий вітчизняній історико-правовій науці з джерел періоду Київської Русі (кінець IX - середина XIII ст.), це норми у тексті Руської правди, що захищали права дітей при спадкуванні [89, с.37]. Водночас, Руська правда передбачала відповідальність за неналежне виконання опікунських обов'язків [89, с. 37].

У нормах, закріплених у інших писемних джерелах права часів Київської Русі, дитина визначалась виключно як суб'єкт майнових і немайнових прав [90, с.73].

Одна із перших таких згадок про реалізацію майнових прав дітей міститься у статуті 1420-1423 років, виданого Владиславом II Ягеллом. Водночас вказані норми, зазначає Г.В. Толкачова, мали становий характер, що повністю відповідало тогочасним стандартам права в цілому. Давньоруська традиція захисту прав і свобод дитини під час відносин із дорослими певною мірою зберігалася і в Статутах Великого князівства Литовського, Руського та Жемайтійського [90, с.73]. Авторка підкреслює, що саме принципи становості суспільства стояли в основі правоохоронних норм: «Законодавця, передусім, цікавила доля дітей шляхти. Саме для реалізації їх прав і свобод насамперед було розроблено певний правовий механізм» [90, с.73].

Правових норм щодо охорони та захисту прав дітей інших соціальних станів Статут ВКЛ 1588 року не містив. При цьому Статут встановлював перелік підстав для цивільної відповідальності дітей: 1) з нерухомого майна, взятого у заставу батьком, яке родичі заставодавця хотіли б викупити; 2) про поручництво, здійснене батьком; 3) про родовий маєток, де батько реально був у суді відповідачем (якби був тільки покликаний, але реально не встиг виступити, то справа відкладалася до повноліття дітей); 4) про борги батька; 5) про заволодіння чужим нерухомим майном, вчинене батьком; 6) про переховування втікачів із числа залежних людей у маєтку, що належить неповнолітньому [91, с.529]. Статути детально регламентували майнові

відносини за участю дітей. Наприклад, уже Перший Литовський статут містив цілий розділ «Про опікунів», серед норм якого були й ті, які встановлювали відповідальність за неналежне виконання опікунських обов'язків [92, с.19].

Крім статутів ВКЛ та спеціальних великокнязівських актів на землях України (та інших, що входили до складу князівства), застосовувались джерела права недержавного походження – єврейської, татарської, вірменської та інших етнічних громад, які заселяли нинішні землі України впродовж усього середньовічного періоду.

Конституція Пилипа Орлика, автентична назва якої «Пакти й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького» від 5 квітня 1710 р., містила згадки про юридичну доцільність законодавчого закріплення гарантій прав дитини. Діти цим правовим актом визнавались особливим суб'єктом права на освіту, а при православних церквах мало здійснюватися навчання дітей [93, с.34].

Після приєднання українських земель до Росії ще деякий час діяли українські норми права, частина яких у 1743 році увійшла до кодифікованого акту правових норм під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Цей кодекс закріплював права дитини під час здійснення правосуддя, а саме – неповноліття людини визнавалося як пом'якшуюча обставина при вчиненні злочину [94, с.29].

У 1765 р. імператрицею був підписаний Указ «Про провадження справ кримінальних, учинених неповнолітніми, і про різницю покарання за ступенем віку злочинців», дія якого поширювалась у тому числі, на українські землі. Указом встановлювався віковий ценз неповноліття до 17 років, заборона піддавати дітей такого віку тим самим покаранням, що й дорослих. Дітей не можна було страчувати, катувати та бити нагаями, це підлягало заміні биття різками та трудовим вихованням [95, с.250]. В указі встановлювалась повна неосудність дітей віком до 10 років, з 10 до 17 років допускається пом'якшення покарань. А в особливих випадках, коли злочин передбачав смертну кару, справу слід було передавати на розгляд Сенату [96, с.60].

Індустріальні відносини в суспільстві глибоко змінили як побут, так і світогляд людей. Виникли матеріалістичні ідеології, пов'язані із секулярними тлумаченням

історії та утопіями, досягнення яких повинно було здійснюватися за допомогою організованих бюрократичних структур, що, безумовно, вплинуло на розвиток ювенального права. У цей період заявили про себе нові тенденції в осмисленні суспільної ролі дитини [5, с.47]. Перші формулювання про права дітей з'являються у конституціях низки європейських країн [2, с.34].

Маніфест Олександра I «Про заснування міністерств», виданий у вересні 1802 р., підпорядкував Міністерству внутрішніх справ Прикази громадського піклування, до компетенції яких відносилось піклування над дітьми та підлітками, які вчинили правопорушення [97, с.86; 98, с.76].

У 1807 році було видано кодифікований акт «Зібрання малоросійських прав», який поширювався лише на Київську, Чернігівську і Полтавську губернії. Зібрання унормовувало в основному цивільні відносини. Цим актом вперше було нормативно визначено поняття «неповнолітня особа» – хлопці віком до 18 років і дівчата віком до 13 років. Крім цього, Зібрання встановлювало правові інститути, під якими ми сьогодні розуміємо правоздатність та дієздатність [99].

Наприкінці XVIII в Російській імперії під патронатом імператриці Марії, дружини Павла I було створено особливе благодійне відомство «Відомство установ імператриці Марії», яке займалось захистом соціальних прав дітей, мережа закладів якого була створена і на українських землях [100, с.174].

Після скасування у Російській імперії інституту кріпацтва загострилась проблема безпритульності та дитячої злочинності. У середині XIX століття починає формуватися так звана справа «виправного виховання», а разом із судовою реформою проводяться зміни традиційної системи поглядів і підходів до дитячої злочинності [101, с.285].

У 1864–1896 рр. в Російській імперії відбулася судова реформа, внаслідок якої почали закладатись правові підвалини профілактичної діяльності, направленої на запобігання правопорушень серед дітей. Ця реформа переорієнтувала законодавство від каральних функцій до функцій виховних. У цей період зауважуються тенденції формування в юридичній науці підвалин ювеналістичної школи. В Україні – це

насамперед професор О.М. Богдановський, автор праць «Про землеробські колонії та виправні школи у Франції, Англії та Німеччині» [102] та «Молоді злочинці. Питання кримінального права та кримінальної політики» [103] та професор О.Ф. Кістяківський автор дослідження «Молоді злочинці та установи для їхнього виправлення» [104].

Гуманістичні методи роботи з неповнолітніми правопорушниками зауважуються і в джерелах матеріального права. Так, відповідно до «Положення про виправні притулки» 1866 р., соціальні права дітей забезпечувались патронатом над неповнолітніми, що звільнилися з місць ув'язнення, започатковувалось створення перших притулків та виправних закладів для неповнолітніх девіантів та делінквентів (бродяг, жебраків, правопорушників) [105, с.87]. Прийнятий у 1876 р. Статут «Про попередження і припинення злочинів» закріпив за поліцією значний обсяг обов'язків щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх [106].

Першими ювенальними установами на території українських земель Російської імперії були: Рубежівська землеробсько-ремісницька колонія, відкрита у 1876 р. та Харківський притулок для малолітніх злочинців і безпритульних дітей, відкритий у 1881 р. у с. Дергачі [107, с.14-15]. У 1886 р. розпочалась діяльність Одеського товариства виправних притулків, яке відкрило притулок у 1889 р. [108, с.141]. У подальшому, у 1890 р., був заснований Сімферопольський притулок у с. Сарайли-Кіят під Сімферополем, створення якого тривало понад 8 років [109, с.799]. У 1891 р. відкрилось товариство землеробських колоній і ремісничих притулків у Полтаві, у 1893 р. – у с. Тригир'я Житомирського повіту, у 1896 р. – у с. Підусівка Чернігівського повіту. Перший на території сучасної України заклад для неповнолітніх дівчаток було засновано у 1901 р. Одеським товариством виправних притулків. До притулку за рішенням суду приймалися дівчатка віком від 10 до 14 років, в основному безпритульні та бездоглядні або жебрачки [110, с.34].

Таким чином, основним інститутом соціально-правової роботи з бездоглядними, безпритульними та важковиховуваними дітьми та неповнолітніми правопорушниками в Російській імперії у другій половині XIX-го – початку XX століть були спеціалізовані

установи для неповнолітніх – виправні притулки, хліборобські і ремісничі колонії та притулки, управління яких здійснювалось через товариства виправних притулків – приватні харитативні організації, що діяли під патронатом членів імператорської сім'ї.

Кримінальне законодавство Російської імперії, прийняте в березні 1903 р., закріпило норми про підвищення віку неповнолітніх, що підлягали виховному впливу, до 21 року. Встановлювалася можливість заміни позбавлення волі виховними заходами, в тому числі – поміщенням неповнолітніх в виправні притулки [98, с.80].

На початку XX ст. у Російській імперії було створено суди у справах дітей, зокрема на українських землях: у Харкові, Києві та Одесі. Як зазначає Г.В. Попов, в Росії «дитячий суд» був сформований не на основі видання спеціального закону, а з огляду на тлумачення норм чинного законодавства. Повноваження з розгляду кримінальних справ щодо неповнолітніх були покладені на мирового суддю [111. с.38]. Назви судів ювенальної юрисдикції різнилися: «суди для малолітніх», «суди для дітей», «дитячі суди», «суди для неповнолітніх» та інше, що свідчить про відсутність стабільної системи ювенальної юстиції.

У червні 1897 р. прийнято закон «Про зміну форм і обрядів судочинства у справах про злочинні діяння малолітніх і неповнолітніх», який істотно змінив порядок кримінальних проваджень, а також систему покарання для такої категорії злочинців, скасувавши тяжкі кримінальні покарання для неповнолітніх у віці до 17 років: смертну кару, каторгу, поселення та інші та ввів: окремі провадження щодо неповнолітніх, які вчинили злочин; обов'язкову участь законних представників (батьків або опікунів); введення обов'язкового захисту та інше. Крім того, закон заборонив утримання неповнолітніх під вартою в поліцейських арештних приміщеннях [112, с.1987-1988].

У 1917 р. більшовики ліквідували систему приватних благодійних установ та ювенальних судів. Функцію запобігання дитячій бездоглядності та правопорушенням взяла на себе держава. Слід врахувати ту обставину, що право, на думку більшовиків, мало свої особливості. Так, за висловом В.І. Леніна, право – це зведена в закон воля

панівного класу: «диктатура пролетаріату, тобто організація авангарду пригноблених у панівний клас для придушення гнобителів» [113, с.88.].

14 січня 1918 р. РНК РРФСР було прийнято Декрет «Про комісії для неповнолітніх», перша стаття якого обумовлювала: «Суди і тюремне ув'язнення для неповнолітніх скасовуються», і висувалося нове гасло – «для дітей немає суду і в'язниці». Замість скасованих судів для малолітніх при комісаріаті соціальної допомоги були створені комісії у справах неповнолітніх. Усі справи стосовно неповнолітніх правопорушників підлягали розгляду на спеціально створених для цих цілей комісіях [114]. У подальшому, діяльність комісій у справах неповнолітніх регулювалась Декретом РНК РРФСР «Про неповнолітніх, яких звинувачують у суспільно небезпечних діяннях». Відповідно до цього акту виховання, навчання і лікування морально дефективних неповнолітніх, обвинувачених у суспільно-небезпечних діяннях, визначалась медико-педагогічними завданнями, що здійснювалися наркоматами Просвітництва і Охорони здоров'я у відповідних лікувально-виховних установах. У разі потреби до таких неповнолітніх могли застосовуватись більш жорсткі режими та ізоляція у спеціальних лікувальних установах Наркомату Охорони здоров'я [115, с.53].

Постановою РНК РРФСР від 04.01.1919 була заснована Рада захисту дітей з повноваженнями видавати обов'язкові постанови стосовно охорони здоров'я дітей, успішної організації їх харчування і постачання [116, с.32]. У червні 1919 р. було запроваджено інститут братів і сестер соціальної допомоги, замість арештантських будинків створювалися приймальні пункти для затриманих дітей [117, с.38].

У 1920 р. розроблено Інструкцію про роботу комісій про неповнолітніх, яка за змістом норм була медико-психологічним та педагогічним документом, що визначав напрямки діяльності цього ювенального органу та загальну орієнтацію політики держави щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх [118, с.469-473].

У 1921 р. при ВЦВК було створено комісію з поліпшення умов життя дітей, так звану «Дитячу надзвичайну комісію», яку очолив Ф.Е. Дзержинський [119, с.193].

Декретом Раднаркому РСФСР від 23.09.1921 було створено дитячу соціальну інспекцію, однією з основних завдань якої стала боротьба з правопорушеннями неповнолітніх, вилучення безпритульних з вулиць, боротьба з експлуатацією дітей та жорстоким поведінням [120].

Слід зазначити, що одна з перших інструкцій, яка регулювала діяльність робітничо-селянської міліції щодо припинення правопорушень, вчинених дітьми, затверджена наказом НКВС РРФРР від 6.12.1922 №574 «Про боротьбу з дитячою безпритульністю та правопорушеннями», покладала обов'язки по роботі лише з тими правопорушниками, які досягли 14-ти річного віку. Діти, які не досягли цього віку, а також безпритульні діти (незалежно від віку) підлягали негайній передачі в найближчий дитячий приймальний пункт або місцевий відділ народної освіти. При цьому, спеціальних підрозділів по роботі з дітьми в структурі міліції ще не було [121, с.9]. Акти радянського уряду передбачали передачу справ неповнолітніх правопорушників віком від 14 до 18 років до народного суду, у випадку, коли комісія у справах неповнолітніх встановить неможливість застосування медично-педагогічних заходів. Це свідчило, як зазначає М.Ю. Веселов, про повернення до деяких дореволюційних правил ювенальної юстиції, хоча й не мало на меті відновлення автономної ювенальної юстиції, оскільки зберігало юрисдикцію комісій у справах неповнолітніх, які проіснували до 1935 року [122, с.115].

Варто звернути увагу, що українське радянське ювенальне законодавство того ж періоду було ліберальнішим у порівнянні з російським. Наприклад, Постановою РНК УСРР від 21.06.1921 усі справи про злочини, вчинені неповнолітніми, були в юрисдикції комісій у справах неповнолітніх, за винятком справ осіб, що досягли 17 років, у випадку вчинення ними бандитизму [123, с.15-16].

Профілактичною роботою в середовищі неповнолітніх займалися різні відомства, зокрема, органи Державного політичного управління (ДПУ), НКВС (міліція та карний розшук), Наркомат здоров'я, Наркомат освіти, партійні органи, у тому числі відділи комітетів КП(б)У з роботи серед трудящих жінок (жінвідділи), комсомол, профспілки,

тощо. Основну роботу здійснювали місцеві органи народної освіти, у структурі яких були створені відділи соціально-правової охорони неповнолітніх, до складу яких входили: стіл піклування, дитячий адресний стіл, юрисконсультська частина і комісія у справах неповнолітніх («комнеп») [124, с.95]. Крім них, існували дитячі соціальні інспекції, які були чимось середнім між товариством милосердя та поліцією моралі. Поряд із цими установами виникла система органів, спеціально призначених для розгляду справ про правопорушення, – комісія у справах неповнолітніх [125, с.27]. Початок 20-х років характеризується темпами швидкого розвитку мережі цих комісій.

Засідання комісій були двох видів: розпорядчі, на яких вирішувалися питання про застосування запобіжного впливу на дитину, проводився розбір інструкцій з центру; квазі-судові, на які викликалися свідки, де вивчалися докази і матеріали справи. На квазі-судових засіданнях комісії могли винести два види постанов: виправдувальні та ті, що призначають медико-педагогічні заходи [126].

До контролю за виконанням законів про боротьбу з правопорушеннями в підлітковому середовищі були залучені органи прокуратури відразу після свого створення. Так, циркуляром ВЦВК від 20.06.1924 на прокуратуру покладалася функція спостереження за неухильним здійсненням місцевими органами влади встановленого порядку реєвакації дітей і притягненням до відповідальності осіб, винних у його порушенні [127, с.234]. Крім цього, прокуратура боролась з жорстоким поводженням з дітьми. Сформувалася і сама система заходів у роботі з підлітками: одноразовий виховний вплив (бесіда, зауваження), влаштування або повернення в родину; постійний нагляд за поведінкою підлітків; переведення їх у закриті виховні установи [125, с.27].

Унормування ювенальних відносин здійснювалося і в сфері кримінального права. Так, у Кримінальний кодекс УСРР 1922 р. були введені положення: про «неповнолітність» пом'якшувальну обставину, можливість застосування до підлітків умовного засудження за вчинений злочин, заміну кримінального покарання виховними заходами, достатніми для досягнення мети виправлення винного [128]. Одночасно з

чим формувалась мережа виправно-виховних установ. Створювались закриті інтернати з суворим педагогічним режимом для важких підлітків, трудові будинки в містах та колонії виховально-карального характеру в сільській місцевості [129, с.139-143].

За оцінкою А.Ю. Нестерова, політика більшовиків вела до руйнування соціально чужих для них сімей, до відриву дітей від батьків, з тим щоб дати цим дітям «правильне» колективістська виховання. На практиці осиротілі від війни та голоду діти зі зруйнованих морально здорових сімей, засуджувались за крадіжки та бродяжництво, за збір колосків, втечу з фабрично-заводських училищ, за запізнення на роботу, за антирадянську агітацію, опинялися під владою «вихователів», які заохочували доносительство і культ сили. Усе це супроводжувалося пропагандистською риторикою [130, с.157].

На середину 30-х років XX ст. радянська ювенальна правоохоронна система змінює курс діяльності від профілактичної до каральної. Прикладом цього слугує Постанова ЦВК і РНК СРСР від 07.04.1935 «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх», яка знизила вік кримінальної відповідальності до 12 років, скасовувала обов'язкове застосування до малолітніх правопорушників заходів медично-педагогічного характеру і переважне їх застосування до неповнолітніх, відновлювалось застосування до неповнолітніх усіх видів кримінальних покарань [131]. Цей законодавчий акт не безпідставно названий його критиками «небувалим в історії цивілізованого світу», так як ним для дітей від 12 років і старше за різні злочини, починаючи з крадіжки, проголошувалася рівна з дорослими відповідальність аж до смертної кари [132]. Адже його застосування здійснювалось з грубими порушеннями кримінально-процесуального законодавства, що було встановлено прокуратурою СРСР та спричинило відповідний лист реагування за неповних два місяці з часу його прийняття через: необґрунтоване притягнення неповнолітніх за голослівними заявами окремих осіб і іноді навіть і батьків; встановлення віку осіб «на око» або «зі слів», а не за документальними даними; обмеження встановленням факту злочину, та не дошукування причин, що його породили; необґрунтованого та в грубій формі

затримання дітей міліцією; недотримання процесуальних норми, що гарантують правильне розслідування, а в подальшому правильний розгляд справи судом; самоусунення прокуратури в підготовчих і судових засіданнях; слабого здійснення прокуратурою нагляду за місцями позбавлення волі неповнолітніх та інших фактів протиправного застосування цього правового акту [133].

На виконання пропозиції союзного уряду привести республіканське законодавство у відповідність з Постановою від 07.04.1935, Всеукраїнський ЦВК та РНК УСРР прийняли аналогічну Постанову від 09.04.1935 «Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх» [134] та Постанову від 04.08.1935 «Про зміни в законодавстві УСРР у зв'язку з заходами до ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності», відповідно до якої з Устави про судоустрій УСРР виключено норми, що обумовлювали інститут комісії у справах неповнолітніх. Встановлювався мінімальний вік для застосування кримінального покарання з 14 років для заходів адміністративного впливу – з 12 років, а за пустоці та і вуличне хуліганство дітей віком до 12 років начальники міських і районних відділів міліції наділялись повноваженнями застосовувати адміністративні стягнення у вигляді штрафу [135]. Крім цього, Постановою обумовлювались випадки виникнення в органів Наркомату освіти права порушувати перед судами питання про вилучення дітей у батьків та поміщення їх до дитячого будинку, з оплатою вартості утримання їх за рахунок батьків [136].

31.05.1935 Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) №1047 «Про ліквідацію дитячої безпритульності та бездоглядності» в системі Головного управління Робітничо-селянської міліції були створені підрозділи під назвою «дитячі кімнати міліції» («кімнати приводу бездоглядних дітей»), призначені для профілактичної роботи з затриманими підлітками, та ізолятори для неповнолітніх злочинців, які не підлягають перевихованню, які підпорядковувались Головному управлінню виправних таборів НКВС [137]. Постановою РНК СРСР від 1.06.1935 установи для безпритульних і бездоглядних дітей переходили у відання НКВС СРСР. У цьому ж році Наказом НКВС

СРСР було запроваджено порядок обліку безпритульних і неповнолітніх правопорушників у трудових колоніях [138, с.19].

Продовженням перегляду ювенальної політики радянської держави була доповідна записка наркома внутрішніх справ Г. Ягоди на ім'я Й. Сталіна від 26.10.1935 «Про дитячу безпритульність, бездоглядність та злочинність», у якій піддавалась критиці існуюча ліберально-гуманістична практика боротьби з дитячою злочинністю за допомогою Комісій у справах неповнолітніх, як така, що не дала істотних результатів. Тому нарком вимагав перегляду системи виховання, порядку в дитячих будинках і ліквідації комісій та вважав за необхідне посилення покарання для неповнолітніх і створення дитячих судів [139, с.15].

З метою регламентації діяльності ізоляторів, заснованих Постановою РНК СРСР і ЦК ВКП(б) №1047 від 31.05.1935, був виданий таємний Наказ НКВС СРСР №0221 від 16.07.1939, яким затверджено Положення «Про ізолятори для неповнолітніх злочинців», відповідно до якого в ізоляторах могли утримуватись підлітки віком від 12 до 16 років, засуджені до різних строків позбавлення волі і які не піддавались іншим заходам перевиховання та виправлення [140, с.313].

У часи масових репресій дитячі закриті установи системи НКВС стали виконувати додаткову функцію – тимчасове утримання підлітків, батьки яких оголошувалися «ворогами народу», для вирішення питання про їхнє подальше влаштування.

З початком війни при виконках місцевих рад створювались комісії по влаштуванню дітей, які залишилися без батьків, на них же покладалася охорона прав неповнолітніх, їх працевлаштування та попередження бездоглядності [141, с.60].

У зв'язку з наступом німецьких військ перед органами внутрішніх справ було поставлене завдання забезпечити планомірну евакуацію дитячих установ і окремих дітей, їхнє влаштування на нових місцях перебування, реєстрацію евакуйованих дітей, тимчасове утримання та пошук батьків [142, с.12]. Для цього НКВС СРСР організував інформаційну роботу, направлену для встановлення втрачених родинних зв'язків та

допомоги батькам у пошуку дітей. З цією метою було створено Центральний довідковий адресний дитячий стіл та довідкові адресні дитячі столи при обласних управліннях НКВС, міських відділах і районних відділеннях НКВС [143, с.27]. Неповнолітніх, які утримуються в дитячих приймальниках-розподільниках, в обов'язковому порядку реєстрували в картках обліку, у яких зазначалась інформація про дитину і її батьків чи родичів. Для цих цілей створювалися спеціальні довідкові картотеки [98, с.88].

Постановою РНК СРСР №659 від 15.06.1943 «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю, бездоглядністю і хуліганством» створюються перші спеціалізовані підрозділи у справах неповнолітніх у складі апарату кримінального розшуку НКВС СРСР, НКВС союзних республік, обласних управлінь НКВС [144].

Після закінчення війни зміст роботи органів публічної адміністрації переорієнтувався з вирішення проблем безпритульності дітей на профілактичну та виховну роботу з підлітками.

Окремі дослідники післявоєнного радянського ювенального законодавства відзначають його гуманізацію. Ми ж не можемо погодитись з такими твердженнями. Адже репресії набували інших форм. Зокрема, відновилася практика масових депортацій, які здійснювались в адміністративному порядку ще з довоєнних часів. Юридичною підставою для депортацій служили: Наказ НКВС №0078/42 від 22.06.1941 «Про ліквідацію саботажу на Україні і про контроль над командирами і червоноармійцями, мобілізованими із визволених областей України» [145, с.165-167]; Розпорядження №7129 Наркома внутрішніх справ Л. Берії від 31.03.1944 [146]; Деректива НКВС СРСР №122 від 31.03.1944 «Про репресії членів родин оунівців і повстанців» [147]; Постанова ДКО СРСР від №ГКО-5859 від 11.05.1944 «Про кримських татар» [148]; Наказ МДБ СРСР від 22.8.1947 №00430 «Про виселення сімей засуджених, убитих, перебуваючих на нелегальному становищі, активних націоналістів та бандитів з території західних областей України» [149]; Постанова Ради Міністрів СРСР від 4.10.1948 №5728-1524 «Про виселення на спецпоселення з території західних

областей УРСР сімей бандитів, націоналістів і бандпосібників у відповідь на здійснені бандитами диверсійно-терористичні акти» [150] та інші. Цими актами на органи державної влади покладалась обов'язки виселяти активних противників режиму та членів їхніх сімей у віддалені місцевості СРСР. Під репресії попадали діти незалежно від віку. Лише на виконання Постанови Ради Міністрів СРСР №3214-1050/с від 10.09.1947 під час депортації, що тривала 19-21 жовтня 1947 р. із Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Тернопільської, Станіславівської та Чернівецької областей було депортовано 26332 сімей – 77791 особа, з яких 22174 становили діти [151, с.282]. Під час виселення 29 і 30 грудня 1949 р. було депортовано 6 951 родина у складі 22951 особи, з яких 6668 дітей різного віку [152, с.100]. На більшість депортованих, у тому числі дітей, з часом поширились норми Наказу МВС СРСР від 15.04.1950 №00248 «Про оголошення виселенцям-оунівцям про залишення їх навічно в спеціальних поселеннях» [152, с.101].

Таким чином, позицію таких дослідників, як Є.В. Васке [141, с.61], Л.М. Карнозонова [153, с.66], М.Ю. Семенец [98, с.90] та інших, щодо гуманізації законодавства та політики радянської держави стосовно до неповнолітніх вважаємо некоректною, оскільки спростовується актами права та статистикою.

У післявоєнний період спостерігається інституційна розгалуженість органів, що реалізовували державну політику у сфері охорони прав дітей. Так у жовтні 1949 р. дитячі кімнати міліції підпорядковуються структурам МДБ СРСР. При цьому, дитячі колонії та прийомники-розподільники перебувають у віданні Відділу по боротьбі з дитячою безпритульністю та бездоглядністю МВС СРСР, який у грудні 1950 р. був перейменований у Відділ дитячих колоній МВС СРСР [117, с.38.].

У кінці грудня 1953 р. відбулось чергове реформування. Відділення по керівництву дитячими кімнатами міліції, а також підрозділи по боротьбі зі злочинністю неповнолітніх були ліквідовані, а діяльність по боротьбі з бездоглядністю і безпритульністю та правопорушеннями неповнолітніх, відповідно до «Інструкції про роботу органів міліції з ліквідації дитячої безпритульності та бездоглядності»,

затвердженої Наказом МВС СРСР №265 від 31.12.1953, стала завданням усіх міліцейських підрозділів [154, с.130].

Чергова спроба створення ефективної правоохоронної ювенальної інституції в СРСР припадає на початок 60-х років. Унаслідок прийняття Наказу МВС СРСР №285 від 5.06.1961 «Про зміну організації роботи по боротьбі зі злочинністю неповнолітніх та дитячою бездоглядністю» цей вид правоохоронної діяльності знову передається карному розшуку, а також підпорядковуються дитячі кімнати міліції [155], які реально почали працювати в УРСР з 1962 року [156].

Одночасно з цим активізуються наукові дослідження проблем дитячої девіації, а також практичної діяльності по охороні та захисту прав дітей. Хоча дослідження цього періоду характеризуються істотним впливом на них соціально-політичної парадигми марксистсько-ленінської філософії, що превалювала у той час.

Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26.08.1967 №283-VII було затверджено нову редакцію Положення про комісії в справах неповнолітніх УРСР, яке із змінами, внесеними указами Президії Верховної Ради УРСР №450-VIII від 16.02.72, №1528-VIII від 29.03.73, №3448-VIII від 24.01.75, №1924-IX від 13.04.77, №1116-XI від 16.10.85, №3070-XI від 03.11.86, №4452-XI від 21.08.87, №838-XII від 18.03.91 та Законом України №3787-XII від 23.12.93 проіснувало до 1994 року, та на підставі Постанови ВРУ від 15.11.1994 р. № 245/94-ВР втратило чинність у зв'язку з віднесенням усіх справ про адміністративні правопорушення, вчинені неповнолітніми, до виключної компетенції судів [157].

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 15.02.1977 р. №5266-IX «Про основні обов'язки і права інспекцій у справах неповнолітніх, приймальників-розподільників для неповнолітніх і спеціальних навчально-виховних установ по запобіганню бездоглядності і правопорушенням неповнолітніх» став наступним нормативно-правовим актом, що регулював діяльність ОВС з профілактики правопорушень серед неповнолітніх аж до часів здобуття Україною незалежності [158].

Дослідження історичного досвіду другої половини ХХ ст. в питаннях діяльності інститутів по охороні прав дітей дає можливість звернути увагу на створення відповідних структур, які не включені до системи державних правоохоронних органів СРСР, однак активно залучені для вирішення низки правоохоронних проблем. Так, 5.11.1974 Постановою ЦК ВЛКСМ затверджено Положення про оперативні комсомольські загони дружинників, діяльність яких була спрямована безпосередньо на боротьбу з правопорушеннями в середовищі молоді та підлітків у тісній взаємодії з працівниками органів внутрішніх справ, прокуратури, юстиції, судів тощо [159, с.13].

Організаційні форми ювенальної правоохоронної системи радянського періоду не можна назвати оптимальними, їхнє становлення здійснювалось без врахування суспільної думки, сама система була продуктом загальної тоталітарної політики Радянського Союзу.

Після здобуття Україною незалежності ювенальна правоохоронна система певний відрізок часу діяла за радянською моделлю, хоча відбувалися спроби створити національний стандарт. Так, 10.06.1992 було видано Наказ МВС України №362 «Про введення в дію Тимчасової інструкції про організацію роботи інспекцій у справах неповнолітніх і Тимчасового положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ» [160].

Зазначимо, що становлення України як незалежної держави супроводжувалося численними негативними явищами й тенденціями в політичній, економічній та соціальній галузях: безробіття, пониження рівня життя, соціальна дезадаптація, ослаблення внутрішньо сімейних зв'язків, ріст соціального сирітства, що в сукупності призвело до різкого росту правопорушень, вчинюваних неповнолітніми, а також порушення прав дітей. Відсутність урівноваженої державної політики у сфері охорони прав дітей, ослаблення державно контролю за діяльністю ювенальних інституцій обумовило згортання діяльності деяких органів. За таких обставин вирішення питань про запобіганням правопорушень серед дітей набуло великої актуальності.

Закон УРСР «Про міліцію», прийнятий 20.12.1990 повноваження посадових осіб міліції у справах дітей, регулював лише кількома нормами [161], а відтак, не створював умов для якісної діяльності у сфері ювенальної правоохорони. Першою спробою врегулювати цю проблему стало прийняття 24.01.1995 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», який серед суб'єктів ювенальної діяльності називав служби у справах неповнолітніх, кримінальну міліцію у справах неповнолітніх, суди, центри медико-соціальної реабілітації неповнолітніх, школи і професійні училища соціальної реабілітації, притулки та приймальники-розподільники для неповнолітніх, виховно-трудова колонія. Закон також передбачав, що, до діяльності із запобігання злочинності серед дітей залучатимуться інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни [162].

На виконання вимог вищезазначеного Закону Постановою КМУ від 8.02.1995 №502 «Про створення кримінальної міліції у справах неповнолітніх» у структурі органів МВС було створено кримінальну міліцію у справах неповнолітніх, до складу якої входили Департамент кримінальної міліції у справах дітей МВС, управління, відділи кримінальної міліції у справах дітей головних управлінь, управлінь МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, на транспорті, відділи, відділення (групи) кримінальної міліції у справах дітей, їх районних, міських, лінійних управлінь (відділів), а також органів внутрішніх справ на закритих об'єктах. До основних повноважень новоствореного органу ювенальної правоохорони належали: робота, пов'язана із запобіганням правопорушень дітей; виявлення, припинення та розкриття злочинів, вчинених дітьми; досудова підготовка матеріалів про правопорушення, вчинених дітьми, розшук дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади та спеціальні установи для дітей; виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживає в межах своєї компетенції заходів до їх усунення, участь у правовому вихованні дітей; ведення

профілактичного обліку низки категорій дітей, що входять до груп криміногенного ризику, та інше [163; 500, с.92-93].

У липні 2002 р. у складі МВС України було утворено Департамент кримінальної міліції у справах неповнолітніх, який був самостійним структурним підрозділом (на правах управління) апарату МВС України і входив до блоку кримінальної міліції [164].

У січні 2004 р. за наслідками розширеної наради керівництва МВС України в структурі міністерства відбулась зміна підпорядкованості ювенальної служби та передача її до блоку підрозділів громадської безпеки, а відтак переглянуто пріоритетні напрямки роботи підрозділів та зосередження їхньої діяльності на профілактичній та адміністративно правозастосовній [165, с.194].

У квітні 2005 р. службу міліції у справах дітей знову повертають у систему кримінальної міліції, а її оперативно-службову діяльність впорядковують Інструкцією з організації роботи кримінальної міліції у справах неповнолітніх [166].

Наказом МВС від 28.11.2008 №637 було затверджено Інструкцію з організації роботи ОВС щодо протидії дитячій злочинності, відповідно до якої профілактика правопорушень серед дітей покладається на Департамент кримінальної міліції у справах дітей МВС України та підпорядковані йому підрозділи. У профілактиці правопорушень серед дітей беруть участь усі структурні підрозділи ОВС України відповідно до своєї компетенції [167]. Наказом МВС від 09.04.2011 Департамент кримінальної міліції у справах дітей МВС України реорганізовано в Управління кримінальної міліції у справах дітей МВС України [168], основними напрямками діяльності якого було: організація діяльності підрозділів з проведення профілактичної роботи щодо попередження негативних явищ серед дітей; виявлення та притягнення до відповідальності дорослих осіб, які вчиняють стосовно неповнолітніх протиправні дії; розкриття злочинів, вчинених неповнолітніми та щодо них; розшук дітей, що зникли безвісти, самовільно залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади [169].

Діяльність у черговий раз реформованого підрозділу регулювалась Інструкцією з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей, затвердженою

Наказом МВС від 19.12.2012 №1176, відповідно до якої основними завданнями кримінальної міліції у справах дітей було: організація та здійснення заходів профілактики з дітьми в навчальних закладах, за місцем проживання з метою запобігання вчиненню ними адміністративних і кримінальних правопорушень; організація та здійснення заходів індивідуальної профілактики з дітьми, що вчинили адміністративні та кримінальні правопорушення, були засуджені до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, звільненими зі спеціальних виховних установ; ужиття заходів щодо недопущення рецидивної злочинності серед дітей; установлення місцезнаходження дітей у разі їх безвісного зникнення; розкриття кримінальних правопорушень, учинених дітьми; виявлення та припинення фактів жорстокого поводження з дітьми, учинення стосовно них насильства, у тому числі батьками, законними представниками; організація надання правової та психологічної допомоги дітям, які є потерпілими в кримінальному провадженні чи стали свідками кримінального правопорушення [170].

Новий поступ у становленні інститутів ювенальної превенції виник у зв'язку із прийняттям Закону України «Про Національну поліцію».

Реформування Міністерства внутрішніх справ України обумовило перегляд статусу органів поліціювання у справах дітей відповідно до міжнародних стандартів у сфері ювенальної юстиції. З 2015 року функції кримінальної міліції у справах дітей передані в Департамент превентивної діяльності Національної поліції України.

Департамент превентивної діяльності у межах компетенції реалізує державну політику у сферах забезпечення публічної безпеки і порядку, безпеки дорожнього руху, організації роботи дозвільної системи, превентивної та профілактичної діяльності, запобігання та припинення насильства в сім'ї; здійснює контроль за додержанням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування; уживає заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, правопорушенням у дитячому середовищі, а також соціального патронажу щодо дітей, які відбували

покарання у виді позбавлення волі; вживає заходи із запобігання та припинення насильства в сім'ї; організовує індивідуальну превентивну роботу з неповнолітніми, які перебувають у конфлікті із законом, роботу з протидії втягненню дітей у злочинну діяльність, пияцтво, жебрацтво та іншу протиправну діяльність [171].

Процес розвитку та становлення органів публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей тісно пов'язаний з розвитком філософських бачень про права дитини, соціального, політичного та економічного статусу дитини в суспільстві. Цей процес можна охарактеризувати як еволюцію системи спеціальних правових інструментів охорони та захисту прав та законних інтересів дітей, який об'єктивно виражає розвиток управлінського механізму держави, що обумовлювався людиноорієнтованими особливостями державної політики на кожному історичному етапі.

1.3. Принципи поліцейської діяльності по охороні прав дітей

Важливість існування принципів у функціонуванні будь-яких організованих систем давно констатується у суспільних науках. З цієї причини наукові пошуки для вирішення проблем принципів поліцейської діяльності з охорони прав дітей є логічним продовженням нашого дослідження у піднятій сфері суспільно-правових відносин. Власне уміння забезпечити досягнення поставленої мети при виконанні завдань правової охорони, забезпечити при цьому інтереси суспільства та уникнути небажаного є не що інше, як дотримання принципів діяльності [172, с.96].

Філософська категорія «принцип» (лат. *principium* – начало, основа) відома ще в античні часи. Цей феномен намагались збагнути Арістотель [173, с.159], Платон [174,], Плутарх [175], Сократ [176], Ціцерон [177, с.139] та інші, розглядаючи його з позиції онтології. В епоху середньовіччя принципи сприймають уже як елемент взаємовідносин між людиною і державою. Цей феномен фігурує як предмет

філософських роздумів апологетів, патристів та схоластів, наприклад Еріугени [178] Юстина Філософа [179], Йоана Дамаскина [180]. Принципи як основа організованого буття згадуються у трактатах Гуго Гроція [181, с.74], Бенедикта Спінози [182, с.261], Рене Декарта [183, с.250-296] та інших, які вже розглядають цю категорію як правовий та управлінський феномен. У теорії соціального управління це поняття аналізувалось В.Д. Бакуменком, Ф.Б. Гілбретом, К. Кілленом, В.І. Кнорінгом, І.В. Колупасовою, Н.В. Осадчою, Н.В. Шибасовою, Ф. Тейлором, А. Файолем та іншими. Принципи як феномен правових відносин досліджували і в юридичних науках. Так, у теорії права принципи досліджувались С.К. Бостаном, О.В. Волошенюком, О.М. Головком, С.Д. Гусаревим, О.В. Зайчуком, М.С. Кельманом, М.І. Козюброю, В.В. Копейчиковим, О.В. Петришиним, І.М. Погрібним, Ю.А. Пониматченком, Н.М. Оніщенком, П.М. Рабіновичем, О.Ф. Скакун, С.С. Сливкою, М.В. Цвіком та іншими. У своїх працях автори визначали зміст та особливості принципів права, їхню сутність як джерел права, встановлювали роль та місце принципів права у правових системах тощо.

Серед адміністративістів принципи розглядали В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, П.О. Баранчик, Ю.П. Битяк, В.О. Галай, М.О. Германюк С.В. Ківалов, Т.О. Коломоець, А.М. Колодій, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, С.О. Кузніченко, А.М. Подоляка, А.А. Пухтецька, Я.О. Пономарьова, О.П. Рябченко, В.В. Чумак, А.А. Шарая, Х.П. Ярмачі та інші. Правові та організаційні принципи були предметом наукових пошуків у сфері поліцейстики, зокрема такі дослідження здійснювали Е.Е. Абдулкадірова, С.Ю. Беньковський, В.Д. Гвоздецький, Д.С. Денисюк, Д.П. Калаянов, О.С. Проневич, В.І. Шамрай. Серед зарубіжних учених юристів принципи у праві досліджували Е. Аннерс, Л.М. Браун, Е. Бредлі, Дж. Гінзбург, А.В. Дайсі, М. Джонес, Б. Жак'є, Р. Кей, Т.К. Хартлі та інші.

Автори глибоко та всесторонньо дослідили етимологію поняття «принцип», його проникнення у суспільні, зокрема, правові науки; запропонували велику кількість авторських визначень; здійснили його класифікації тощо. Однак динамічність

адміністративного та поліцейського права, наближення національного законодавства до вимог світової, у першу чергу, європейської спільноти надалі зумовлює наукові пошуки, направлені на аналіз принципів діяльності поліції, у тому числі тих, що повинні застосовуватись при виконанні повноважень з охорони прав дитини.

У філософії принципами називають загальні положення, які повинні задовольняти гіпотези або теорії. Принципи обираються не довільно, а формуються у процесі пошуку істини, а тому можуть виникати, змінюватися і втрачати актуальність [184]. Інше джерело філософії тлумачить принципи як основне положення, передумова, а в об'єктивному – вихідний пункт, першооснова, найперше [185, с.364].

У праві принципи розглядають як основні начала, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю і відображають найважливіші положення права [186, с.61]. У юридичній літературі можна зустріти безліч трактувань цього поняття. Навіть подання їхнього короткого переліку зайняло б великий обсяг нашого рукопису та загостило б дискусію стосовно його змісту. Більшість авторів виділяють кілька груп його значень: як основоположна правда (істина), закон, доктрина або припущення, керівна ідея, відправне начало, незаперечні вимоги [187, с.237; 188, с.13; 189; 190; 191, с.111]; як загальне правило або стандарт [192, с.13]; як об'єктивна закономірність [193]; як методологічне підґрунтя нормативно-правових, соціально-економічних, інституційних, етичних стосунків між суб'єктами правовідносин [194, с.46]; як визначена наперед політика або спосіб дії; як основа або необхідний якісний складник або елемент, що визначає внутрішню природу або окремі характеристики поведінки [195, с.74; 196, с.121].

С.І. Бевз висловлює думку, що принципи відіграють першочергову роль у визначенні меж та напрямів діяльності державних органів та забезпечують утвердження України як правової та демократичної держави. Отже, робить висновок автор, принципи права мають відображати зміст, характер та спрямованість правового регулювання певного кола суспільних відносин і водночас визначати їх, бути в основі такого регулювання [197, с.109].

Вітчизняна поліцейстика також не залишає без уваги досліджувані нами основні, значимі, керівні начала, що є сполучною ланкою між нормативними приписами різних галузей права, на яких повинна гуртуватись поліцейська діяльність.

Так, Д.С. Денисюк принципами діяльності поліції визначає основні загальні норми, що відображають сутність цієї діяльності [198, с.65]. Г. Шевчук під принципами діяльності Національної поліції розуміє сукупність основоположних, керівних ідей, що закладені в сутність діяльності поліції як державного органу, та на основі яких формуються певні правила поведінки у сфері поліцейської діяльності [196, с.121]. С.В. Чирик, пояснює принципи адміністративної діяльності патрульної поліції основоположними засадами, що врегульовані нормами адміністративного права, які чинять виконавчо-розпорядчий, юридичний, підзаконний, державновладний, постійний, організований вплив на органи патрульної поліції (їх спеціально уповноважених осіб) з метою попередження та припинення правопорушень, забезпечення публічної безпеки, охорони публічного порядку, організації та здійснення охорони прав і свобод громадян, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних чи соціальних причин потребують такої допомоги [199, с.3-4]. На думку Б.В. Семерей, правові принципи діяльності поліції – це безумовні вимоги, закріплені у нормативно-правових актах, які впливають безпосередньо зі змісту відповідних правових норм та є обов'язковими для виконання [200, с.7].

Цікаву точку зору висловили С.О. Шатрава та Г.Р. Парханов, які вважають, що принципами превентивної поліцейської діяльності слід розуміти об'єктивно обумовлені, стрижневі, відносно стабільні, науково обґрунтовані керівні засади, зафіксовані нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції, а також уповноважених осіб її органів і структурних підрозділів, яка здійснюється у процесі прогнозування та попередження правопорушень за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій [201, с.46]. При

цьому автори додатково розширюють досліджуване поняття, пояснюючи, що принципи поліцейської діяльності містять у собі керівні й основні положення, що концентрують та об'єктивно виражають інтереси й потреби громадян і держави на сучасному етапі розвитку життєдіяльності суспільства щодо забезпечення й охорони їх прав, свобод та інтересів у публічно-правовій сфері; виконують функцію загально нормативного орієнтира для здійснення всіх напрямів поліцейської діяльності та спрямовуються на вдосконалення та підвищення ефективності такої діяльності [201, с.44].

У радянському праві до принципів ставились як до чогось декларативного, однак сучасна правова наука спростувала такі підходи.

Тема нашого дослідження обумовлює розглядати принципи поліцейської діяльності по охороні прав дітей з двох позицій: з позиції права та з позиції публічної діяльності, яка має форму ювенальної правоохорони. Таким чином, досліджувані нами принципи, а також і мета, функції, методи та організаційні прийоми правоохорони складають організаційно правовий механізм діяльності, який діє в рамках охорони прав дітей. З цього слідує, що принципи діяльності по охороні Національною поліцією прав дітей слід розглядати як вимоги, що лежать в основі, організації і функціонування механізму цього виду діяльності.

У юридичній літературі дослідники демонструють різні підходи до розуміння принципів, що мають місце у ювенальному праві. Автори не вичерпують різноманіття концепцій та демонструють різні підходи до пояснення їхнього змісту.

Перш за все слід відмітити авторів, які в основному досліджували принципи адміністративного права та адміністративної поліцейської діяльності (в ретроспективі адміністративної діяльності міліції чи органів внутрішніх справ).

Наприклад Є.В. Сердюк зазначає, що загальні принципи українського адміністративного права є ті, що закріплені в Конституції України, конкретизуються і розвиваються в законодавчих та інших нормативно-правових актах. До них автор відносить: 1) принцип пріоритету прав та свобод людини і громадянина; 2) принцип верховенства права; 3) принцип законності; 4) принцип рівності громадян перед

законом; 5) принцип демократизму правотворчості й реалізації права; 6) принцип взаємної відповідальності держави і людини; 7) принцип гуманізму й справедливості у взаємовідносинах між державою та людиною [202, с.73].

О.Ф. Скакун перелічує принципи організації і діяльності державного апарату: 1) пріоритет прав і свобод людини; 2) єдність і поділ влади; 3) верховенство права – виражається, наприклад, у праві оскарження в суді рішень державних органів, відшкодуванні шкоди, заподіяної їх незаконними діями; 4) законність; 5) ієрархічність – підлеглість по вертикалі; 6) організаційно-правова зв'язаність діяльності державних органів і посадових осіб; 7) поєднання виборності і призначуваності; 8) демократизм методів і стилю роботи; 9) змінюваність; 10) поєднання колегіальності та єдиноначальності; 11) гласність і урахування громадської думки; 12) професійна компетентність; 13) економічність, програмування, науковість; 14) право рівного доступу до державної служби [28, с.94].

С.Д. Дубенко, К.О. Максименко, О.В. Овчарук, Н.Г. Плахотнюк, Н.Г. Протасова, Є.В. Ромат та Н.Г. Синицина до принципів публічного адміністрування відносять базові керівні засади, покладені в основу формування та функціонування органів державної влади, які поділяють на дві основні групи:

1) соціально-політичні принципи – верховенство права, законність, позапартійність, демократизм; народність; рівноправність осіб, незалежно від їхньої приналежності до будь-якої раси, національності, віросповідання, майнового статусу та ін.; рівність усіх громадян перед законом; законність; гласність та врахування громадської думки; об'єктивність тощо;

2) організаційні принципи функціонування механізму державного управління – нормативність діяльності; єдиноначальність; колегіальність у прийнятті рішень; поділ управлінської праці за функціями та за рівнями; індивідуальна відповідальність за прийняті рішення в рамках компетенції; оперативна самостійність, диференціація та фіксація функцій і повноважень, якими передбачається визначення компетенції кожного органу та посадової особи; принцип поєднання галузевих, міжгалузевих і

територіальних засад в управлінні; принцип поєднання лінійних і функціональних засад в управлінні; принцип зворотного зв'язку тощо [203, с.13].

Д.Г. Мулявка формулює перелік принципів, що притаманні правоохоронній діяльності: принцип законності, принцип поваги прав людини, принцип оперативності прийняття рішень у рамках компетенції правоохоронного органу, принцип комплексного використання сил і засобів, наявних у розпорядженні правоохоронних органів [204, с.28].

О.М. Банчук, крім принципів визначених законом, вважає, що до принципів у сфері превентивної поліцейської діяльності слід зарахувати такі: а) принцип винятковості та пропорційності застосування сили органами поліції під час ужиття превентивних заходів; б) принцип чесності, неупередженості та гідності; в) принцип особистої відповідальності за наслідки вчинених дій; працівник поліції повинен нести особисту відповідальність за свої власні дії та за дії або бездіяльність, здійснені за його наказом [205, с.8-17]. Я.М. Когут розширює коло принципів поліцейської діяльності, визначене Законом України «Про Національну поліцію», наступними: ввічливості, толерантності та поваги до особи, негайного усунення помилок, солідарності, взаємодопомоги і дисципліни, професіоналізму, компетентності, науковості, чесності та справедливості, підтримання позитивних традицій [206, с.138].

Є.С. Зеленський та І.С. Кравченко, досліджуючи проведення Національною поліцією заходів індивідуальної профілактики серед дітей, схильних до вчинення правопорушень, дають перелік принципів індивідуальної профілактики правопорушень та викладають юридичний і організаційно-правовий зміст окремих з них: принцип пріоритетності прав дитини; принцип рівності дітей незалежно від будь-яких обставин їхнього народження або актуального стану (раси, національності, віросповідання тощо); принцип пріоритетності сімейних форм виховання дитини; принцип протекціонізму; принцип обов'язковості підготовки до дорослого життя; принцип поваги та толерантності; принцип забезпечення участі дітей у суспільному житті (право дитини на працю, підприємницьку діяльність, об'єднання в громадські

організації); принцип «*parens patria*» - прямої державної опіки над дитиною; принцип позитивної дискримінації; принцип заохочення інституцій громадянського суспільства до дій в інтересах дітей [121, с.75]. Крім цього, автори зазначають принципи: високого професіоналізму в діяльності підрозділів ювенальної превенції; врахування оптимального поєднання видів профілактики правопорушень неповнолітніх: соціальної, спеціальної, загальної, групової та індивідуальної, ранньої, безпосередньої тощо. [121, с.38]; індивідуалізації профілактичної роботи із застосування сучасних технологій, що крокують поряд з будь-якою сучасною дитиною в унісон [121, с.75].

Зустрічаються в літературі інші бачення системи ключових принципів, на які повинна опиратися профілактика з неповнолітніми правопорушниками: взаємозв'язок профілактичних заходів з вирішенням загальносоціальних проблем неповнолітніх; вузька спеціалізація суб'єктів профілактики, зважаючи на досконале володіння навиками у галузі педагогіки, дитячої психології і психіатрії; гнучкість форм і методів виховно-профілактичної роботи з урахуванням різних соціальних категорій і вікових груп неповнолітніх, а також їх національних та етнічних традицій, регіональних особливостей; гуманне ставлення до неповнолітніх і неприпустимості приниження їх честі і гідності, жорстокого поводження, незважаючи на соціальну занедбаність; підтримка сім'ї та взаємодія з нею у питаннях реалізації індивідуальної справи профілактики правопорушень; застосування методів виховання і переконання (заходи примусу застосовуються у крайньому випадку, коли менш жорсткі заходи не дали бажаного профілактичного результату); гласності, що означає систематичне інформування про стан правопорушень серед неповнолітніх, роботу спеціальних суб'єктів профілактики [207, с.194].

Обов'язковість дотримання принципів у юридичній, у тому числі правоохоронній, діяльності, підтверджують не лише численні праці авторів у різних галузях права, але і їхнє закріплення у нормах права, у тому числі в Конституції та законах України.

Так, відповідно до ст.8 Конституції України, в Україні визнається і діє принцип верховенства права; ст.125 визначає основні принципи судоустрою України –

територіальності та спеціалізації; ч.2 ст.147 обумовлює, що діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [15].

Переліки принципів діяльності органів місцевої публічної адміністрації містяться у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні»: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування [208] та Законі України «Про місцеві державні адміністрації»: відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність; верховенства права; законності; пріоритетності прав людини; гласності; поєднання державних і місцевих інтересів [209].

Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» у ст.4 закріпив норму, що така діяльність ґрунтується на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини [210].

Відповідно до ст.3 Закону «Про Національну гвардію України» діяльність НГУ ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, позапартійності, безперервності, законності, відкритості для демократичного цивільного контролю, прозорості, відповідальності, централізованого керівництва та єдиноначальності [211].

Принципи, як основоположні начала в діяльності інституцій публічного адміністрування прописані у низці інших законів, наприклад: «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [212], «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [213], «Про контррозвідувальну

діяльність» [214], «Про Державну прикордонну службу України» [215], «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [216] тощо.

Врешті, принципи діяльності прописані у спеціальних законах, що регулюють досліджувані нами ювенальні правовідносини. Так, Закон України «Про охорону дитинства» у ст.3 обумовлює основні принципи охорони дитинства: всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами; держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги [18].

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначає, що діяльність органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей здійснюється на принципах: законності; застосування переважно методів виховання і переконання, що передбачають вжиття примусових заходів лише після вичерпання всіх інших заходів впливу на поведінку дітей; гласності, тобто систематичного інформування про стан справ щодо захисту прав дітей, правопорушень серед дітей, роботу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей у відкритій державній статистиці, засобах масової інформації; збереження конфіденційності інформації про дітей, які вчинили правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики; неприпустимості приниження честі і гідності дітей, жорстокого поводження з ними [162].

Закон України «Про державну службу» обумовлює, що державна служба здійснюється з дотриманням таких принципів: 1) верховенства права; 2) законності; 3) професіоналізму; 4) патріотизму; 5) доброчесності; 6) ефективності; 7) забезпечення рівного доступу до державної служби; 8) політичної неупередженості; 9) прозорості; 10) стабільності [217]. Особливу увагу варто звернути на Закон України «Про Національну поліцію», який не лише дає перелік принципів діяльності поліції, але й визначає їхній зміст [218].

Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», встановлені основні принципи (за текстом Закону засади) державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї; виховання та утримання дітей за принципом родинності; сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів; забезпечення пріоритету форм влаштування; захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей; створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя; забезпечення права на здоровий розвиток; забезпечення соціально-правових гарантій; створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги; формування системи соціальної адаптації та інші [219].

На підзаконному рівні дотримання ювенальними органами принципів діяльності містяться у нормах Постанови КМУ від 24.09.2008 №866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», якою затверджено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини. А саме принципи: забезпечення найкращих інтересів дитини; недопущення дискримінації дітей; конфіденційності інформації про дитину. Крім цього, зі змісту частини третьої п.3 Порядку вбачається обов'язковість дотримання принципів безпосереднього ведення справ і координації діяльності стосовно захисту прав дітей [220]. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції

України, затверджене Наказом Національної поліції України від 27.11.2015 №123, вказано, що діяльність Департаменту здійснюється відповідно до принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, і принципи безперервності, а також організовується відповідно до перспективного і поточного планування з урахуванням передового досвіду [221].

Принципи закріплені також актами міжнародного права. Зокрема, Конвенція про права дитини 1989 року обумовлює чотири основні принципи: недискримінація; прихильність до дотримання найкращих інтересів дитини, право на життя, виживання і розвиток; і повага поглядів дитини [19].

У Кодексі належного управління (додаток до Рекомендації CM/Rec (2007)7) Комітету міністрів державам членам щодо належного управління) наведено такі принципи належного управління, як: принцип законності; принцип рівності; принцип неупередженості; принцип пропорційності; принцип правової визначеності; принцип здійснення дій протягом розумного; принцип участі¹; принцип поваги до приватності; принцип прозорості [222].

Крім цього, стандарти діяльності органів публічної адміністрації у сфері ювенального права містяться у правових нормах Резолюції 45/112 Генеральної Асамблеї від 14.12.1990, якою прийняті та проголошені Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй для попередження злочинності серед неповнолітніх (Ер-Ріядські керівні принципи) [223] та інших актах міжнародного права: конвенціях, директивах, резолюціях і рекомендаціях, прийнятих міжнародними організаціями тощо, окремі акти з яких ми розглядали у цьому дослідженні. Таким чином, різноманітні позиції національних доктрин щодо застосування принципів певним чином унормовуються пріоритетним міжнародним правом.

¹ Принцип участі полягає в тому, що органи публічної влади повинні надавати приватним особам можливість за допомогою відповідних засобів брати участь у підготовці та впровадженні адміністративних рішень, які впливають на їх права та інтереси.

Особливо важливі принципи містяться в судовій практиці Європейського суду: адміністрування через закон, пропорційності, юридичної визначеності, захисту законних очікувань, недопущення дискримінації, право на слухання в ході адміністративних процедур щодо прийняття рішень, забезпечувальні заходи, справедливі умови доступу громадян до адміністративних судів, позадоговірна відповідальність державної адміністрації [224, с.118]. А також у Настанові Генерального Секретаріату ООН щодо правосуддя для дітей, якими повинні керуватися всі держави, від розробки державної ювенальної політики до безпосередньої роботи по охороні прав дітей: 1) першочергове врахування найкращих інтересів дитини; 2) справедливе та однакове ставлення до кожної дитини без будь-якої дискримінації; 3) вільне висловлювання дитиною своїх поглядів та можливість бути почутою; 4) захист кожної дитини від жорстокого поводження, експлуатації та насильства; 5) ставлення до кожної дитини з гідністю та співчуттям; 6) належні правові гарантії в усіх видах юридичних проваджень; 7) запобігання конфлікту дитини із законом як найважливіший елемент будь-якої політики щодо ювенальної юстиції; 8) застосування позбавлення волі дітей лише як виключний захід і на необхідно найкоротший термін; 9) урахування верховенства права у всіх заходах щодо вирішення проблем дітей [225].

Важливість міжнародного регулювання принципів ювенальної правоохорони визначається тим, що воно має міждержавний характер. Правові норми такого регулювання є більш стабільними, не залежні від мінливих політичних, ідеологічних та криміногенних ситуацій.

Виходячи з вище наведеного, ми не можемо не погодитись з тезою про те, що нормативна фіксація принципів виводить їх із статусу наукових пропозицій та висновків, надаючи їм імперативну силу, оскільки право, будучи головним регулятором суспільних відносин, поширює свій регулятивний вплив на відповідні правовідносини. Таким чином, додержання принципів є загальнообов'язковою умовою [172, с.97-98]. У той же час справедливою видається теза про те, що прагнення

закріпити вказані основоположні принципи права не повинні свідомо гіперболізуватися та перетворюватися в анархію або тоталітаризм, ставлячи цим самим під загрозу існування суспільства [226, с.43].

Виконання завдань, що стоять перед органами Національної поліції у сфері ювенальної правоохорони, передбачає реалізацію як правових принципів, заснованих на визнанні загальнолюдських цінностей, поваги до прав і свобод людини, визнання їх пріоритету у взаємовідносинах з державою, так і принципів організаційних.

Вважаючи на ту обставину, що більшість правових та організаційних принципів досить ґрунтовно розкриті в адміністративно-правовій науці, ми вважаємо за необхідне зосередитись на тих, які оминули своєю увагою інші автори, або ж їхнє дослідження відбулось не глибоко чи не всесторонньо.

Слід також зазначити, що перелік нормативно закріплених принципів не позбавляє нас можливостей виокремити інші закономірності всіх елементів ювенальної правоохорони, науково обґрунтувати їх та покласти в основу системи принципів діяльності Національної поліції у досліджуваній сфері правовідносин.

Принцип спеціалізації. Той факт, що організація роботи публічного адміністрування впливає на її загальну результативність, неодноразово відображався дослідниками у своїх наукових працях [227, с.68; 228]. Пошук шляхів підвищення ефективності роботи впливає на організаційну модель публічного адміністрування. Такою моделлю організації є спеціалізація – один з найважливіших принципів формування управлінської структури.

У той час як принцип спеціалізації в управлінських науках, особливо у виробничому менеджменті, розкритий досить ґрунтовно, то в юридичних науках він мало досліджений, хоча не залишений без уваги. Зазвичай, питанню принципу спеціалізації у праві піднімають фахівці процесуалісти, які намагаються дослідити його функціонування при побудові системи національного судоустрою та розподілу справ між суддями. Потреба у спеціалізації в юриспруденції обумовлюється великою кількістю різноманітних суспільних відносин, регульованих незліченною кількістю

правових актів, що приводить до ускладнення правозастосування. У цей же час людська психіка має свої межі щодо осягнення інформації, тож навіть висококваліфікований правник не в змозі охопити весь нормативний матеріал, необхідний для застосування. Тому поділ справ на окремі види спеціалізованих юрисдикцій, виходячи з особливостей предмета правового регулювання, є спробою вирішення цієї проблеми та переслідує мету покращення якості вирішення управлінських завдань. Це є основною перевагою спеціалізації і у адміністративних відносинах – швидке і якісне вирішення та зменшення витрат. Крім цього, спеціалізація діяльності знижує ймовірність виникнення управлінських конфліктів.

У публічному управлінні спеціалізація відбувається за галуззю правовідносин та інститутом, який регулює певні види суспільних відносин – так звана суб'єктна спеціалізація. Галузева спеціалізація реалізується через створення окремих ієрархічно вибудованих інституцій. Наприклад, принцип спеціалізації в організації національної судової системи знаходить своє відображення у ст.125 Конституції України, у якій зазначено, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації [15].

За принципом галузевої спеціалізації для вирішення питань державного управління у сфері економіки та фінансів, соціальної політики, праці та зайнятості, охорони здоров'я, освіти, науки, культури, спорту, туризму, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, природокористування, правової політики, законності, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, запобігання і протидії корупції, розв'язання інших завдань внутрішньої і зовнішньої політики, цивільного захисту, національної безпеки та обороноздатності формується Кабінет Міністрів України [229].

Суб'єктна спеціалізація здійснюється через організацію всередині управлінських інституцій спеціально уповноважених підрозділів (служб, департаментів, палат, управлінь, відділів тощо), які вирішують управлінські завдання у певній частині правовідносин.

Так, у системі МВС України створено: Національну поліцію – для забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, а також надання поліцейських послуг, а також Державну прикордонну службу України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій, Державну міграційну службу [230], на кожен з яких покладені спеціалізовані завдання та функції. Крім цього, реалізація принципу спеціалізації вбачається у структуризації Національної поліції на 19 департаментів, у тому числі Департамент превентивної діяльності, 11 управлінь та 3 відділи [231].

Ювенальна спеціалізація має місце в діяльності органів прокуратури України та персоналу органів пробації. Так, відповідно до наказу Генерального прокурора України від 04.11.2020 №509 «Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству» процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, підтримання державного обвинувачення в кримінальних провадженнях, учинених неповнолітніми та за їхньою участю, доручається ювенальним прокурорам [232].

Принцип спеціалізації відображає зосередження процесу управління у самостійних сферах. Реалізація цього принципу полягає у закріпленні за кожним спеціалізованим підрозділом обмеженої номенклатури функцій та робіт.

Описуючи принцип ювенальної спеціалізації, М.Ю. Веселов розглядає його як одну з гарантій забезпечення прав дітей у ювенальній юстиції. Цей принцип, як зазначає автор, закріплений у положеннях міжнародних та національних правових актів [233, с.81-82].

На нашу думку, принцип спеціалізації у досліджуваних правовідносинах реалізований через створення спеціального поліцейського органу ювенальної превенції з винятковою компетенцією з розгляду тих категорій справ, у яких об'єктами правової охорони виступають діти. Крім цього, принцип спеціалізації в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей означає вимогу розподілу адміністративної юрисдикції

між підрозділами ювенальної превенції та іншими підрозділами за основним критерієм, яким є вікові особливості об'єктів правової охорони.

Ефективність роботи спеціалізованої структури ювенальної правоохорони залежить від якості міжвідомчої взаємодії.

Принцип професіоналізму. Функціонування та діяльність органів Національної поліції безпосередньо залежать від виконання службових обов'язків її посадовими особами. Правильність та повноцінність виконання обов'язків залежить не лише від статусу цих осіб, визначеного законодавством, а й від якості їхньої підготовки та професійної компетентності. Остання категорія у ст.2 Закону України «Про державну службу» визначена як здатність особи в межах визначених за посадою повноважень застосовувати спеціальні знання, уміння та навички, виявляти відповідні моральні та ділові якості для належного виконання встановлених завдань і обов'язків, навчання, професійного та особистісного розвитку [217].

Професіоналізм діяльності – якісна характеристика суб'єкта праці, що включає високу професійну кваліфікацію й компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і вмінь, у тому числі, заснованих на творчих рішеннях, володіння сучасними алгоритмами й способами вирішення професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність із високою продуктивністю [234, с.145].

Принцип професіоналізму, визначений у ст.4 Закону України «Про державну службу» як компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою і, за потреби, регіональною мовою або мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону [217] та який, за твердженнями Н.Ф. Артеменко, є одним із базових принципів державної служби [235, с.207]. Професіоналізм як ключовий принцип діяльності посадових осіб поліції базується на забезпеченні законності та правопорядку. Таку позицію справедливо відстоюють Н. Федіна [236, с.146], Ю. Земляков [237, с.233] та інші.

Закон України «Про Національну поліцію», хоча і не містить приписів щодо

принципу професіоналізму, однак його дотримання впливає зі змісту інших норм. Так, п.2 ч.1 ст.18 Закону до основних обов'язків поліцейського відносить професійне виконання своїх службових обов'язки відповідно до вимог нормативно-правових актів, посадових (функціональних) обов'язків, наказів керівництва. Професійний рівень та професійні якості є предметом оцінювання під час проведення прозорого добору (конкурсу) та просування по службі поліцейських (ч.1 ст.51 Закону) [215]. Крім цього, відповідно до п.п. 4 п.1 Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, підвищення професійного рівня є одним із напрямків взаємодії підрозділів ювенальної превенції з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями [238].

Значимість принципу професіоналізму впливає із норм Керівних принципів запобігання злочинності серед неповнолітніх Організації Об'єднаних Націй (Ер-Ріядські керівні принципи) [223], Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей прийнятих 17.11.2010 [239, с.23] та Керівних принципів політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства [240].

А.П. Рачинский та Н.А. Жиденко розглядають професіоналізм як основу діяльності службовців [241, с.15].

З позиції акмеології професіоналізм у діяльності людини визначається високими рівнями кваліфікації, продуктивності, організованості, стабільності; оптимальною інтенсивністю і напруженням; високою надійністю, низькою опосередкованістю (тобто незалежністю від зовнішніх факторів); володінням сучасними засобами вирішення завдань, а також продуктивністю та точністю [235, с.207].

На думку Д.В. Швеця, професіоналізм поліцейського найчастіше включає такі стандарти: повне розуміння призначення поліції в суспільстві; повага до Конституції і законів України, нормативно-правових актів, що регламентують діяльність

Національної поліції України; почуття спільності з колегами; розвинений інтелект; наявність і постійне поповнення знань; володіння сукупністю методів професійної діяльності (вміння перевести знання у сферу практичної роботи); обізнаність про сильні і слабкі риси своєї особистості; психологічна й етична підготовленість; безперервне навчання новим методам поліцейської діяльності, підвищення юридичної кваліфікації та ін. [242, с.57]. Крім цього, на наше переконання, професіоналізм поліцейських ювенальної правоохорони характеризується глибокими знаннями у сфері педагогіки, психології та права; професійно-комунікативними вміннями, а також відповідним рівнем мовної підготовки для спілкування державною мовою, регіональними мовами національних меншин, іноземними мовами.

Принцип офіційності. У праві цей принцип досліджується у багатьох галузевих науках. Так, у літературі процесуального права принцип офіційності розглядається як принцип судочинства [243, с.87-90], принцип кримінального провадження [244, с.22].

У традиційному для вітчизняного адміністративного права вимірі, зазначає В.П. Тимошук, цей принцип можна розуміти як обов'язок адміністративного органу розглядати та вирішувати справи від імені держави або територіальної громади з урахуванням публічних інтересів [245, с.36].

На думку С.О. Ніщимої, принцип публічності означає доведення до громадськості результатів розглядів адміністративно-правових та інших питань, що стосуються публічних інтересів [246, с.321].

Окремі дослідники адміністративісти та поліцейсти принцип офіційності ототожнюють з принципом публічності. Зокрема, це вбачається з праць І.П. Голосніченка та Я.Ю. Кондратьєва [247, с.123], О.М. Бандурки та А.Т. Комзюка [248, с.48], С.Ю. Беньковського [191, с.94-98] та інших.

Існує також думка, що публічність правильніше називати державним началом у діяльності органів влади, оскільки сам термін «публічність» часто застосовують у розумінні гласності певного процесу, що спричиняє певну плутанину; також він недостатньо чітко виражає те поняття, яке мається на увазі [249, с.5].

Принцип офіційності в діяльності Національної поліції полягає в тому, що вона здійснюється уповноваженими на таку діяльність державними органами (їх працівниками) від імені держави, у порядку та на підставі, передбачених законодавством. Така діяльність, відповідно до законодавства, здійснюється у відповідних процесуальних формах: кримінально-процесуальній, адміністративно-деліктній процесуальній, дозвільній процедурній та інших процесуальних та процедурних формах. Саме з цього випливає інший зміст поняття «офіцер», яке застосовуються в країнах англосаксонських систем права та окремих країнах материкових правових систем (англ. *officer*), де, наприклад, офіцером поліції, збройних сил чи інших державних інститутів є будь який функціонер, не залежно від того, має він спеціальне звання чи немає. Основною ознакою його офіцерської належності є наявність у нього офіційних публічних посадових повноважень [250].

Наявність цього принципу в діяльності поліції у ювенальних правовідносинах обумовлюється їхньою специфікою, з яких виникає правовий обов'язок посадових осіб поліції триматися активної позиції при розгляді справи вживаючи всіх передбачених законом заходів, необхідних для з'ясування обставин у справі за для досягнення правоохоронного ефекту. Крім цього, офіційність у поліцейській діяльності полягає у відсутності підстав та законних можливостей делегувати правоохоронні повноваження приватним (недержавним особам).

Зовнішній вираз принципу офіційності проявляється також у використанні уніформи поліцейськими з відповідною атрибутикою та державною символікою, що забезпечує демонстрацію приналежності носіїв уніформи до Національної поліції як державної організації; у використанні офіційних бланків при оформленні відповідних документів, наприклад: при винесенні постанов слідчого чи дізнавача у кримінальних провадженнях, термінових заборонних приписів стосовно кривдників, рішень про анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства; демонстрації поліцейським посвідчення, надання доказовості офіційним документам Національної поліції тощо.

Принцип безпосередності. Аналізуючи правові літературні джерела, можна зауважити, що принцип безпосередності, як правило, досліджується у дуже вузькому колі правовідносин, зазвичай процесуальних, де об'єктом дослідження є категорії «принцип безпосередності судового розгляду» [251, с.7] та/або «принцип безпосередності дослідження доказів» [252, с.150] тощо, тобто у зміст такого критерію, як «безпосередність», закладаються абсолютно різні процесуальні критерії.

Безпосередній (рос. *непосредственный*, пол. *bezpośredni*) пояснюється як той, що не має проміжних ланок, здійснюється без посередництва кого-, чого-небудь; прямий [253, с.141].

Безпосередність в управлінській діяльності характеризується наявністю прямого зв'язку між конкретним органом (підрозділом) чи посадовою особою з об'єктом управлінського впливу. Це відрізняє її від опосередкованості, яка відзначається ускладненням взаємодіючих зв'язків і, як правило, наявністю більше ніж двох учасників управлінської взаємодії. Безпосередність у правозастосуванні полягає у тому, що правозастосовний орган самостійно застосовує правові норми для досягнення визначеної законодавством правозастосовної мети, а саме: безпосереднє протоколювання, безпосередній розгляд матеріалів справи, безпосередня оцінка доказів, безпосереднє прийняття рішення, безпосереднє застосування заходів поліцейського примусу та інше.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», реалізуючи право на застосування превентивних заходів, поліція безпосередньо: перевіряє документи особи, опитує осіб, здійснює поверхневу перевірку і огляд, зупиняє транспортні засоби, ставить вимогу залишити місце і обмеження доступу до визначеної території, обмежує пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю, проникає до житла чи іншого володіння особи, перевіряє дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб, здійснює поліцейське піклування [218].

У порядку, визначеному Законом України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству», уповноважений орган Національної поліції при здійсненні ювенальної правоохорони безпосередньо здійснює: прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства, у тому числі розгляд повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії насильству стосовно дітей; виносить термінові заборонні приписи стосовно кривдників; контролює виконання кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; анулює дозволи на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством [254].

Безпосередність як принцип ювенальної правоохоронної діяльності Національної поліції спостерігається і в нормах Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженій Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, наприклад:

притягає до адміністративної відповідальності дітей віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, а також батьків або осіб, що їх замінюють, які не виконують передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей;

затримує і тримає не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства. Інформація про дитину в обов'язковому порядку вноситься до журналу обліку доставлених, відвідувачів та запрошених відповідного органу поліції із зазначенням часу доставлення та вибуття [238].

Перелічені види правоохоронної діяльності, заходи та засоби не можуть, на відміну від інших, бути делегованими іншим суб'єктам ювенальних правовідносин, а відтак здійснюються безпосередньо.

Принцип єдності прав та обов'язків є одним із провідних принципів сучасного розуміння статусу будь якого суб'єкта правовідносин. Назва цього принципу вказує на

наявність двох рівнозначних елементів: «права» і «обов'язки». Його сутність проявляється в органічному зв'язку та взаємообумовленості суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [255, с.118].

Свого часу М.І. Матузов висловив тезу, що єдність прав і обов'язків виражається у їх однаковій соціально-політичній однорідності, значимості й цінності, у їхній юридичній погодженості, неможливості роздільного функціонування і реалізації, у спільності мети та розвитку, гарантуванні з боку держави та однакової заінтересованості у здійсненні як одних, так і інших [256, с.182].

Зазвичай в літературі юридичний концепт єдності прав та обов'язків прив'язують до конституційно-правового статусу дитини [257, с.19; 258, с.95]. Проте С.Г. Зельгін принцип єдності прав та обов'язків пояснив наступним чином: «Невід'ємною частиною прав дитини є обов'язок держави та інших визначених законодавством осіб дотримуватися прав і законних інтересів дітей» [259, с.3].

Основні обов'язки Національної поліції за своїм значенням – це загальні обов'язки, які стосуються кожної посадової особи, яка перебуває на службі в органах цього правоохоронного інституту, проте, з огляду на зміст окремих із них, що відносяться до ювенальних правовідносин, вони покладаються не на кожну посадову особу, а на окрему групу посадових осіб, наприклад підрозділи ювенальної превенції. Загальність обов'язків, закріплених у Законі України «Про Національну поліцію», означає й загальність їх формулювань.

Дослідивши суть принципу єдності прав і обов'язків у ювеналістиці, О.В. Китайка зробила висновок, що до дітей слід застосовувати, в першу чергу, не цей принцип, а принцип найкращого захисту інтересів дитини [260, с.196].

Принцип найкращого захисту інтересів дитини закріплений у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. [261], у Конвенції ООН про права дитини 1989 р. [19], Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей [239] та інших міжнародних актах. Цей принцип згадувався ще у 1902 р. на Гаазькій конференції з міжнародного приватного права, яка

визнала, що «інтереси дитини» є важливим критерієм для конвенцій [262, с.349].

В.О. Рясенцев до кола інтересів дитини відносить її здоров'я, нормальний фізичний і психічний розвиток, виховання таких якостей, які вимагаються від нового громадянина; також до поняття інтересів включаються і належні матеріально-побутові умови життя дитини [263, с.27]. Цей принцип означає, що держава, здійснюючи правову охорону, забезпечує гарантії здійснення прав дітей, щоб їх інтереси мали першочергову увагу. Таким чином, поліцейська діяльність у сфері ювенального права повинна бути націлена на визначення кола інтересів дитини, враховуючи: задоволення індивідуальних потреб відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та врахування думки дитини, якщо вона досягла віку і рівня розвитку, що може її висловити [18], а також місця проживання дитини, погляди та прагнення; безпеку та благополуччя; оточення та стосунки в сім'ї; соціальні контакти з однолітками та дорослими; фактори вразливості та інше, у тому числі особливі потреби.

Принцип правового обґрунтування означає, що реалізація повноважень у діяльності Національної поліції повинна мати чітку правову основу.

Принцип спільності інтересів Національної поліції та інших органів публічної адміністрації пояснюється наявністю у всіх суб'єктів, задіяних до охорони прав дітей, спільних інтересів щодо досягнення правоохоронної мети, що полягає у їхній спільній соціальній ролі – забезпеченні виконання правоохоронного завдання.

Принцип «головної ланки» проявляється у виокремленні однієї стратегічної мети, до якої слідує органи та посадові особи Національної поліції під час виконання ювенальних правоохоронних завдань. Формулювання основної мети під час планування правоохоронної діяльності не виключає відмови від інших цілей.

Перелік досліджених принципів у діяльності Національної поліції по охороні прав дітей не є вичерпним. Оскільки властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, яка притаманна загально-правовим та організаційно-правовим принципам, дає можливість виявити й інші закономірності у

досліджуваних правоохоронних відносинах. Тож їхній перелік можна поповнити принципами: *координації та взаємодії, ефективності, плановості, цілеспрямованості, цілісності, комплексності, зворотного зв'язку, науковості та іншими.*

Ураховуючи викладене, під принципами поліцейської діяльності по охороні прав дітей слід розуміти сукупність об'єктивно обумовлених, стрижневих, відносно стабільних, науково обґрунтованих керівних засад, визначених нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції України, а також уповноважених осіб її органів і структурних підрозділів, яка здійснюється у процесі попередження правопорушень щодо дітей за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій.

Висновки до Розділу 1

Охорона права – це сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація правових норм та дотримання режиму законності, направлена на гарантування прав, свобод та законного інтересу.

Під діяльністю Національної поліції по охороні прав дітей слід розуміти це діяльність по реалізації визначених законодавством заходів, що здійснюються поліцією, направлених на запобігання потенційних порушень прав, свобод та законних інтересів дітей, та їх відновлення у випадку порушення.

Ювенальна превенція – вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав, свобод та законних інтересів дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, запобігання небажаних для них соціально-правових наслідків, виявлення і усунення причин та умов їхнього виникнення

Окремі лексеми («ювенальний», «превенція» «булінг») недавно знайшли своє нормативно-правове закріплення, набувши значення юридичних понять та категорій, інші – надалі уживаються як теоретичні терміни та як сленг певних соціальних груп, у

тому числі груп осіб, що здійснюють діяльність з охорони та захисту прав дітей. Наукові знання про поняття, особливо для практикуючих поліцейських ювеналістів, зміцнюють їхній професіоналізм та комунікативну компетентність, посилюючи спроможність у соціальній взаємодії, в основі якої лежить обмін інформацією, піднімають рівень культурної поведінки, етичних і естетичних норм у використанні вербальної і невербальної техніки спілкування.

Організаційні форми ювенальної правоохоронної системи радянського періоду не можна назвати оптимальними, їхнє становлення здійснювалось без врахування суспільної думки, сама система була продуктом загальної тоталітарної політики Радянського Союзу.

Процес розвитку та становлення органів публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей тісно пов'язаний з розвитком філософських бачень про права дитини, соціального, політичного та економічного статусу дитини в суспільстві. Цей процес можна охарактеризувати як еволюція системи спеціальних правових інструментів охорони та захисту прав та законних інтересів дітей, який об'єктивно виражає розвиток управлінського механізму держави, що обумовлювався особливостями людиноорієнтованими державної політики на кожному історичному етапі.

Принципи поліцейської діяльності по охороні прав дітей це сукупність об'єктивно обумовлених, стрижневих, відносно стабільних, науково обґрунтованих керівних засад, визначених нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції України, а також уповноважених осіб її органів і структурних підрозділів, яка здійснюється у процесі попередження правопорушень щодо дітей за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій.

організація діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей повинна ґрунтуватись на стійкій та комплексній системі правових принципів, втілення яких дозволить створити ефективний механізм запобігання та відновлення порушеного

права дитини. До цієї системи належать принципи: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини переважного застосування методів виховання і переконання, гуманізму, спеціалізації, професіоналізму, офіційності, безпосередності, єдності прав та обов'язків, найкращого захисту інтересів дитини, правового обґрунтування, спільності інтересів Національної поліції та інших органів публічної адміністрації, «головної ланки», координації та взаємодії, ефективності, плановості, цілеспрямованості, цілісності, комплексності, зворотного зв'язку, науковості та інші.

РОЗДІЛ II.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПО ОХОРОНІ ПРАВ ДІТЕЙ

2.1. Правова основа діяльності Національної поліції по охороні прав дітей

Після здобуття Україною незалежності одним із першочергових завдань, стало формування національної системи нормативно-правових актів, які б становили правову основу забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також національної безпеки країни. Важливим кроком у цьому напрямку стало реформування органів внутрішніх справ, а також розбудова в її структурі підрозділів ювенальної превенції як сучасних правоохоронних інститутів європейського зразка.

Саме на рівні нормативно-правових актів, слушно зауважує О.І. Безпалова, мають створюватися пріоритетні напрями управління органами поліції, визначатися коло суб'єктів, відповідальних за її реалізацію, закріплюватися шляхи взаємодії органів і підрозділів поліції, окреслюватися проблемні питання, пов'язані з процесом управління органами поліції, та пропонуватися шляхи їх вирішення [264, с.111].

Проблемами систематизації нормативно-правових актів, направлених на регулювання ювенальної правоохорони, що здійснюється органами Національної поліції, у різні часи переймалися: М.Ю. Веселов, О.М. Дручек, І.В. Іщенко, Я.О. Лакійчук, О.О. Навроцький, О.Л. Чернецький та інші.

Варто зазначити, що питання про правові основи ювенальної правоохоронної діяльності Національної поліції України все ще не стали предметом самостійних наукових досліджень. Це, звичайно, є недооцінкою великого пласту інформації, важливої для науки та практики правозастосування.

У сучасній довідковій літературі ми можемо віднайти тлумачення поняття «основа» як те, на чому що-небудь ґрунтується, тримається, базується; головна складова частина чого-небудь; серцевина, ядро, найважливіша частина змісту чого-

небудь; головні засади, підвалини чого-небудь, найважливіші, вихідні положення; нижня опорна частина чого-небудь (будівлі, споруди, конструкції та ін.); головна умова, запорука чого-небудь; основа (застаріле слово) – заснування [50, с.861].

Категорія «правова основа» як відповідний термін стало використовуватись у державно-правових відносинах у кінці 80-х років XX століття. Хоча об'єм і зміст цього поняття до сих пір не визначені [265, с.98].

М.О. Багмет та Г.В. Коваль у зміст правової основи організації та діяльності органів публічної влади вкладають систему нормативних актів, що визначають функції, компетенцію, форми і методи діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, а також їх структурних підрозділів [266, с.113]. Таку ж позицію відстоює Б.Б. Мельниченко [267, с.174]. На думку Д. Єфіменка, формула «правова основа» охоплює будь-які правовідносини, незважаючи на суб'єкти останніх. Автор ототожнює правову основу із офіційним правом, тобто із системою чинних норм права, які закріплені законодавчо в нормативно-правових актах, при цьому автор ототожнює правову основу з нормативно-правовою базою [268, с.276].

Ю.М. Топчій, розвиваючи таку думку, слушно зазначив, що правова основа будь-яких суспільних відносин забезпечує їхнє упорядкування, регламентує основні права та обов'язки їхніх суб'єктів, визначає компетенції та повноваження публічних та приватних інституцій, встановлює заходи правового примусу з метою захисту інтересів особи, держави та суспільства тощо [39, с.47]. Л.А. Григорян, І.Б. Киричук, С.С. Миронов, М.Н. Альтшуллер та інші не розмежовують понять «нормативна основа» і «правова основа». При цьому, нормативною основою діяльності органів внутрішніх справ визнають сукупність нормативно-правових актів, що регулюють організацію і діяльність цих органів [269, с.2]. М.Н. Кузьміна визначає правові основи діяльності органів внутрішніх справ як «сукупність вихідних правил, виражених у різних формах, відповідно до яких будується і функціонує система ОВС» [270, с.21].

У сучасній юридичній науці переважають погляди на поняття «правова основа» як на сукупність чинних норм права та принципів, якій притаманні єдність,

узгодженість, диференціація (поділ) і згрупованість норм у відносно самостійні структурні утворення (інститути, галузі та підгалузі права) [29, с.90; 271, с.44; 272]. Оскільки джерелом правових основ є саме право, яке проявляється, головним чином, у правосвідомості, правових нормах і правовідносинах, формами вираження останнього є нормативно-правовий акт, правовий звичай і прецедент. Але втілені вони переважно у нормативно-правових актах: Конституції, законах та підзаконних актах, актах органів місцевого самоврядування та правових актах міжнародного характеру [273, с.98; 274, с.64, 275, с.85].

Отже, обов'язковим елементом, що присутній у правовій основі будь-яких правовідносин, повинен бути саме нормативно-правовий акт. І не лише акт як єдиний документ, що врегульовує певний вид правовідносин, а згрупована сукупність актів у цілісну та узгоджену систему правових приписів, що містяться у цих актах. Систему, у якій ці приписи згруповані залежно від предмету та мети правового регулювання. Наприклад, на офіційному сайті Міністерства охорони здоров'я у рубриці «Правова основа» міститься перелік нормативно-правових актів, в основному постанови КМУ, що здійснюють регулювання цієї галузі та накази міністерства [276].

Категорія «правова основа» певного виду суспільних відносин закріплюється у багатьох нормативно-правових актах, серед яких очільна роль належить Конституції і законам України [277]. Так, ст.3 Закону України «Про Національну поліцію», що визначаючи правову основу діяльності поліції, зазначає, що у своїй діяльності поліція керується Конституцією України, міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цим та іншими законами України, актами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, а також виданими відповідно до них актами Міністерства внутрішніх справ України, іншими нормативно-правовими актами [218].

Закон України «Про Службу безпеки України» у ст.4 визначає правовою основою цієї служби Конституцію України, цей Закон та інші акти законодавства

України, відповідні міжнародні правові акти, визнані Україною [278].

Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у ст.3 визначив правовою основою діяльності адвокатури України Конституцію України, цей Закон, інші законодавчі акти України [279]. Подібні визначення правової основи подаються в законах України «Про Державну прикордонну службу України» [215], «Про військову службу правопорядку у Збройних Силах України» [212], «Про нотаріат» [280], «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [281] та інших.

Окремі акти законодавчого характеру, у тому числі направлені на регулювання певного виду ювенальних правовідносин, позначають систему правових актів як законодавство. Наприклад, Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» до законодавства у сфері оздоровлення та відпочинку дітей відносить: Конституцію України, Сімейний кодекс України, закони України «Про охорону дитинства», «Про позашкільну освіту», цей та інші закони, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інші нормативно-правові акти [282].

Конституція України є основою національного законодавства України, головним джерелом будь-якої вітчизняної галузі права. Закони й інші нормативно-правові акти застосовуються виключно на її основі та повинні їй відповідати. Таким чином, Конституція України перебуває у центрі системи права, забезпечуючи єдність та несуперечність норм права, закріплених у різних нормативно-правових актах [273, с.106]. Загальна властивість конституційних норм – надання державі юридичної можливості формувати та розвивати суспільні відносини у сфері організації охорони прав дітей з використанням різних об'єктів права.

Саме Конституція України регламентує найважливіші принципи відносин у сфері діяльності всієї системи публічної влади в державі, визначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [15]. Такі приписи ми розуміємо як основу формування та розвитку безпекових відносин у ювенальній сфері, адже життя і здоров'я дитини

займають найважливіше місце у соціальному вимірі.

Конституційні приписи ст.ст.51 та 52 передбачають: охорону дитинства державою; рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу [15].

Аналіз положень Конституції України дав можливість дослідникам зробити слушний висновок, що усі її розділи тією чи іншою мірою є, по-перше, основою для формування норм адміністративного права, по-друге, правилами, якими у своїй діяльності має безпосередньо керуватися публічна адміністрація [283, с.91]. Як основний закон, Конституція України визначає принципи побудови і функціонування системи публічного адміністрування; допомагає усвідомити його сутність і зміст, характерні ознаки і риси; виступає критерієм оцінки конституційної моделі публічного адміністрування, забезпечує наступність у розвитку його інститутів [271, с.50].

Таким чином, звернення до Конституції України дає нам можливість з'ясувати інші види правового конституційного регулювання у ювенальних правовідносинах. Наприклад, відповідно до ст.19 правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством; органи Національної поліції та їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [15]. Відповідно до зазначеної конституційної норми, превентивна діяльність поліції повинна ґрунтуватись на нормах права, встановлених у законодавчих положеннях, і тільки в цьому вона буде, по-перше, правильною та законною, а по-друге, ефективною та суспільно корисною [284, с.90].

У частині трудових прав ч.5 ст.43 Конституції України встановлює заборону використання праці неповнолітніх на небезпечних для їхнього здоров'я роботах [15].

Крім цього, конституційний припис ст.3 зумовлює необхідність орієнтування при здійсненні правоохоронної діяльності на невід'ємні (природні) права і свободи

людини, зокрема, це права людини на життя, здоров'я, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань тощо [28, с.177]. Таким чином, цей припис у рамках правовідносин ювенальної правоохорони слід розуміти як обов'язок органів публічної адміністрації, у тому числі Національної поліції, забезпечити охорону життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку неповнолітньої людини [15].

Наступними актами, що складають правову основу діяльності Національної поліції з охорони прав дитини, є **закони України** – акти, що регулюють приватну і публічну сфери суспільних відносин: найбільш важливі питання суспільного устрою, права і свободи громадян, структуру і організацію державної влади, закріплюють правове становище фізичних і юридичних осіб, відносини між ними [85, с.313].

Станом на 17 травня 2021 року в Україні діяло 797 первинних законів, з яких 24 мають статус кодифікованих (кодекси), понад 2700 законів, які вносять зміни та доповнення до первинних законів та 1070 законів про ратифікацію міжнародних договорів [286].

Об'єктивація нормативно-правових приписів визначених Конституцією в частині майнових та особистих немайнових прав дитини заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників, здійснюється через *Цивільний кодекс України*. Зазначений акт визначає дітей учасниками цивільних правовідносин, встановлює засади цивільного законодавства, серед яких, екстраполювавши їх до ювенальних правовідносин, варто зазначити: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя дитини; неприпустимість позбавлення права власності дитини, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; судовий захист цивільного права та інтересу дитини та інші.

Відповідно до ст.31 Цивільного кодексу України малолітньою є особа, яка не досягла 14 років та наділена частковою дієздатністю. Малолітні особи мають право: самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, які задовольняють побутові потреби особи, відповідають фізичному, духовному чи соціальному розвитку малолітнього та

стосуються предмета, який має невисоку вартість; здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом. Крім цього зазначена стаття Кодексу виключає відповідальність малолітньої особи за завдану нею шкоду [287]. Відповідно до ст.32 цього Кодексу неповнолітньою є фізична особа у віці від 14 до 18 та наділена неповною дієздатністю. Неповнолітні особи крім правочинів, що можуть вчиняти малолітні особи, мають право: самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку). Статтями 28 і 294 Цивільного кодексу України врегульовано правовий режим імені фізичної особи, право на яке притаманне дітям від їхнього народження [287].

Частини 1 та 2 ст. 230 Цивільного Кодексу України, у проєкції на особу дитини, обумовлюють її право на особисту недоторканність, а також заборону піддавати її катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню. Частина 3 цієї статті прямо обумовлює заборону фізичного покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних [287].

Крім цього, Цивільний кодекс України, як основний акт національного цивільного законодавства, визначає особливості укладення окремих правочинів неповнолітніми (ст.ст. 31 та 32 Кодексу), особливості розпорядження окремими категоріями рухомого та нерухомого майна (ст.54, 72, 74 Кодексу) та їхньої цивільної відповідальності (ст.ст. 1178, 1180-1182 Кодексу), а також умови надання неповнолітнім повної цивільної дієздатності (ст.34 та 35 Кодексу) [287] та інше.

З набуттям чинності 1 січня 2004 р. Цивільним кодексом України вступив у силу і *Сімейний кодекс України*, який визначає підстави виникнення, зміст особистих

немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів. Ювенальна правоохоронна функція Сімейного кодексу, направлена на забезпечення можливості здійснення прав дитиною, які встановлені Конституцією України, Конвенцією про права дитини, іншими міжнародними правовими актами, визнаними в Україні. Положення Кодексу визначають, що регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини [288], а також повинно гарантувати утвердження почуття обов'язку перед дітьми; забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку [16].

Сімейним кодексом України передбачені обов'язки батьків щодо виховання та розвитку своїх дітей, права батьків щодо захисту дитини, основи здійснення батьківських прав та виконання обов'язків щодо дитини [289]. Сімейний кодекс України у ч.ч.6 та 7 ст.150 встановлює заборону будь-яких видів експлуатації батьками своєї дитини та заборону фізичних покарань дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини [16]. Право дитини на належне батьківське виховання, відповідно до ст.152 Кодексу, забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом. Дитина має право при неналежному виконанню батьками своїх обов'язків звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій, а також до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років [16]. Правозахисні положення Кодексу визначають форми захисту порушеного права дитини: самозахист дитини; захист зі сторони батьків; звернення до органів опіки та піклування; звернення до суду; звернення до органів державної влади, у тому числі до Національної поліції, або місцевого самоврядування; звернення до громадських організацій [16].

Одним із правоохоронних засобів визначених Сімейним кодексом України, є позбавлення матері чи батька (або обох батьків) батьківських прав, питання про що вирішує суд. Тенденція кількості судових рішень про позбавлення батьківських прав

викликає занепокоєння. Так за даними Єдиного державного реєстру судових рішень у 2017 році набрало чинності 5110 рішень про позбавлення батьківських прав, у 2018 році – 4622, у 2019 році – 5151, у 2020 році – 4522 (Додаток А).

Підставами для позбавлення батьківських прав, визначених ст.164 Сімейного кодексу України, є: ухилення батьків від виконання своїх обов'язків з навчання і виховання дітей; відмова без поважних причин забрати дитину з полового будинку чи полового відділення; відмова забрати дитину без поважних причин з інших дитячих лікувально-профілактичних чи навчально-виховних закладів; зловживання батьківськими правами, жорстоке поводження з дітьми; шкідливі впливи на дітей своєю аморальною, антигромадською поведінкою [16].

Кодекс України про адміністративні правопорушення відноситься до основних актів системи адміністративно-деліктного законодавства, направленою на регулювання інституту адміністративної відповідальності та процедур притягнення до неї. Особливістю КУпАП є те, що цей закон охоплює норми матеріального та процесуального характеру.

Віднесення КУпАП до системи актів, що становлять правову основу діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, базується на процедурних нормах складання протоколів про адміністративні правопорушення у цій сфері, а також низки матеріальних норм, що встановлюють склади адміністративних правопорушень, на розгляд яких уповноважена Національна поліція.

Кодекс у ст.ст. 213, 222 та 255 визначає юрисдикцію посадових осіб Національної поліції в адміністративно-деліктному процесі щодо складання протоколів по окремих складах адміністративних правопорушень, у тому числі у сфері охорони та захисту прав дитини, а саме ст.ст. 173-2, 173-4, 180, 180-1, ч.1-3, 7 ст.184, ст.184-2 [69].

Відповідно до ст.222 КУпАП, органи Національної поліції розглядають справи про такі адміністративні правопорушення у сфері ювенальних правовідносин ст.180 «Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння» та 180-1 «Порушення порядку

перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування» [69].

Кримінальний кодекс України як елемент системи нормативно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції по охороні прав дітей, має прямим своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки.

Вітчизняний законодавець приділив багато уваги кримінально-правовій охороні прав та законних інтересів дітей ввівши до статей Загальної та Особливої частин Кримінального кодексу України цілу низку норм, які спрямовані на забезпечення правової охорони.

Зокрема, Кодексом визначено види кримінальних покарань, які не застосовуються до дітей відповідного віку (ч.2 ст.57, ч.3 ст.60, ч.3 ст.61). Спеціальні правоохоронні функції мають норми, які обумовлюють під час призначення покарання визнання обтяжуючими обставини вчинення злочину щодо малолітнього та вчинення злочину з використанням малолітнього (п.п. 6 та 9 ч.1 ст.67 Кодексу), а також норми, які обумовлюють обставини звільнення від покарання вагітних жінок та жінок, що мають дітей відповідного віку (ст.79 та ст.83 Кодексу).

Окрему категорію норм ювенальної правоохорони становлять ті, що у статтях особливої частини Кримінального кодексу України визначають склади кримінальних правопорушень проти неповнолітніх, де потерпілою особою є неповнолітня особа: п.2 ч.2 ст.115 – умисне вбивство малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; ст.117 – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини; ч.3 ст.120 – доведення до самогубства; ч.3 ст.130 – зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби; ч.2 ст.133 – зараження венеричною хворобою; ч.ч.1 та 2 ст.137 – неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей; ч.2 ст.140 – неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником; ст.141 – порушення прав пацієнта; ч.2 ст.142 – незаконне проведення дослідів над людиною; ч.2 ст.144 –

насильницьке донорство; ч.2 ст.147 – захоплення заручників; ст.148 – підміна дитини; ч.2 ст.149 – торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини; ст.150 – експлуатація дітей; ч.3 ст.152 – зґвалтування; ч.2 ст.153 – насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом; ч.1 ст.156 – розбещення неповнолітніх; ч.1 ст.164 – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей; ст. 166 – злісне невиконання обов’язків по догляду за дитиною; ст.169 – незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння); ч.2 ст.172 – грубе порушення законодавства про працю; ч.2 ст.181 – посягання на здоров’я людей під приводом проповідкування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів; ч.ч.2 та 3 ст.300 – ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію; ч.ч.2 та 4 ст.301 – ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів; ч.3 ст.302 – створення або утримання місць розпусти і звідництво; ч.3 ст.303 – сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією; ч.1 ст.304 – втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність; ч.2 ст.307 – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; ч.3 ст.309 – незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту та інші [290].

Віднесення *Закону України «Про Національну поліцію»* до правої основи діяльності цього правоохоронного органу по захисту прав дітей обумовлено декількома важливими чинниками:

перш за все, цей нормативно-правовий акт є базовим у діяльності поліції та основним у системі правових актів, направлених на регулювання всієї юридичної діяльності Національної поліції, з цієї причини всі інші підзаконні правові акти у цій сфері правовідносин повинні відповідати цьому Закону;

по-друге, Закон визначає статус Національної поліції в системі органів державної влади;

по-третє, у Законі визначено організаційно-правову основу діяльності Національної поліції, відповідно до якої сформована структура поліції та система поліцейських підрозділів, основним завданням яких є здійснення превентивної діяльності;

по-четверне, у Законі України «Про Національну поліцію» обумовлено особливості роботи Національної поліції, її повноваження і обов'язки, а також порядок, сутність, підстави, вимоги та види превентивних заходів, що використовуються у роботі поліції [218].

Основні повноваження поліції закріплені у ст.23 Закону, серед яких варто зазначити: здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень; виявлення причини та умов, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, вжиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вжиття заходів з метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; припинення виявлених кримінальних та адміністративних правопорушень; вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; здійснення своєчасного реагування на заяви та повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у межах визначеної підслідності; розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду, ухиляються від виконання кримінального покарання, пропали безвісти, та інших осіб у випадках, визначених законом; у випадках, визначених законом, здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення, прийняття рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечення їх виконання; здійснення супроводження транспортних засобів у випадках, визначених законом; вжиття всіх можливих заходів для надання невідкладної, зокрема домедичної і медичної, допомоги особам, які постраждали внаслідок кримінальних чи адміністративних правопорушень, нещасних

випадків, а також особам, які опинилися в ситуації, небезпечній для їхнього життя чи здоров'я; вжиття заходів для визначення осіб, які не здатні через стан здоров'я, вік або інші обставини повідомити інформацію про себе та інше [218].

У ч.2 ст.33 Закону регламентується режим застосування такого поліцейського заходу щодо неповнолітнього, як опитування особи, який допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога [218].

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» визначає правові основи діяльності органів і служб у справах дітей та спеціальних установ для дітей, на які покладається здійснення соціального захисту і профілактики правопорушень серед осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку. До системи таких органів та служб, що визначені Законом, належать:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка) [162].

Зазначеним Законом уповноважені підрозділи органів Національної поліції, поряд з іншим, зобов'язані: проводити роботу щодо запобігання правопорушенням

дітей; виявляти, припиняти та розкривати кримінальні правопорушення, вчинені дітьми, вживати з цією метою оперативно-розшукових і профілактичних заходів, передбачених чинним законодавством; розглядати у межах своєї компетенції заяви і повідомлення про правопорушення, вчинені дітьми; виявляти причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживати в межах своєї компетенції заходів до їх усунення; брати участь у правовому вихованні дітей; розшукувати дітей, що зникли, дітей, які залишили сім'ї, навчально-виховні заклади (бродяжать) та спеціальні установи для дітей; виявляти дорослих осіб, які втягують дітей у злочинну діяльність, проституцію, пияцтво, наркоманію та жебрацтво; виявляти осіб, які займаються виготовленням та розповсюдженням порнографічної продукції, видань, що пропагують насильство, жорстокість, сексуальну розпусту; виявляти батьків або осіб, що їх замінюють, які ухиляються від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо створення належних умов для життя, навчання та виховання дітей; вести облік правопорушників, що не досягли 18 років, у тому числі звільнених зі спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах дітей стосовно цих дітей; повертати до місця постійного проживання, навчання або направляти до спеціальних установ для дітей у термін не більше восьми годин з моменту виявлення дітей, яких було підкинуто, або які заблукали, або залишили сім'ю чи навчально-виховні заклади; здійснювати згідно з чинним законодавством гласні та негласні оперативно-розшукові заходи з метою розкриття кримінальних правопорушень, вчинених дітьми або за їх участю; виявляти, вести облік осіб, які втягують дітей в антигромадську діяльність; проводити за наявності законних підстав огляд дітей, речей, які є при них, транспортних засобів; складати протоколи про адміністративні правопорушення дітей, а також їх батьків (усиновителів) або опікунів (піклувальників), які не виконують обов'язків щодо виховання і навчання дітей, інформувати відповідні служби у справах дітей та інші. Слід також зазначити, що обов'язки та права уповноважених підрозділів органів Національної поліції у сфері ювенальної правоохорони не вичерпані лише цим

Законом. Уповноважені підрозділи органів Національної поліції виконують також інші обов'язки та мають інші права, передбачені іншими законами України [162; 500, с.92].

Самостійним інститутом досліджуваних правовідносин, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», є приймальники-розподільники для дітей – спеціальні установи органів Національної поліції, призначені для тимчасового тримання дітей віком від 11 років, які створюються та діють згідно з положенням, затвердженим наказом МВС України [162].

Закон України «Про охорону дитинства» визначає категорію «охорона дитинства» стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, обумовлює забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні, встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [18].

Важливим у Законі України «Про охорону дитинства» є те, що він нормативно визначає цілу низку юридично значимих понять: «дитина», «дитинство», «забезпечення найкращих інтересів дитини», «жорстоке поводження з дитиною», «охорона дитинства», «дитина-сирота», «діти, позбавлені батьківського піклування», «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», «дитина, розлучена із сім'єю», «безпритульні діти», «дитина-біженець», «дитина, яка потребує додаткового захисту», «діти, які потребують тимчасового захисту» та інші [18].

Статтею 4 Закон визначає систему заходів щодо охорони дитинства в Україні, яка включає: визначення основних правових, економічних, організаційних, культурних та соціальних засад щодо охорони дитинства, удосконалення законодавства про правовий і соціальний захист дітей, приведення його у відповідність з міжнародними правовими нормами у цій сфері; забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання, виховання, фізичного, психічного, соціального,

духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності; проведення державної політики, спрямованої на реалізацію цільових програм з охорони дитинства, надання дітям пільг, переваг та соціальних гарантій у процесі виховання, навчання, підготовки до трудової діяльності, заохочення наукових досліджень з актуальних проблем дитинства; встановлення відповідальності юридичних і фізичних осіб (посадових осіб і громадян) за порушення прав і законних інтересів дитини, заподіяння їй шкоди [18].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству».

Цей акт визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства. Законом визначено зміст низки понять, що мають значення у сфері правовідносин, регульованих цим Законом, а також іншими нормативно-правовими актами охоронного призначення у сфері запобігання домашньому насильству, у тому числі над дітьми чи вчинюваного дітьми. Серед таких варто зазначити поняття: «психологічне насильство», «сексуальне насильство», «економічне насильство», «фізичне насильство», «дитина-кривдник», «особа, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала особа)», «протидія домашньому насильству», «профілактичний облік» та інші.

Статтею 6 Закон встановлює перелік суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спеціально уповноважених органів у цій сфері, а також органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

До повноважень уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до ст.19. Закону, належать: 1) виявлення фактів домашнього насильства та своєчасне реагування на них; 2) прийом і розгляд заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства,

вжиття заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам з урахуванням результатів оцінки ризиків; 3) інформування постраждалих осіб про їхні права, заходи і соціальні послуги, якими вони можуть скористатися; 4) винесення термінових заборонних приписів стосовно кривдників; 5) взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи в порядку, визначеному законодавством; 6) здійснення контролю за виконанням кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; 7) анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів у порядку, визначеному законодавством; 8) взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) звітування центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про результати здійснення повноважень у цій сфері [254].

Крім цього, віднесення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до правової основи поліцейської ювенальної правоохорони обумовлюється нормами ст.ст. 25 та 27, що направлені на регулювання підстав та процедур застосування уповноваженими підрозділами Національної поліції України спеціальних заходів щодо протидії домашнього насильства: термінового заборонного припису стосовно кривдника та взяття на профілактичний облік кривдників та проведення з ними профілактичної роботи [254].

Перелік законів, що становлять правову основу діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей можна доповнити також законами України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про дорожній рух», «Про освіту», «Про Дисциплінарний статут органів внутрішніх справ України», «Про звернення громадян», Кримінальний процесуальний кодекс України, ряд інших законів, що визначають межі компетенції органів та посадових осіб Національної поліції у різних сферах суспільного життя.

Своє місце у досліджуваній системі нормативно-правових актів, направлених на

регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, займають акти підзаконного характеру, прийняті органами публічної адміністрації в межах визначених повноважень на підставі та на виконання Конституції та законів України.

Серед указів Президента України регулювання ювенальної правоохорони здійснюють: №20 від 18.01.2001 «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку» [169] та №143 від 18.02.2002 «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» [329].

Акти Кабінету Міністрів України. Стаття 49 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» визначає форми актів Кабінету Міністрів України: нормативного характеру – постанови Кабінету Міністрів України, з організаційно-розпорядчих та інших поточних питань – розпорядження Кабінету Міністрів України [229]. Постанови Кабінету Міністрів видаються з питань: затвердження положення, статуту, порядку, регламенту, правил, методики та в інших випадках, коли суспільні відносини потребують нормативно-правового врегулювання; затвердження, прийняття міжнародного договору або приєднання до нього [291].

Місце нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України визначається нормами Конституції України. Вона встановлює, що його постанови за своєю юридичною силою нижчі за Конституцію та закони України, укази Президента України, проте вищі за акти всіх інших органів виконавчої влади [292, с.37-38]. Крім цього, правовий статус актів уряду та його нормотворча діяльність регулюється Законом України «Про Кабінет Міністрів України» [229]. Акти уряду мають важливе значення для вивчення питання джерел адміністративного права, оскільки виконавча влада займає центральне місце у предметі дослідження науки адміністративного права. З цього приводу В. Мелащенко зауважив, що переважна більшість постанов і розпоряджень уряду стосується його виконавчої діяльності, яка регламентується переважно нормами адміністративного права [293, с.51].

Загалом за 30 років незалежності України Кабінетом Міністрів України, за

даними офіційного сайту Верховної Ради України, було прийнято близько 41000 постанов [294], однак з такої великої кількості правових актів до тих, що регулюють діяльність Національної поліції по охороні прав дітей, можемо назвати лише кілька.

Постанова Кабінету Міністрів України №877 від 28.10.2015 «Про затвердження Положення про Національну поліцію». Затверджене Постановою Положення є нормативним актом, який регламентує правовий статус (компетенцію, обов'язки, відповідальність) органів і підрозділів Національної поліції, їх завдання, функції, права, оцінку діяльності і правовий статус [295, с.38]. Положення деталізує завдання та повноваження Національної поліції, що визначені нормами Закону України «Про Національну поліцію», у тому числі у сфері ювенальних правовідносин (п.п. 14¹ та 22 п.4 Положення) [296].

Затверджені *Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 №1306 Правила дорожнього руху*, відповідно до Закону України «Про дорожній рух» встановлюють єдиний порядок дорожнього руху на всій території України. У частині ювенальної правоохорони Правила містять норми, що: визначають дітей особливими учасниками дорожнього руху як уразливої категорії (п.1.7. Правил); обумовлюють спеціальний режим перевезення та проведення організованих груп дітей (абз. 69 п.1.10., п.4.6, п.21.3. Правил); визначають режим участі дітей дошкільного віку в дорожньому русі (п.4.14., п.п.«б» п.21.11 Правил) та інші спеціальні правові норми, які регулюють сферу дорожнього руху, забороняють чи зобов'язують учасників руху виконувати дії з метою безпеки дітей та є правовими гарантіями такої безпеки [297].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 №866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини» затверджено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, який визначає механізм провадження такої діяльності та Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини. Хоча Порядком безпосереднє ведення справ та координація діяльності щодо забезпечення захисту прав дітей покладено на служби у справах дітей районних, районних у м. Києві та

Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад, сільських, селищних рад об'єднаних територіальних громад, однак органи Національної поліції, відповідно до приписів цього правового акта, визначені суб'єктами такої діяльності [298].

Зокрема, відповідно до п.6. Порядку, служба у справах дітей відповідної місцевої ради, а у разі, коли дитина виявлена на території села, селища, виконавчий орган сільської, селищної ради, разом з працівниками уповноваженого підрозділу органу Національної поліції протягом доби після надходження повідомлення про дитину, яка залишилась без батьківського піклування, проводять обстеження умов її перебування, стану здоров'я та з'ясовують обставини, за яких дитина залишилась без батьківського піклування. Відповідно до абз.3 п.8 Порядку представник уповноваженого підрозділу органів Національної поліції є обов'язковим учасником заходів щодо відібрання дитини у батьків та тимчасового її влаштування. Відповідно до п.9 та п.31 Порядку органи Національної поліції є суб'єктами діяльності по встановленню особи дитини, місця її проживання, відомостей про батьків або осіб, які їх замінюють, інших родичів, місця їх проживання (перебування) та організації роботи з повернення дитини на виховання в сім'ю чи заклад, який вона самовільно залишила, а також забезпечення підготовки документів для надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Порядком також покладено на органи Національної поліції обов'язки по збору інформації про стан утримання, навчання та виховання дитини, яка залишилась без батьківського піклування (п.53 Порядку). Крім цього, відповідно до п.7 Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини до складу комісії включаються заступники керівників органів Національної поліції [220].

Найбільш численною групою нормативно-правових актів, що регулюють діяльність Національної поліції по охороні прав дітей, є накази. **Наказ** є основним документом, що забезпечує розпорядчу діяльність органів державної виконавчої влади, ним врегульовується незчислений обсяг правовідносин, у тому числі в частині

ювенальної сфери. З цієї причини феномен наказу потребує ширшого теоретичного висвітлення.

На сьогодні поняття «наказ» не має якісного нормативного вирішення. Відсутність Закону України «Про нормативно-правові акти», який би закріпив дефініцію цієї категорії, спонукає нас до пошуку її тлумачень в інших правових актах.

Так, абз. 3 п.1.4. Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 12.04.2005 № 34/5, визначає поняття «наказ» як акт організаційно-розпорядчого характеру чи нормативно-правового змісту, що видається суб'єктом нормотворення у процесі здійснення ним виконавчо-розпорядчої діяльності з метою виконання покладених на нього завдань та здійснення функцій відповідно до наданої компетенції з основної діяльності, адміністративно-господарських або кадрових питань, прийнятий (виданий) на основі Конституції та інших актів законодавства України, міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та спрямований на їх реалізацію, спрямування регулювання суспільних відносин у сферах державного управління, віднесених до його відання [298].

У науковій літературі з приводу юридичної сутності наказу спостерігається дискусія. Так, Н.Ф. Лата пояснює поняття «наказ» – правовим актом, виданим з метою вирішення основних і оперативних завдань органів виконавчої влади чи його керівником, що діє на основі єдиноначальності, містить вимогу необхідності вчинення будь-якої дії або утримання від неї широкому колу організації та посадовим особам незалежно від підпорядкування та форм власності [299, с.74]. На думку І.І. Боршуляка, наказ – це обов'язковий для виконання правовий акт уповноважених владних суб'єктів, виданий в особливому порядку за спеціальною процедурою відповідно до правил юридичної техніки; може виражатись у письмовій, усній чи з метою вирішення нормативно-визначених завдань та функцій органів державної влади [274, с.75]. М.Д. Дрига та С.І. Дячук під наказом розуміють обов'язкову для виконання вимогу

розпорядчого характеру органу управління, а так само особи, якій надано владні повноваження, про вчинення або не вчинення певних дій іншою особою чи визначеним колом осіб, на яких покладено обов'язок її виконати [300, с.34].

МВС України в межах повноважень, передбачених законом, на основі і на виконання Конституції та законів України, актів Президента України та постанов Верховної Ради України видає накази, які підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку. Накази МВС, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, видаються та оприлюднюються з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності». Накази МВС, прийняті в межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами [230].

У досліджуваній нами сфері накази, як правові регулятори поліцейської ювенальної правоохорони, слід класифікувати за ознакою суб'єкта нормотворчої діяльності: видані Міністерством внутрішніх справ України, видані Національною поліцією України, спільно видані кількома центральними органами державної виконавчої влади. Так, Наказом МВС України від 07.06.2018 за №686/32138 «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції» така інструкція введена в дію. Зазначений правовий акт визначає особливості організації роботи, завдання та повноваження підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, визначає їхню структуру та основні завдання діяльності підрозділів, до яких належать:

профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних та адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їхнього усунення;

ведення профілактичного обліку дітей, схильних до вчинення правопорушень, і проведення з ними заходів індивідуальної профілактики;

участь в установленні місцеперебування дитини в разі її безвісного зникнення чи отриманні даних для цього в межах кримінального провадження, відкритого за фактом її безвісного зникнення;

вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми й щодо них, а також жорстокому поводженню з дітьми;

вжиття заходів щодо запобігання дитячій бездоглядності, у тому числі здійснення поліцейського піклування щодо неповнолітніх осіб;

провадження діяльності, пов'язаної із захистом права дитини на здобуття загальної середньої освіти.

Крім цього, Інструкція визначає:

основні завдання і повноваження підрозділів ювенальної превенції;

організаційно-правові механізми здійснення; обліково-профілактичних заходів; заходів щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісти зникла; роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них; основні напрями взаємодії з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями.

Поряд з Інструкцією наказом затверджено форми основних документів з організації роботи підрозділів ювенальної превенції: постанови про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи та про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи, журналу реєстрації обліково-профілактичних справ дітей, взятих на профілактичний облік та інших. Важливість Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції підкреслюється тим, що за обставин відсутності положення про підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України цим актом компетенцію

підрозділів, форми та методи, а також спеціальні процедури, які реалізуються у процесі їхньої діяльності [238].

Спеціалізація у сфері ювенальної правоохорони та функціонування підрозділів ювенальної превенції у зв'язку з реалізацією цього принципу, абсолютно не виключає залучення до діяльності по охороні прав дітей інших підрозділів Національної поліції.

Так, відповідно до Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої Наказом МВС України від 28.07.2017 №650, посадові особи цієї категорії уповноважені на здійснення провадження профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, ужиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; у взаємодії з іншими органами публічної адміністрації вживати заходів до відібрання дитини у батьків та їхнього тимчасового влаштування; обмін інформації для подальшого її використання під час виконання службових обов'язків з охорони прав дітей. Крім цього, відповідно до Інструкції, дільничні офіцери поліції зобов'язані вживати заходів для зміцнення соціальної та правової захищеності дітей [231].

Окремі норми у сфері ювенальної правоохорони містяться в Наказі МВС України від 27.04.2020 №357 «Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» [232], Наказі Національної поліції від 27.11.2015 №123 «Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України» [171] та інших.

З наказів, що видані кількома суб'єктами нормотворення, правову основу діяльності Національної поліції формує Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 07.09.2009 №3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах

дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї», яким визначено механізм здійснення структурними підрозділами, відповідальними за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідними підрозділами Національної поліції заходів щодо попередження насильства в сім'ї та їхньої взаємодії при здійсненні таких заходів [303].

В основу діяльності Національної поліції по охороні прав дітей покладено також міжнародні правові акти, ставлення України до яких вперше було сформульоване в Декларації про державний суверенітет України 1990 р., у якій був проголошений «пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права» [304]. Пізніше, Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України», а з часом Законом України «Про міжнародні договори України» таке співвідношення національних та міжнародних правових норм була закріплене такою юридичною конструкцією «...укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства України і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства» [305]. Більше того, на чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, як частину національного законодавства України, вказує ст.9 Конституція України [15]. У такий спосіб національне законодавство забезпечує презумпцію рецесії основоположних прав людини.

Наприклад, у *Загальній декларації прав людини*, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948, йдеться про визнання людської гідності, рівних і невід'ємних прав, що є основою свободи, справедливості та загального миру [306].

Декларація прав дитини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1959, стала спеціальним документом, повністю присвяченим правам дітей. У Декларації йдеться про недопущення щодо дітей дискримінації за будь-якими ознаками; про право

дитини на нормальний розвиток; про право на отримання освіти; дитина повинна бути захищена від жорстокості та експлуатації; їй має надаватися право на належне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування [307].

Конвенція про права дитини, прийнята 20.11.1989 Генеральною Асамблеєю ООН, резолюцією №44/25 розвиває і конкретизує положення Декларації прав дитини, а також визначає, що держави, які до неї приєднуються, несуть юридичну відповідальність за свої дії щодо дітей. Конвенція охоплює як громадянсько-політичні, так і соціально-економічні та культурні права дітей з моменту народження і до досягнення повноліття (18 років), якщо національним законодавством не передбачено більш ранній вік досягнення повноліття. З прийняттям Конвенції було введено ряд нових прав дитини: на виживання і розвиток (ст.6), на збереження індивідуальності (ст.8), на право вільно висловлювати свої погляди (ст.12), на неучасть у військових діях (ст.38), на фізичне і психологічне відновлення і соціальну реінтеграцію жертв зловживань та експлуатації (ст.39) [19]. Конвенцію називають «Великою хартією вольностей для дітей», «Світовою Конституцією прав дитини». Конвенція, як усіма визнаний і авторитетний документ, виступає на захист дітей в усьому світі [308, с.52].

Крім цього, до основоположних нормативно-правових на яких базується діяльність Національної поліції в діяльності по охороні прав дітей, слід віднести Декларацію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийняту Генеральною Асамблеєю ООН 20.11.1963 [309], Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання Генеральної Асамблеї ООН від 9.12.1975 [310]; Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку від 17.12.1979 [311], Резолюцію Парламентської Асамблеї Ради Європи №690 8.05.1979 «Про Декларацію про поліцію» [313], Європейську конвенцію про здійснення прав дітей від 25.01.1996 [314], Європейську конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми 1980 року [23] та інші міжнародні правові документи, що визначають права дітей, або діяльність органів правопорядку в державах учасниках.

Таким чином, реалізація повноважень держави в усіх сферах публічних правовідносин, у тому числі у сфері поліцейської ювенальної правоохорони, здійснюється через узгодженість правових норм з нормами міжнародного права, правомірність і обов'язковість дій уповноважених підрозділів Національної поліції України, у визначених цими нормами випадках.

Правова основа діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це сукупність правових актів законодавчого та підзаконного характеру, спрямованих на регулювання відносин, пов'язаних діяльністю органів та посадових осіб Національної поліції, та інших органів та посадових осіб публічної адміністрації, впорядковують управлінські процеси за їхньою участю у сфері забезпечення гарантій реалізації дітьми прав та свобод та охорони їхніх законних інтересів.

2.2. Форми та методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей

Будь-яка державно-владна діяльність, у тому числі у сфері правової охорони, має свій зовнішній вираз, який проявляється у відповідних формах та забезпечується відповідними методами.

Питання щодо форм та методів діяльності Національної поліції України у сфері правової охорони не виходить з поля зору дослідників. Цим науковим категоріям присвятили свої праці В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, О.В. Батраченко, Ю.П. Битяк, А.І. Берлач, Є.В. Білозьоров, В.М. Гаращук, Є.О. Гіда, І.П. Голосніченко, В.Л. Грохольський, С.М. Гусаров, О.В. Джафарова, А.М. Завальний, І.П. Катеринчук, О.Ф. Кобзар, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Я.Ю. Кондратьєв, С.О. Кузніченко, О.М. Музичук, А.Ю. Олійник, О.М. Рєзнік, В.Ю. Шильник, К.В. Шкарупа та інші. Форми і методи охорони і захисту прав і свобод дитини були предметом дослідження в працях О.М. Дручек, І.М. Іщенка, Н.В. Лесько, С.Г. Поволоцької, Л.Г. Могілевської, О.О. Навроцького, О.В. Негодченка, О.М. Ткаленко, Є.П. Филипенка та інших. Однак, незважаючи на велику кількість наукових розробок, проблема визначення форм та

методів діяльності Національної поліції України у сфері охорони прав дитини надалі залишається актуальною.

З'ясування змісту понять «форми» та «методи» діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, доцільно розпочати з дослідження понять «форма діяльності» та «метод діяльності». При цьому варто зазначити, що в науковій літературі для розрізнення діяльності поряд з поняттям «форми», як найбільш поширеного і нормативно визначеного, застосовують також поняття «види», «способи», «типи» та інші класифікаційні означення.

Численні суб'єкти, що здійснюють правоохоронну діяльність реалізують свої функції за допомогою засобів управлінського впливу на певні об'єкти управління. Такий вплив через постійне ускладнення суспільних відносин не є однаковим, акти впливу відрізняються один від одного за своїм зовнішнім виразом та набуває ознак форм управлінської діяльності.

Поняття «форма» (лат. *forma* – зовнішній вид) є однією з основних категорій філософії і має кілька значень. Наприклад, у лексикографічних виданнях подають кілька визначень поняття «форма»: 1) Зовнішній вигляд, обрис предмета. 2) Вид, тип, структура, спосіб організації. 3) Зовнішні ознаки, видимість чого небудь у протиставленні до змісту. 4) Встановлений зразок, порядок, що обумовлене певним змістом. 5) Пристосування, шаблон, за допомогою якого надають певного вигляду, певних обрисів. 6) Однаковий за кроєм, кольором службовий одяг людей одного відомства. 7) Сукупність засобів зображення у художньому творі. 8) Пристрій для відливки предметів. 9) Будь-який зовнішній вираз явища [315, с.310; 316, с.305].

У філософії говорять про форми існування матерії [317, с.366] та форми прояву людської свідомості [318, с.567].

О.О. Навроцький, розглядаючи «форму» як філософську категорію, зауважив, що вона характеризується подвійною сутністю: внутрішньою – як організація змісту та зовнішньою – як спосіб зовнішнього прояву змісту, а також спосіб зв'язку елементів змісту, а також як співвідношення між способом організації речі і власне матеріалом, із

якого ця річ складається [5, с.248]. В юриспруденції поняття «форма» використовують у значеннях: 1) зовнішній вид, зовнішній обрис; 2) устрій, структура будь-чого, система організації [319, с.294].

В юридичній літературі та актах права застосовують поняття: «форми держави», «форми управління», «форми джерел права» [320, с.258-259], «форми правових актів», «форми договорів», «форми діяльності органів щодо здійснення функцій держави», «форми управлінської діяльності», «адміністративно-правові форми», а також прояв цього виразу в окремих сферах діяльності – «форми державного управління», «форми здійснення виконавчої влади», «форми адміністративної діяльності органів публічної адміністрації» та інші [321, с.146]. У правоохоронній діяльності оперують поняттями «форми допиту», «форми фіксації допиту», [322, с.197, с.199], «процесуальні форми в доказуванні» [323, с.60] «форми оперативно-розшукової діяльності» [324, с.5; 325, с.213], «форми отримання розвідувальної інформації» [326, с.130] тощо.

Поняття «форма», як юридична категорія фігурує в численних нормативно-правових актах. Так, Конституція України вибори та референдум визначає формами безпосередньої демократії [15], Закон України «Про освіту» встановлює перелік форм здобуття освіти, а також обумовлює правовідносини щодо форм академічної відповідальності та інше [68], Кримінальний кодекс України законодавчо закріпив у кримінальному праві форми вини [290], окремі процесуальні кодекси обумовлюють форми судочинства [327, 328].

Форма є поширеною категорією у регулюванні сфери ювенальних відносин. Наприклад, Закон України «Про охорону дитинства» містить поняття «форми жорстокого поводження з дитиною», «найгірші форми дитячої праці», «форми виховання» [18], а Сімейний кодекс України поняття «форми виховання», «форми сплати аліментів», «форми шлюбних договорів», «форми згоди дитини на усиновлення» та інші [16]. У педагогічних науках предметом розробок виступають форми виховання дітей, форми навчального процесу [330, с.133], форми покарання та заохочення дітей [331, с.84-89].

Є. Старосцяк під формою діяльності в публічному управлінні розуміє дозволений чи врегульований правом спосіб діяльності органів управління [332, с.113]. В.К. Колпаков та О.В. Кузьменко форму адміністративної діяльності пояснюють як «той чи інший спосіб зовнішнього вираження (оформлення) змісту цієї діяльності» [333, с.199]. Для З.С. Гладун форма державного управління – це зовнішньо виражена дія – волевиявлення органу виконавчої влади (посадової особи), здійснене у рамках режиму законності та його компетенції для досягнення управлінської мети [334, с.94]. В.Л. Грохольський вважає, що форма державного управління є зовнішнім виразом конкретних однорідних дій державних органів та їх структурних підрозділів, служб, які мають управлінський характер та здійснюються в межах наданої компетенції із метою реалізації функцій державного управління [335, с.26].

Автори підручника «Адміністративне право» за редакцією Ю.П. Битяка, розкриваючи зміст поняття управлінської діяльності, вказують, що поняття «форми управлінської діяльності» – це шляхи здійснення цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт, тобто, стверджують дослідники, вони показують, як практично здійснюється управлінська діяльність [336, с.303].

Формами діяльності правоохоронних органів щодо забезпечення прав людини і громадянина А.Ю. Олійник називає правові і неправові конкретні дії, що здійснюються з метою створення сприятливих умов для реалізації суб'єктивного права, для припинення його порушення і поновлення порушеного права» [337, с.8-9].

О.М. Дручек, досліджуючи форми діяльності Національної поліції України у сфері забезпечення прав і свобод дитини пояснює їх як «об'єктивоване зовнішнє вираження сутності конкретних дій, пов'язаних зі створенням оптимальних умов для реалізації прав, свобод та інтересів дитини, а також спрямованих на попередження і усунення негативних чинників, що ускладнюють їх реалізацію» [2, с.128].

Л.Г. Могілевська приходить до висновку, що форми є системою однорідних дій, що мають зовнішнє вираження та спрямовані на реалізацію завдань і державно-владних повноважень Національної поліції України щодо створення оптимальних умов

для забезпечення та вільної реалізації прав і свобод людини загалом та прав і свобод дитини зокрема [338, с.129].

Аналіз приведених визначень та пояснень сутності форми правоохоронної діяльності дає підстави вважати, що їй притаманні такі ознаки:

зовнішній вияв певного змісту правоохорони;

зовнішнє вираження дії із метою досягнення поставленої правоохоронної задачі;

безпосередній вплив на зміст – розвиток чи гальмування розвитку певних суспільних відносин.

Формулюючи перелік форм досліджуваної правоохоронної діяльності, ми провели аналіз наукових поглядів на її класифікацію, що наявні у юридичній науці, та критеріїв для їх поділу.

А.В. Рум'янцева-Козовник свого часу зазначила, що формам діяльності органів внутрішніх справ притаманна універсальність, оскільки діяльність цих органів щодо реалізації їхніх завдань і функцій здійснюється в рамках тих форм, які визначено для них законом [339, с.116-117]. Адміністративіст радянського періоду А.П. Корнєв вважав, що адміністративно-правова діяльність правоохоронних органів здійснюється у формах матеріально-технічних операцій, організаційних заходів, нормотворчої, правозастосовної (регулятивної та правоохоронної) діяльності. Автор класифікує форми адміністративно-правової діяльності на зовнішні та внутрішні. Зовнішня – проявляється в практичній реалізації повноважень і функцій правоохоронного органу, наприклад у роботі з громадянами, а внутрішня – передбачає організацію робочого процесу в правоохоронному органі [340, с.149-150].

Більшість сучасних дослідників діяльності поліції здійснюють поділ форм на правові (юридичні) та неправові [338, с.129-130; 341, с.110; 342, с.167; 343, с.44]. Критерієм для такої класифікації зазначають наявність чи відсутність юридичних наслідків реалізації форми діяльності.

Правових форм діяльність набуває у випадках пов'язаності з виконанням юридично значущих дій у встановленому законом порядку та визначаються природою

суб'єкта з владними повноваженнями та його компетенцією у сфері здійснення державно-владних повноважень [341, с.110]. До правових форм діяльності Національної поліції здебільшого відносять: кримінально-процесуальну та адміністративно-юрисдикційну діяльність, видання управлінських актів, укладання адміністративно-правових договорів та вчинення інших юридично значущих управлінських дій. До неправових форм діяльності відносять такі, які мають допоміжне, організаційне та обслуговуюче призначення: здійснення організаційних заходів (нарад, зборів, семінарів, розводів, шикувань та інш.), матеріально-технічні операції [344, с.64; 345, с.44].

Н.А. Комбаров виділяє дві основні форми правозахисної діяльності: юрисдикційну і неюрисдикційну. Юрисдикційна форма захисту – це діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених або оспорюваних прав, яку здійснюють суд, прокуратура, органи опіки та піклування, органи внутрішніх справ, органи реєстрації актів цивільного стану та інші. У рамках юрисдикційної форми захисту, у свою чергу, виділяють загальний (судовий) та спеціальний (адміністративний) порядок захисту порушених прав. Неюрисдикційна форма захисту прав, як стверджує автор – це дії громадян і недержавних організацій щодо захисту прав і охоронюваних законом інтересів, які здійснюються ними самостійно, без звернення за допомогою до компетентних органів [346, с.67].

С.Д. Гусарєв та О.Д. Тихомиров здійснюючи класифікацію форм юридичної діяльності, виокремлюють: освітню, наукову, практичну усну (вербальну), письмову, конклюдентну, установчу, правотворчу, правоохоронну, правозастосовчу, профілактичну. До неправових форм автори відносять інформування, виховання, фінансування, організацію співробітництва та взаємодії тощо [343, с.44].

Л.Ю. Іванова класифікує форми адміністративної діяльності правоохоронних органів:

за змістом – правозастосовну та нормотворчу. Правозастосовна передбачає діяння суб'єктів із застосування норм права, а нормотворча застосовується ними лише

в межах їхніх повноважень;

за способом виокремлюються правозастосовні форми адміністративної діяльності: внутрішні та зовнішні, правоохоронні та регулятивні, які, у свою чергу, можуть бути усними (розпорядження, вказівки, накази), конклюдентними (певні регулюючі жести), письмовими (індивідуальний акт);

за цілеспрямованістю (мається на увазі мета використання) правові форми адміністративної діяльності поділяються на внутрішні, тобто такі, що пов'язані з внутрішньою діяльністю в правоохоронному органі (діловодство, матеріальне забезпечення тощо), і зовнішні, які використовуються для реалізації суб'єктами адміністративної діяльності покладених завдань і функцій.

Неправові форми адміністративної діяльності правоохоронних органів Л.Ю. Іванова поділяє на форми, що виявляються в організаційних діях (нарада, інструктаж тощо), і форми, що виявляються в матеріально-технічних діях (виконання матеріалів, видання довідок, складання звітів тощо) [347, с.57-60]. О.М. Ткаленко до неправових (організаційних) форм відносить: профілактичні бесіди, правову освіту, обговорення поведінки за місцем навчання/роботи чи проживання, профілактичний обхід поліцейським адміністративної ділянки, розповсюдження тематичних брошур та інші [6, с.87].

Серед ювеналістів свої класифікаційні підходи щодо форм діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини демонструє І.В. Іщенко, здійснюючи їх поділ на: 1) правові такі, що пов'язані з установами або застосуванням норм права; 2) організаційні проведення організаційних заходів і здійснення матеріально технічних операцій чи інших управлінських дій, безпосередньо не пов'язаних з прийняттям юридичних актів управління [348, с.132].

Л.Г. Могілевська виокремлює:

діяльність організаційної форми, яка полягає у створенні умов діяльності поліції забезпечення виконання правозастосовних актів, що регламентують діяльність поліції у сфері забезпечення особистих прав і свобод людини та громадянина;

діяльність правозастосовної форми, яка полягає у виданні правозастосовних актів, що є складником системи юридичних фактів, що становить організаційно-правовий механізм забезпечення конституційних прав і свобод, головною метою яких є конкретизація змісту прав і свобод, встановлення порядку, меж і підстав їх реалізації та індивідуалізації інших юридичних фактів, з якими пов'язане здійснення прав і свобод;

діяльність виховної форми, яка допомагає створити всі необхідні умови для підвищення рівня правосвідомості як кожного окремого громадянина, так і працівників поліції в контексті захисту прав та свобод дитини. Проявляється як цілеспрямована діяльність керівників усіх рівнів, громадських інститутів щодо формування в особового складу високих громадянських, моральних і професійних якостей, мобілізації на успішне виконання оперативно-службових завдань, укріплення законності та зміцнення службової дисципліни;

діяльність правоохоронної форми, яка спрямована на охорону найважливіших суспільних відносин, врегульованих нормами права, від будь-яких посягань.

При цьому авторка слушно зауважує, що окреслений перелік форм діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини в жодному разі не можна назвати вичерпним, оскільки і законодавець, і вчені повинні здійснювати постійний пошук нових, більш дієвих і якісних форм, які сприятимуть якісному покращенню стану захисту прав дітей в Україні [338, с.130-131].

Плутанину та взаємозаміну таких понять як «форми», «функції» та «методи», можна часто зустріти в правових актах. До таких помилкових ототожнень вдається навіть законодавчий орган. Так, у ст.11 Закону України «Про участь громадян у охороні громадського порядку та державного кордону» законодавець не розмежовує поняття «форми» і «методи» роботи громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону [216].

У рамках нашого дослідження доцільно класифікувати форми діяльності Національної поліції по охороні прав дітей наступним чином:

За правовими наслідками: правова та неправова (організаційна), про які ми

зазначали вище.

За зовнішнім виразом. Письмова форма є основною, вона використовується при вирішенні питань, що вимагають письмового оформлення дій Національної поліції. Зміст цієї форми полягає в підготовці і прийнятті органами поліції правових актів (нормативних та індивідуальних), а також у вчиненні юридично значимих дій (складання протоколів, реєстраційних актів, видача довідок та ін.) [349, с.164]. До цієї форми діяльності відносяться складання протоколів про адміністративне правопорушення, винесення подань до органів освіти і науки та служб у справах дітей, винесення термінових заборонних приписів, підготовка відповідей на звернення та запити на інформацію від громадян, установ, організацій, у тому числі органів публічної адміністрації.

Усна форма застосовується в передбачених нормативними правовими актами випадках при вирішенні питань оперативного характеру (віддання усних наказів, розпоряджень і команд) та питань, вирішення яких досягається вербальними способами: проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною (абз.11 п.2 розд. II Інструкції); участь у нарадах, конференціях, круглих столах (п.п.1 п.2 розд. IV Інструкції); усні роз'яснення законодавства, усні опитування тощо.

Конклюдентна форма діяльності виражається через конклюдентні дії, щодо яких можна зробити певний висновок про обставини, намір поліцейського чи прийняте ним рішення. Конклюдентні форми правоохоронних дій поліції проявляються у поведінці через регулюючі жести, світлові та звукові сигнали та інше. Наприклад, увімкнений проблісковий маячок та спеціальний звуковий сигнал на поліцейському автомобілі, що супроводжує колону організованого перевезення дітей, демонструє заклик до пильності та вимогу уступити дорогу і забезпечити безперешкодний проїзд поліцейського транспортного засобу і супроводжуваних ним транспортних засобів

(п.3.2 Правил дорожнього руху) [297].

За напрямком адміністративного впливу:

внутрішня – направлені на організацію ювенального правоохоронного процесу як в Національній поліції в цілому, так і в територіальних органах зокрема.

зовнішня – практична реалізація Національною поліцією та її посадовими особами юрисдикційних та неюрисдикційних повноважень і функцій у сфері охорони прав дітей, у тому числі виявлення фактів домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та здійснюють контролю за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії; здійснення поліцейського піклування щодо дітей тощо.

За напрямком правоохоронного впливу:

правоохоронна діяльність загальної форми направлена на невизначене коло дітей, мета якої охопити всі права та законні інтереси дітей, не допустити виникнення загальних причин девіантної поведінки;

спеціальної – спрямовує правоохоронний вплив на дитину чи групу дітей, а також осіб із соціокультурного простору дитини, чий вплив обумовлює ризик порушення прав та інтересів дітей, або виникнення у них девіантної поведінки, мета якої є зменшення ризиків вчинення дитиною, чи проти дитини, конкретного правопорушення; наприклад, виявлення в середовищі дитячого колективу чи групи дітей лідера з негативними (правопорушними) тенденціями, його профілактична нейтралізація адміністративно-правовими чи кримінально-правовими засобами;

індивідуальної форми, яка полягає в адресній профілактиці з метою не допустити правопорушень стосовно конкретної дитини; мета її правоохоронного впливу подолання усунути фактори, що обумовлюють чи можуть обумовити вчинення правопорушення; наприклад винесення термінового заборонного припису стосовно кривдника або анулювання дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів, як це передбачено ст.ст.10 та 25 Закону України «Про

запобігання та протидію домашньому насильству» [254].

За юридичним змістом:

правозастосовна – винесення постанов про взяття на профілактичний облік дитини та заведення обліково-профілактичної справи та постанов про зняття (зміну) з профілактичного обліку дитини та закриття обліково-профілактичної справи; затримування і тримання не більше 8 годин у спеціально відведених для цього приміщеннях дітей, які залишилися без нагляду, на період до передання їх батькам, законним представникам або до влаштування їх до закладів відповідно до законодавства [238]; винесення постанов про оголошення в розшук дитини, яка перебуває на профілактичному обліку, як такої, що безвісти зникла або переховується від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду чи ухиляється від відбуття кримінального покарання [238] тощо;

нормотворча – унаслідок якої повноважні органи Національної поліції виявляють потребу у правовому регулюванні ювенальних правоохоронних відносин, встановлюють основні питання, які потребують правової регламентації, здійснюють вибір цілей правового регулювання, об'єктів, методів, засобів й термінів правового впливу шляхом створення нових правових норм, скасування, зміни, доповнення, призупинення, продовження, розповсюдження та обмеження дії вже раніше прийнятих правових норм [350, с.66]; ці форми діяльності проявляються через видання нормативно-правових актів органами управління Національної поліції з метою впорядкування діяльності по охороні прав дітей [351];

реєстраційно-облікова – ведення обліку дітей щодо яких здійснюється профілактична робота відповідно до розділу III «Ведення профілактичного обліку дітей підрозділами ЮП» Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, реєстрації та ведення обліково-профілактичних справ дітей, взятих на профілактичний облік [238], введення (реєстрація) до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі відповідної інформації про випадки домашнього насильства (абз.5 п.5 Порядку

формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі, затвердженого Постановою КМУ від 20.03.2019 №234) [352].

За кількістю учасників діяльності:

самостійна діяльність (одноосібна) – адміністративно-юрисдикційна, обліково-реєстраційна діяльність, проведення оцінки ризиків

сумісна діяльність (групова, колективна) – спільна організація і здійснення заходів щодо профілактики; правопорушень і охорони публічного порядку; узгодження самостійних дій громадськості щодо боротьби з правопорушеннями і охорони публічного порядку; обмін оперативною інформацією [353, с.10]; реалізація спільних проєктів поліції та інститутів громадянського суспільства, «Шкільний офіцер поліції»; «ПОЛІНа»; «Сусідська варта»; групи порозуміння (до складу яких входять учні-медіатори) [354, с.142].

За галузевим видом правового регулювання:

адміністративно-правова;

адміністративно-процесуальна;

кримінально-процесуальна;

цивільно-процесуальна, наприклад, участь поліції у заходах щодо примусового виконання рішень судів, пов'язаних з відбиранням дитини;

оперативно-пошукова.

При цьому слід відмітити, що запропонована класифікація форм не є вичерпною. Форми діяльності поліції у сфері ювенальної правоохорони можна класифікувати за допомогою інших критеріїв. Наприклад, *за місцем реалізації*: у приміщеннях Національної поліції, за місцем проживання дитини, за місцем навчання дитини, за місцем роботи батьків, у публічних місцях тощо; *за критерієм гласності*: відкриті (публічні) та закриті (з обмеженим доступом); *за умовами обставин здійснення*: у нормальних умовах та у надзвичайних умовах; *за ціллю правової охорони*: направлені на охорону життя та здоров'я дитини, направлені на охорону майнових прав дитини,

направлені на охорону права на захист від економічної експлуатації, направлені на охорону права на сексуальну недоторканість тощо.

Крім цього, застосовуючи сучасні практики класифікації форм діяльності органів публічної адміністрації [355, с.152], лінійку форм діяльності Національної поліції у сфері ювенальної правоохорони можна доповнити класифікаціями *за терміном тривалості діяльності*: довгострокові, середньострокові та короткострокові; *за частотою вчинення правоохоронних заходів*: одноразові (випадкові) і такі, що повторюються; *за ступенем терміновості*: планова діяльність, дослідницька та кризово-інтуїтивна діяльність; *за широтою охоплення об'єктів правової охорони*: загальної направленості (стосуються невизначеного кола дітей), конкретної направленості (стосуються конкретно визначених дітей); *за тематичним змістом діяльності*: тематичні та вузькоспеціалізовані; *за складністю*: прості та складні; *за станом реалізації*: планувальна та реалізаційна тощо.

Усі досліджені нами форми діяльності тісно пов'язані між собою, доповнюють одна одну і є засобами досягнення цілей, поставлених перед Національною поліцією при здійсненні охорони прав дітей.

З викладеного можна зробити висновок, що форми діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей – це сукупність однорідних, конкретних дій поліцейських, які пов'язані зі створенням для дітей оптимальних умов: для вільного користування ними благами суспільства; для забезпечення особистих прав і свобод; для усунення факторів, що приводять до порушення прав та свобод чи ускладнюють їх реалізацію.

Не менш актуальними в юридичних науках були і є проблеми з'ясування сутності понять «методи», «методи здійснення діяльності», «методи правозастосування» тощо. Дискусії та обговорення цих та подібних категорій відбувається в рамках різних правових учень, шкіл та концепцій. Існування методу зумовлено існуванням конкретної форми діяльності [356, с.172]. Отже, «форма» та «метод» є взаємопов'язаними категоріями та обумовлюють існування одна одної.

Метод - (від грец. *μέθοδος*, дослівно «шлях крізь», у переносному значенні шлях дослідження) у довідковій літературі пояснюється багатьма значеннями.

Енциклопедична література «метод» пояснює як: 1) спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя; 2) прийом або система прийомів трудової діяльності; 3) спосіб досягнення мети, вирішення певного завдання [357, с.313]. Інше лексикографічне видання визначає зміст цього поняття як: 1) спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності; 2) спосіб, прийом, або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції [45, с.536].

Таким чином, метод (у тій або іншій формі) зводиться до сукупності певних правил, прийомів, способів, норм пізнання та діяльності. Він є системою принципів, вимог, які орієнтують суб'єкта на вирішення конкретного завдання, досягнення результатів у певній сфері діяльності. Метод дисциплінує пошук істини, дає змогу зекономити сили і час, рухатися до мети найкоротшим шляхом, регулюючи пізнавальну та інші форми діяльності людини [358, с.186].

«Метод» як філософська категорія був досліджений Рене Декартом у трактаті «Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках» (фр. *Discours de la méthode pour bien conduire sa raison, et chercher la verité dans les sciences*), розкриваючи його як шлях для подолання складності розуміння світу, певного порядку мислення, починаючи з найпростіших і найлегше пізнаваних предметів [359]. Методи, як базові категорії, всіх суспільних наук, обумовили виникнення методології (вчення про методи) – системи певних теоретичних принципів, логічних прийомів, конкретних засобів дослідження предмета науки [28, с.78].

Метод у теорії держави і права – це сукупність логічних прийомів і конкретних засобів пізнання загальних і основних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права [360, с.21]. О.Ф. Скакун під правовими методами розуміє засоби, способи, прийоми, за допомогою яких здійснюється нормотворча, правоохоронна, правозастосовча, установча, контрольно-наглядова, інтерпретаційно-правова форми діяльності держави [28, с.79].

На думку С.М. Алфьорова, адміністративним або адміністративно-правовим методом є сукупність методів права, які відображають владну природу державного управління, а врегульовані цим методом відносини визначаються як відносини влади та підпорядкованості [361, с.10]. В.К. Колпаков пояснює цю правову категорію як сукупність прийомів впливу, що містяться в адміністративно-правових нормах, за допомогою яких установлюється юридичне владне і юридичне підвладне становище сторін у правовідносинах [362, с.180]. Інші автори під адміністративно-правовими методами зазвичай розуміють способи та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів публічної адміністрації на підпорядковані їм об'єкти [363, с.185-188].

Колектив авторів навчального посібника «Адміністративна діяльність поліції», розглядаючи особливості такої діяльності, вважають, що методами адміністративної діяльності поліції є передбачені адміністративно-правовими нормами засоби, прийоми і способи, за допомогою яких поліція здійснює вплив на суспільні відносини з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій [364, с.33].

О.М. Дручек, досліджуючи методи превентивної діяльності Національної поліції у середовищі дитини, сформулювала своє авторське визначення – це засоби реалізації цілей, задач і функцій превентивного характеру, що їх реалізують служби та підрозділи Національної поліції України з метою виконання покладених на них завдань у сфері забезпечення прав і свобод дитини [2, с.141].

У сучасній вітчизняній літературі адміністративного права можна зустріти різні підходи до класифікації методів адміністративної діяльності. Їх поділяють на: демократичні та недемократичні; адміністративні та економічні, наукові та ненаукові; гнучкі та жорсткі; прямого та непрямого впливу та інші [363, с.299-302; 365, с.196-198; 366, с.187-188; 367, с.155]. М.В. Ковалів класифікував методи управління в органах внутрішніх справ залежно від функцій на: методи управління функціональними підсистемами (аналізу, прогнозування, оцінки та ін.), методи виконання функцій управління (екстраполяції, «мозкового штурму», експертних оцінок та ін.), методи

прийняття управлінських рішень (моделювання, збору, зберігання, обробки й аналізу інформації та ін.) [368, с.256]. Критеріями, що застосовував автор для класифікації є вид засобів, які використовуються при розв'язанні певних управлінських завдань. На думку Т.М. Тимчишина, методи адміністративної діяльності слід класифікувати за напрямками їх використання (методи обстеження (збору даних), методи обробки та аналізу інформації, методи формування рішень, методи обґрунтування рішень, методи впровадження) та за способом і джерелом отримання інформації про досліджувані об'єкти (теоретичні, логіко-інтуїтивні, емпіричні, комплексно-комбіновані) [369, с.96].

Дослідник методів правоохоронної діяльності В.В. Крикун розподілив їх на: правові – переконання, примус, притягнення до юридичної відповідальності тощо; неправові – здійснюються на власний розсуд суб'єктів правоохоронної діяльності; організаційно-правові – у їх межах відбувається забезпечення функціонування адміністративно-правового механізму правоохоронної діяльності за різноманітними напрямками [370, с.103].

Методи адміністративної діяльності поліції мають свої характерні особливості:

1. Застосовуються під час здійснення адміністративних повноважень поліції у сфері охорони правопорядку.
2. Врегульовані нормативними актами, які визначають повноваження суб'єктів адміністративної діяльності поліції.
3. Відображені в конкретних прийомах і способах реалізації завдань суб'єктами адміністративної діяльності [371, с.177].

Методи діяльності Національної поліції по охороні прав дитини можуть виражають різні правоохоронні аспекти, які надають можливість уявити правовий механізм цієї діяльності та систему засобів, що застосовуються для досягнення правоохоронної мети.

Правоохоронна діяльність, як і будь-яка діяльність людини, є наслідком процесів мислення: теоретичного, інтуїтивного, аналітичного, критичного, творчого тощо [372, с.32-42]. Таким чином, описуючи систему методів діяльності Національної

поліції, ми не можемо оминати загальні методи мислення, що притаманні як науковому (теоретичному) пізнанню, так і практичній та буденній діяльності. Ці методи, на думку Є.В. Білозьорова, застосовуються для пізнання в теорії держави та права [360, с.21], а відтак, застосовуються і в будь-якій юридичній діяльності. До цих методів належать: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та індукція. В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль та М.В. Ковалів розрізняють методи керівництва, які регламентують, мотивують (організаційно-адміністративні та стимулюючі), і методи організаційно-адміністративного впливу, в основі яких лежить влада керівника, що спирається на нормативні акти, які закріплюють завдання, функції, права, обов'язки, структуру органів внутрішніх справ [373, с.113]. О.Ф. Кобзар класифікує методи діяльності поліції на позитивні (переконання та заохочення) та негативні (примус) [374, с.15].

У сучасній вітчизняній та зарубіжній поліцейській сформована стійка позиція, що методи поліцейської діяльності (у рамках нашого дослідження – діяльності по охороні прав дитини) слід розглядати у єдності із універсальними (загальними) методами адміністративної діяльності [2, с.144; 375, с.53; 376, с.197; 377, с.48-49; 378, с.19], якими є методи переконання, заохочення і примусу як такі, що на думку О.В. Негодченко, найбільш чітко відображаються у механізмі прав та обов'язків уповноваженого суб'єкта, підкреслюють особливі відносини влади і підпорядкування [379, с.11].

Метод переконання – є базовим методом взаємин людини і держави та, як слушно зазначили М.П. Гурковський та С.С. Єсімов, основним позитивним засобом впливу на свідомість людей [380, с.179]. Цей метод притаманний заходам як правового, так і неправового характеру та полягає у застосуванні різноманітних виховних, роз'яснювальних і заохочувальних заходів, що мають формувати у громадян високу правосвідомість, розуміння необхідності виконання вимог закону та стимулювати бажану державі поведінку. Основною метою переконання є формування правової свідомості в особи, її переконаності в доцільності виконання правових норм, виховання правосвідомості, звички дотримуватись закону, а також профілактика

правопорушень та вплив на деформовану або погано сформовану індивідуальну свідомість правопорушників [381, с.163].

В.П. Петков вважає, що переконання є засобом вироблення свідомого і добровільного використання правових розпоряджень, предметом і способом впливу на свідомість і поведінки особистості, яка складає основу функціонування апарата публічного адміністрування та всіх його підсистем [382, с.59].

У ювенальних охоронних відносинах цей метод має особливе значення. Перш за все, він менш психологічно травматичний, якщо застосовується до дитини, особистість якої лише формується, а відтак, дозволяє закріпити у свідомості об'єкта адміністративного впливу необхідні правові погляди та принципи суспільної поведінки, безконфліктним способом підняти у нього рівень правової культури та правосвідомості. Також його пріоритетність, у порівнянні з методами примусу, підкреслюється нормативним закріпленням у Законі України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (ст.2 Закону) [162].

Застосування методу переконання здійснюється через використання роз'яснювальних, виховних, організаційних заходів для формування волі об'єкту правоохоронного впливу шляхом роз'яснення об'єктам адміністративного впливу норм адміністративного законодавства, у тому числі наслідків за вчинення правопорушень; критика правопорушної поведінки та інше. Реалізація досліджуваного методу відбувається у формах: виховних бесід з учасниками виховного процесу, інформаційних виступів у колективах дітей та педагогів. Оперування методами переконання вербальної форми вимагає у правозастосовника знань психології, а також педагогічної та ораторської майстерності. Письмові форми методів переконання реалізуються через внесення підприємствам, установам та організаціям незалежно від форм власності обов'язкових для розгляду подань про необхідність усунення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми тощо.

Застосування методу переконання невербальних форм здійснюється через візуальну наочну агітацію, візуальну соціальну рекламу, використання друкованих ЗМІ, інтернет-ресурси тощо.

Слід зауважити, що метод переконання не завжди досягає бажаної правохоронної мети. У такому випадку Національна поліція з метою забезпечення недоторканості особи дитини, її прав, свободи та законних інтересів застосовує метод примусу – допоміжного методу правового впливу державного впливу.

А.Т. Комзюк вважає, що адміністративний примус – це застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення. При цьому автор зазначив, що адміністративно-примусові заходи можуть застосовуватися не лише у зв'язку із вчиненням правопорушень, що характерно для інших видів державного примусу, але і за їх відсутності, коли необхідно їх попередити або забезпечити громадський порядок і громадську безпеку під час надзвичайних ситуацій (стихійних лих, епідемій, епізоотій, аварій, катастроф тощо), що відрізняє його від інших видів державного примусу [383, с.42]. Розділяючи думку вченого, зауважимо, що примус як превентивний захід може застосовуватись і у сфері ювенальної правоохорони.

О.П. Рябченко сформулювала визначення адміністративного примусу Національної поліції – це застосування відповідними суб'єктами до осіб, які не перебувають у їх підпорядкуванні, незалежно від волі і бажання останніх, передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, особистісного та іншого характеру з метою охорони суспільних відносин, що виникають у сфері державного управління, шляхом попередження і припинення правопорушень, покарання за їх вчинення [384, с.70].

Адміністративно-правовий метод примусового характеру полягає в застосуванні до суб'єктів, які вчинили правопорушення у сфері ювенальних правовідносин, встановлених нормами права заходів покарання та корекції правопорушної поведінки, а також у спонуканні цих суб'єктів до діяльності, спрямованої на усунення шкоди, заподіяної такою поведінкою.

Цей метод реалізується через застосування:

адміністративно-юрисдикційних дій, що полягають у складанні протоколів про адміністративні правопорушення щодо дітей, їх батьків, усиновителів, опікунів та піклувальників та розгляді справ про адміністративні правопорушення по визначених КУпАП складах адміністративних правопорушень; наприклад, у випадку насильства членом сім'ї щодо дитини (ст. 173² КУпАП) уповноважена особа Національної поліції складає щодо винної особи протокол про адміністративне правопорушення [69];

спеціально-адміністративних заходів визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»: винесенні термінових заборонних приписів стосовно кривдника; анулюванні дозволів на право придбання, зберігання, носіння зброї та боєприпасів їх власникам у разі вчинення ними домашнього насильства, а також вилучення зброї та боєприпасів [254];

поліцейських превентивних заходів, визначених ст.31 Закону України «Про національну поліцію»: перевірки документів особи, опитування особи, поверхневої перевірки і огляду, зупинення транспортного засобу, вимоги залишити місце і обмеження доступу до визначеної території, обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю, проникнення до житла чи іншого володіння особи, перевірки дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ, застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, перевірки дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб, поліцейського піклування [218];

поліцейських заходів примусу (силовий метод), визначених ч.1 ст.42 Закону України «Про національну поліцію»: фізичного впливу (сили), застосування спеціальних засобів та вогнепальної зброї з врахуванням обмежень такого застосування до малолітніх осіб та інших визначених ч.5 ст. 43 цього Закону категорій [218].

Як бачимо, метод адміністративного примусу, залежно від мети та способу забезпечення правової охорони, охоплює заходи, які можна розділити на декілька груп: 1) превенції; 2) припинення; 3) адміністративно-процесуального забезпечення; 4) адміністративної відповідальності.

Малодослідженим у правоохоронній ювеналістиці видається метод рекомендації, який полягає в тому, що органи та посадові особи національної поліції пропонують варіанти дій для вирішення правоохоронного завдання, а об'єкти адміністративного впливу самі визначають його прийнятність.

В адміністративно-правовій літературі під рекомендаціями розуміється нормативний акт, з яким на підставі комплексного аналізу узгоджуються положення декількох нормативних актів вищої сили, з урахуванням особливостей їхньої реалізації в конкретних умовах, визначається оптимальний порядок діяльності шляхом надання порад, пропозицій, настанов або вказівок. Залежно від змісту чи органу, що їх видав, рекомендації можуть бути обов'язковими для виконання або бути дорадчими орієнтирами [385, с.363; 386, с.159].

Метод рекомендації має диспозитивний характер, на відміну від імперативного методу примусу не має установок обов'язкового характеру. Виконання рекомендаційних установок чи приписів здійснюється в наслідок їхньої правової та наукової обґрунтованості та авторитетності. Особливість рекомендаційного методу полягає в тому, що норми рекомендаційних установок не забезпечується засобами юридичного впливу, а відтак вони позбавлені обов'язкового виконання.

Метод заохочення – має місце тоді, коли держава орієнтує й спонукає суб'єктів суспільних відносин до певного варіанту поведінки, який є бажаним з її точки зору. Використовуючи ці методи, держава може досягти значних успіхів у стимулюванні

суспільно корисної діяльності [360, с.70]. Заохочення стимулює учасників адміністративно-правових відносин на належну поведінку: заохочення призначено для стимулювання активної діяльності суб'єктів адміністративного права, формування правомірної поведінки, зміцнення засад справедливості та дисципліни в адміністративно-правовому регулюванні. Зміст заохочення складають заходи морального (подяка, почесна грамота, медаль, орден тощо), матеріального (премія, цінний подарунок тощо).

В юридичній літературі одностайності щодо вичерпного переліку методів адміністративно-правової діяльності органів публічної адміністрації немає. Немає одностайності, та швидше всього й не буде, вичерпного переліку методів діяльності Національної поліції, у тому числі у сфері ювенальної правоохорони. Адже в адміністративній діяльності застосовуються різні способи, засоби та прийоми, а також їхні комбінації, перелік яких є мінливим залежно від великої кількості чинників: етапів історичного розвитку, правової політики держави, у тому числі в частині пеналізації чи декриміналізації окремих видів діянь, стану соціального регулювання щодо окремих об'єктів тощо. Тому говорити про статичний чи об'єктивно визначений перелік методів правоохоронної діяльності можна лише щодо конкретного об'єкта, однак і такий перелік не буде сталим.

Наприклад, лише у перелік методів організації діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей слід віднести методи:

1. З'ясування і деталізації організаційних проблем.
2. Нормотворчої діяльності у напрямку регулювання ювенальної правоохорони.
3. Визначення конкретних цілей та завдань з організації діяльності у сфері охорони прав дітей.
4. Розрахунку реальних можливостей, сил і засобів.
5. Планування узгоджених заходів при виконанні профілактичних завдань.
6. Навчання особового складу.
7. Контролю за процесом ювенальної правоохоронної діяльності.

8. Заслуховування керівників органів Національної поліції з питань їхньої компетенції у сфері охорони прав дітей.

9. Проведення нарад і ділових зустрічей з учасниками взаємодії; організація інструктажів учасників взаємодії.

Динамічними є і переліки класифікацій методів діяльності Національної поліції по охороні прав дітей.

Перелік наведених вище класифікацій можна доповнити також наступними: імперативні та диспозитивні; дитиноцентричні та загальноорієнтовані; педагогічні, юридичні, соціально-психологічні та міждисциплінарні; методи локалізації, стабілізації та знешкодження; традиційні та новітні; гуманні та репресивні; основні та акцесорні; нормативні та індивідуальні; зобов'язуючі, забороняючі та уповноважуючі та багато інших.

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це визначені нормами права способи, засоби та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів та посадових осіб Національної поліції на свідомість і поведінку фізичних осіб, а також на діяльність підприємств, установ та організацій та їхніх посадових осіб з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій, що направлені на виконання юридичних обов'язків щодо запобігання загроз правам, свободам і законним інтересам дітей.

Усі методи та форми можна відокремити один від одного, однак, через перебування усіх форм та методів в органічному взаємозв'язку, ефективність правоохоронної діяльності Національної поліції, у тому числі у сфері ювенальних правовідносин, досягається при їхньому комплексному та системному використанні. необхідно враховувати актуальні завдання, що стоять перед суб'єктом. Вибір форми та методу діяльності по охороні прав дітей здійснюється з урахуванням особливостей, характеру і специфіки конкретної ситуації, об'єкта адміністративного впливу та низки багатьох факторів.

2.3. Взаємодія та координація в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей

Діяльність органів публічної адміністрації ґрунтується на принципах єдності, спільності кінцевої мети, а також принципі взаємодії, яка орієнтована на забезпечення реалізації функцій держави. Відповідно до цього принципу взаємодія ставиться в основу роботи будь-якого органу державної влади при виконанні ним своїх функцій, у тому числі Національної поліції щодо реалізації превентивної діяльності [284, с.109].

Ефективне здійснення правоохоронної діяльності, об'єктом якої виступають діти неможливе без взаємодії всіх суб'єктів такої діяльності, зокрема органів публічної адміністрації, інститутів громадського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності та громадян. Ювенальна правоохоронна діяльність є діяльністю комплексною та структурованою і лише шляхом комплексного вирішення проблем цієї діяльності досягається ефективний правоохоронний результат.

Як філософську категорію в діяльності індивідуумів та організованих суб'єктів поняття «взаємодія» описували Гегель Георг Вільгельм Фрідріх, Лотце Рудольф Герман, Лейбніц Готфрід Вільгельм та інші. В управлінні, цей феномен соціальних стосунків досліджували Арджиріс Кріс, Герцберг Фредерік, Лайкерт Ренсіс, МакГрегор Дуглас та інші. У вітчизняній правовій науці до загальних проблем взаємодії державних органів зверталися такі науковці, як В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.Т. Білоус, Е.В. Додін, А.Т. Комзюк, О.Є. Користін, Т.В. Корнякова, Ю.С. Назар, О.І. Остапенко, М.Я. Сидор та інші. Питання взаємодії суб'єктів ювенальних правовідносин з метою охорони та захисту прав дітей розкривали у своїх доробках І.В. Іщенко [348], А.Ю. Дзюба [387], К.О. Дуванська [388], Д.О. Ніколенко та І.А. Григоренко [389], Т.Г. Острянка [390], Ю.М. Харук [391] та інші.

Попри високий ступінь розроблення окремих аспектів феномену взаємодії в ювенальній правоохоронній діяльності питання щодо механізму забезпечення ефективної такої діяльності залишаються актуальними. З цієї причини виникає потреба

в додатковому дослідженні цього явища у зазначеній сфері.

Слово «взаємодія» (англ. *interaction*, пол. *interakcja*, рос. *взаимодействие*) є широко вживаним як у теорії адміністративного права, так і в юридичній практиці. У загальнозмістовому значенні його пояснюють як «взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь» [392, с.85].

Г.В.Ф. Гегель розглядав взаємодію самостійною універсальною категорією, яка не має ні початку, ні кінця і яка представляється взаємною причинністю зумовлюючих одна одну субстанцій: кожна є щодо іншої одночасно й активною, і пасивною субстанцією [393, с.94, с.691].

Тлумачення поняття «взаємодія» у дослідженнях, присвячених діяльності державних органів, здійснюється по-різному: як за глибиною, так і за всесторонністю. При цьому поза увагою залишаються питання правового оформлення механізмів взаємодії суб'єктів ювенальної правоохоронної діяльності.

Аналіз лексикографічних джерел видає нам результат різноманітного тлумачення досліджуваного поняття. Так, «Большая Советская Энциклопедия» визначає взаємодію видом прямого або опосередкованого, зовнішнього або внутрішнього відношення зв'язку [394, с.7]. Великий тлумачний словник сучасної української мови містить пояснення цього поняття, як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між «ким-, чим-небудь» [50, с.85].

В.І. Гурковський розглядає взаємодію в управлінських відносинах як «взаємну узгоджену дію двох чи більше суб'єктів для досягнення спільної мети» [395, с.10]. А.М. Михненко, С.О. Кравченко, І.В. Пантелейчук формулюють досліджуване поняття як процес взаємного впливу елементів один на одного, найбільш загальна, універсальна форма руху і розвитку [396, с.8-9]. В.М. Плішкін визначає взаємодію формою зв'язку елементів системи, за допомогою якої вони, взаємодоповнюючи один одного, створюють умови для успішного функціонування системи [397, с.500].

У наукових дослідженнях, у галузі теорії і практики правоохоронного правозастосування поняття «взаємодія» пояснюють як будь-яку узгоджену діяльність

державних органів і громадських організацій щодо виконання спільних завдань [398, с.144; 399, с.41]; узгодження зусиль за метою, місцем, часом, напрямком дій та ін. [400, с.289].

У той же час О.М. Бандурка вважає, що взаємодія – це комплекс спільних або узгоджених за часом і місцем дій кількох оперативних підрозділів з вирішення певних завдань у боротьбі зі злочинністю спільними зусиллями [329, с.139-140]. На думку Л.О. Фещенко, взаємодія у правоохоронній діяльності має вигляд як у внутрішньо-організаційних функціях правоохоронної системи (структурна та системна побудова), так і в зовнішніх її функціях (запобігання злочинам та іншим правопорушенням, захист економічних інтересів держави тощо) [401, с.176]. О.М. Ткаленко взаємодію суб'єктів попередження насильства в сім'ї щодо дітей визначила як засновану на законах і підзаконних актах, узгоджену за цілями, часом і місцем діяльності, спрямовану на вирішення спільних завдань щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей [6, с.176]. І.В. Іщенко пояснює взаємодію Національної поліції з іншими органами публічного адміністрування та громадськістю у сфері ювенальної превенції таким станом взаємозв'язків між підрозділами поліції та органами публічного адміністрування та громадськістю, при якому вони здійснюють взаємний вплив один на одного шляхом координації чи співробітництва та на відповідну сферу діяльності з метою ефективного виконання як загальних, так і спеціальних завдань щодо усунення факторів, що детермінують девіантну поведінку дітей у будь-яких її негативних проявах [348, с.186].

У своїх наукових працях автори подають різні визначення, при цьому більшість дослідників опираються на ключові ознаки взаємодії: багатосуб'єктність, ієрархічну незалежність суб'єктів взаємодії, узгодженість діяльності за цілями, завданнями, місцем і часом [329, с.139-140; 399, с.39; 402, с.33; 403, с.34, 68].

На думку І.М. Пастернака, взаємодія в діяльності правоохоронних органів як цілісна система характеризується наступними ознаками: багатосуб'єктністю, тобто наявністю не менше двох учасників взаємодії; узгодженістю діяльності суб'єктів

взаємодії, виходячи з єдиної мети; діловим співробітництвом, взаємодопомогою суб'єктів взаємодії в інтересах вирішення спільних завдань; базуванням на законах і підзаконних нормативних актах; узгодженістю взаємодії за місцем і часом; ієрархічною незалежністю суб'єктів взаємодії [399, с.39].

І.П. Кушнір наділяє взаємодію у правоохоронній діяльності такими найбільш загальними ознаками: 1. Законність; 2. Багатосуб'єктність і різноманітність; 3. Взаємний вплив суб'єктів взаємодії; 4. Взаємодія здійснюється у процесі реалізації ними своєї компетенції, обсяг і характер якої визначає зміст такої взаємодії, опосередковує її форми; 5. Погодженість; 6. Наявність спільної мети; 7. Ініціативність; 8. Взаємний (партнерський) характер відносин і обов'язково рівність сторін, їх незалежність одна від одної в підпорядкованому відношенні; 9. Системність і постійність, зафіксовані у відповідних програмах [404, с.56].

І.Г. Богатирьов виділив для категорії «взаємодія» такі характерні ознаки: наявність фактичних, чинних у достатній мірі сталих зв'язків; наявність зв'язків, які дозволяють суб'єктам впливати на об'єкти; наявність самого впливу, у результаті якого відбувається зміна взаємодіючих сторін з обох боків [405, с.304].

Дослідники управління персоналом в органах внутрішніх справ до ознак взаємодії відносять сумісність та узгодженість. При цьому сумісне виконання заходів передбачає, що дії суб'єктів співпадатимуть у часі, за місцем та за спрямованістю – досягнення спільної мети, тобто будуть максимально узгоджені [406, с.300; 407, с.14].

На нашу думку, будь-яку взаємодію в правоохоронній та управлінській діяльності, а відтак, у діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, можна охарактеризувати також зі сторони атрибутивності, тобто наявності атрибутивних елементів: мотивів, цілей, ризиків, механізмів дії, нормативного та ресурсного забезпечення (у тому числі фінансового та кадрового), меж свободи вибору методів та форм здійснення.

Поширене вивчення взаємодії в теорії та повсюдне її використання у практиці управлінської та правоохоронної діяльності не обумовлює єдиного узгодженого

визначення. Усі вищенаведені приклади пояснення поняття подають його як одну з управлінських функцій, мета якої перетворювати індивідуальні дії у спільні, узгоджені за місцем, часом, метою. З цього приводу варто привести приклад логічних висновків І.М. Іщенка щодо значення взаємодії у правоохоронній діяльності поліції, зміст якої зводиться до того, що «...просте поєднання окремих інституцій формує тільки структуру, і лише налагоджена взаємодія між цими суб'єктами в межах загальної мети, під час виконання властивих цьому органу завдань, утворює систему» [348, с.50].

Хоча у більшості авторів при формулюванні поняття «взаємодія» вбачається загальне розуміння співпраці як узгодженої діяльності декількох суб'єктів при досягненні ними усвідомленої спільної мети. Сама ж діяльність є настільки різноплановою категорією, що подати однозначну її інтерпретацію неможливо. Саме тому для формулювання поняття «взаємодія» М.Я. Сидор пропонує брати за основу принципово різні аспекти: важливу умову діяльності; засіб досягнення поставлених задач; засіб досягнення погодженості; ділову співпрацю; складову частину комплексу заходів; як узгодження зусиль усіх ланок апарату [408, с.37].

На нашу думку, таке сприйняття взаємодії є змішанням двох принципово різних видів діяльності: виконавської, яка виконує функції об'єкта управління, та управлінської, що включає функції суб'єктів управління.

Нормативно-правове регулювання взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами діяльності у сфері ювенальних правовідносин забезпечується цілою системою нормативно-правових актів.

Перш за все, взаємодія в діяльності Національної поліції визначена Законом України «Про Національну поліцію». Так, ст.5 Закону визначає взаємодію поліції з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування, однією з форм законної діяльності поліції. Зміст приписів ч.1 ст.11 Закону зводиться до того, що взаємодія з населенням та територіальними громадами, як форма діяльності поліції, спрямована на задоволення їхніх потреб. Крім того, Закон передбачає інформаційну взаємодію поліції з іншими органами державної

влади, органами правопорядку іноземних держав та міжнародними організаціями (п.4 ч.2 ст.25 Закону), взаємодію між керівниками територіальних органів поліції та представниками органів місцевого самоврядування, визначаючи при цьому обов'язкові форми такої взаємодії (ст.88 Закону), а також мету та форми взаємодії поліції з громадськістю (ст.89 Закону) [218].

Зазначені норми Закону конкретизуються Постановою КМУ від 28.10.2015 №877 «Про затвердження Положення про Національну поліцію», а саме: Національна поліція під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з іншими державними органами, допоміжними органами і службами, утвореними Президентом України, тимчасовими консультативними, дорадчими та іншими допоміжними органами, утвореними Кабінетом Міністрів України, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами та організаціями [296].

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у ст.15 містить приписи, які обумовлюють взаємодію суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: 1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених цим Законом, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом; 2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі; 3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами; 4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників; 5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству; 6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції; 7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 8) скоординовану міжвідомчу

підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству; 9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Частина 2 цієї статті Закону додатково розширює коло суб'єктів взаємодії у сфері запобігання домашньому насильству, включаючи до нього громадські об'єднання, іноземні неурядові організації та інших заінтересованих осіб [254].

Механізм взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі деталізовано у відповідному Порядку, затвердженому Постановою КМУ від 22.08.2018 №658 [409].

Взаємодію МВС України з цілою низкою центральних органів державної виконавчої влади свого часу було встановлено і Розпорядженням КМУ від 29.10.2003 №648-р «Про затвердження Плану заходів щодо реалізації положень Концепції запобігання та викорінення найгірших форм праці дітей» [410].

Відповідно до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, підрозділи ювенальної превенції під час здійснення своїх повноважень взаємодіють з органами і підрозділами поліції, органами державної влади, міжнародними і громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування та об'єднаними територіальними громадами відповідно до законодавства України (п.4 розд. I Інструкції). При цьому, взаємодія з іншими підрозділами Національної поліції, органами публічної адміністрації з питань забезпечення прав та законних інтересів дітей визначена одним з основних завдань підрозділів ювенальної превенції (п.1 розд. II Інструкції). Взаємодія підрозділів ювенальної превенції з іншими органами та підрозділами Національної поліції, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та

громадськими організаціями, відповідно до розділу IV Інструкції, здійснюється за такими напрямками: 1) профілактика правопорушень у дитячому середовищі, протидія домашньому насильству та дитячій бездоглядності; 2) забезпечення прав та інтересів дітей; 3) упровадження кращих міжнародних методик та практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, у тому числі реалізація спільних проєктів щодо профілактики правопорушень серед дітей; 4) підвищення професійного рівня, набуття знань, вмінь і навичок шляхом участі в семінарах, тренінгах та інших практичних і теоретичних заходах. Така взаємодія здійснюється на засадах партнерства і спрямована на задоволення потреб територіальних громад та виконання завдань, покладених на підрозділи ювенальної превенції.

Взаємодія поліцейських підрозділів ювенальної превенції з іншими суб'єктами з питань, що входять до їх компетенції, здійснюється через: 1) участь у нарадах, конференціях, круглих столах; 2) висвітленні (у тому числі й через засоби масової інформації) інформації щодо стану злочинності в дитячому середовищі і заходи для його покращення, які вживаються поліцейськими, а також надання рекомендацій батькам, законним представникам щодо запобігання вчиненню дітьми та стосовно них правопорушень, поширенню негативних явищ серед дітей; 3) організацію спільно з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, заінтересованими органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, громадськими організаціями профілактичних заходів серед дітей [238].

До системи нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами під час виконання завдань по охороні прав дітей, варто також назвати сумісний Наказ МВС України та Міністерства юстиції України від 30.01.2018 №64/261/5 «Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень». Підставою віднесення цього акту до вищезазначеної системи є те, що нею врегульовано механізми взаємодії

Національної поліції з іншими суб'єктами під час: виявлення та арешту транспортних засобів боржника; розшуку транспортних засобів боржника у виконавчому провадженні; привід боржника в разі нез'явлення його без поважних причин на виклик державного, приватного виконавця; щодо тимчасового обмеження боржника у праві керування транспортними засобами; обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії. Тобто під час вчинення державними чи приватними виконавцями виконавчих дій щодо боржників, у тому числі у справа про виконання рішень судів по захисту прав дітей, наприклад: примусового стягнення аліментів [411].

У ракурсі віднесення до системи правових актів, направлених на регулювання взаємодії поліції з іншими суб'єктами під час здійснення діяльності по охороні прав дітей, можна розглядати також Порядок взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця», затверджений сумісним Наказом МВС України та Міністерства інфраструктури України від 02.03.2020 №204/175 [412], Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, затверджену Наказом МВС України від 07.07.2017 №575 [413] та інші.

На нашу думку, очільним взаємодіючим суб'єктом у діяльності Національної поліції з охорони прав дітей є територіальні громади – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр [208]. Така очільність у першу чергу впливає зі змісту цитованої нами вище ст.11 Закону України «Про Національну поліцію», яка визначає взаємодію національної поліції на засадах партнерства: «Діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням,

територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб», а також ст.88 цього Закону [218]. Крім цього, взаємодія поліції з населенням забезпечується окремим спеціальним законом – Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», який надає такій взаємодії більш організованої форми, через інституалізацію об'єднань активних представників територіальної у громадські організації по охороні громадського порядку і державного кордону [216].

Взаємодію посадових осіб Національної поліції, а саме дільничних офіцерів поліції, деталізовано в Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої Наказом МВС від 28.07.2017 №650. Інструкцією визначено напрямки взаємодії, серед яких визначення спільних пріоритетних напрямів роботи та шляхи забезпечення ефективної взаємодії [301].

Сучасний розвиток суспільства, який полягає у демократизації публічно-правових та інших соціальних відносин, вимагає перегляду філософії та практики поліцейської діяльності, у тому числі у сфері охорони прав дітей. У зв'язку з цим в Україні назріла зміна парадигми поліціювання «від вузької концепції правозастосування до широкої концепції поліцейського обслуговування, розширення обсягу «некримінальних» функцій поліції» [414, с.98]. На наше переконання, на перше місце у цьому напрямку повинні виходити: поліцейська медіація при вирішенні сімейних і побутових конфліктів; реалізація поліцейських програм надання допомоги дітям з неблагополучних родин, як основи ювенальної превенції; пропагандистсько-виховна робота з населенням у частині популяризації нетерпимості до алкоголізму та немедичного споживання наркотичних засобів; правова освіта дітей та дорослого населення та інші. Тобто збільшити в діяльності поліції компоненти методів та форм, які узагальнені під назвою «комунальне поліціювання» (англ. «*Community Policing*»).

Взаємодія поліції з представницькими органами територіальних громад та їхніми виконавчими органами виходить за рамки комунального поліціювання, оскільки такі органи наділені владними повноваженнями. У рамках ювенальної павоохорони

взаємодія з цією категорією суб'єктів реалізується через:

заслуховування інформації керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території (п.36 ч.1 ст.43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [208];

вчинення органами місцевого самоврядування заходів сприяння територіальним органам Національної поліції (п.п.2 п.1 ч.1 ст.38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [208];

участі представників національної поліції у роботі колегіальних виконавчих та дорадчих органів місцевих рад – виконавчих комітетів, комісій з питань регулювання дорожнього руху, комісій з питань захисту прав дитини;

реалізації державних цільових програм за участю виконавчих органів місцевого самоврядування та територіальних органів Національної поліції, наприклад реалізація проєкту «Шкільний поліцейський» та проведення організаційно-правових заходів по втіленню концепції «Поліцейський офіцер громади» [415] та інше.

Окремої уваги заслуговує механізм взаємодії поліції з місцевими державними адміністраціями в діяльності по охороні прав дітей. Будучи місцевими органами державної виконавчої влади, місцеві державні адміністрації у межах повноважень визначених законом України «Про місцеві державні адміністрації» здійснюють виконавчу владу на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, а також реалізує повноваження, делеговані їй відповідною радою.

Одними з ключових завдань місцевих державних адміністрацій є забезпечення законності і правопорядку, виконання Конституції України та положень інших нормативно-правових актів тощо. Місцеві державні адміністрації при здійсненні своїх повноважень у сфері управління взаємодіють з відповідними міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади [208]. Ефективною формою взаємодії місцевих адміністрацій є реалізація державних цільових програм у сфері забезпечення прав і свобод дитини, метою яких є сприяння поліції у виконанні ювенальних

правоохоронних завдань, реалізація яких здійснюється відповідно до Закону України «Про державні цільові програми» [416].

Яскравим прикладом взаємодії національної поліції і місцевих державних адміністрацій є періодичне проведення рейдів «Урок» та місячників «Про дотримання законодавства про загальну середню освіту», метою яких є надання дітям із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, адресної допомоги в підготовці до нового навчального року та осінньо-зимового сезону, виявлення дітей шкільного віку, які не охоплені навчанням на початку навчального періоду, усунення причин їх бездоглядності і безпритульності [417; 418].

При висвітленні особливостей взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами не можемо оминати і взаємодію у сфері ювенальної правоохорони з органами прокуратури.

Прийняття в грудні 2014 року нової редакції Закону України «Про прокуратуру» та звуження цим законом прокурорських повноважень обумовило цілком новий формат взаємодії органів прокуратури та поліції поза кримінальним процесом. Зазначеним Законом було внесено зміни і доповнення до цілої низки законів, у тому числі тих, що регулюють ювенальні правовідносини [419]. Так, відповідно до ст.17 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», нагляд за додержанням законів уповноваженими підрозділами органів внутрішніх справ, приймальниками-розподільниками для дітей, школами та професійними училищами соціальної реабілітації, спеціальними виховними установами ДКВС України здійснюється прокурором шляхом реалізації повноважень щодо нагляду за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, та повноважень щодо нагляду за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах та при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [162].

Виходячи з форм, стратегічних та ситуативних цілей, суб'єктів взаємодії, об'єктів впливу та низки інших характерних ознак взаємодію в діяльності суб'єктів класифікують наступним чином.

За суб'єктами взаємодії, іншими словами за суб'єктним складом:

місцевими радами, їхніми виконавчими органами, у тому числі: органами управління освітою та органами соціального захисту, службами у справах дітей, центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, комісіями з питань захисту прав дитини при виконавчих органах місцевого самоврядування, опікунські ради, адміністративними комісіями при виконавчих комітетах місцевих рад тощо;

місцевими органами державної виконавчої влади (місцевими державними адміністраціями та їхніми структурними підрозділами, що здійснюють діяльність у сфері захисту та охорони прав та інтересів дітей);

медичними установами: лікарнями та поліклініками (у тому числі дитячими), пологовими будинками, центрами охорони репродуктивного здоров'я, наркологічними та психоневрологічними лікарнями (відділеннями та диспансерами);

освітніми установами (дошкільної, загальної середньої, позашкільної, професійної, вищої освіти, освітніми комплексами тощо);

соціально-реабілітаційними установами, у тому числі для дітей сиріт та дітей, що залишились без батьківської опіки;

центрами зайнятості;

органами самоорганізації населення;

органами та установами управління житлово-комунальною сферою (у тому числі управителями будинків, об'єднаннями власників багатоквартирних будинків та іншими);

органами цивільного захисту населення;

органами Державної міграційної служби;

правоохоронними органами: прокуратурою, Службою Безпеки України, Національною гвардією України, судами;

органами управління транспортом та транспортними підприємствами;

інститутами громадського суспільства: громадські організації та їхні об'єднання, благодійні організації, професійні спілки та їхні об'єднання, організації роботодавців, творчі спілки, спортивні організації, релігійні організації тощо;

суб'єктами підприємницької діяльності;

іншими органами Національної поліції.

За складністю організаційного механізму: проста та системна взаємодія. Проста взаємодія Національної поліції з іншими суб'єктами взаємодії характеризується нескладними (простими) механізмами взаємодії, наприклад скерування запитів, надання інформації. Системна взаємодія характеризується складним, розгалуженим та інтегрованим системним механізмом, з наявністю підсистем та елементів, в основному здійснюється на національному, субнаціональному чи регіональному рівнях, зазвичай характеризується довготривалістю.

За вектором впливу на суб'єктів взаємодії: зовнішня та внутрішня. Зовнішня взаємодія – це взаємодія між органами Національної поліції (її посадовими особами) та органами, підрозділами, установами та організаціями з різних органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, суб'єктами громадського суспільства, окремими громадянами. Внутрішня взаємодія – це взаємодія між структурними підрозділами Національної поліції чи безпосередньо між поліцейськими.

За ступенем відкритості (публічності): публічна та таємна (іншими словами: гласна та негласна).

За поставленою метою: організаційно-розпорядча та правоохоронна.

За інституційними ознаками. Об'єктно-наукова взаємодія, в основу якої покладено концепцію, що впливає із тісного взаємозв'язку політики і права, управління й влади, політичної системи та суспільства загалом, а також взаємодії суспільства з різними елементами соціальної системи [420, с.57]. Соціокультурна – проявляється у застосуванні інструментів, направлених на розвиток та популяризацію соціокультурної активності: проведення ділових ігор, змагань, участь у виготовленні та

відтворенні культурного продукту (пізнавальних фільмів, книг, брошур тощо), розкриває міру громадського в об'єктах впливу та характеризує ставлення особистості до соціальної дійсності.

Поряд із зазначеними видами взаємодії Національної поліції з іншими суб'єктами під час здійснення діяльності по охороні прав дітей можна назвати наступні.

Процесуальна взаємодія: кримінально-процесуальна – здійснюється з метою повного, швидкого розкриття злочинів, усебічного й об'єктивного розслідування кримінальної справи та розшуку злочинців, викрадених цінностей та інших об'єктів, що мають значення для справи [421, с.25], реалізується через виконання запитів, збору доказів, участі у слідчо-оперативних групах; цивільно-процесуальна взаємодія – в основному її реалізація здійснюється в рамках виконання рішень суду за позовами про відібрання дитини від батьків та рішень про видачу судом обмежувального припису; адміністративно-процесуальна – здійснюється в рамках проваджень у справах про адміністративні правопорушення.

Інформаційно-технічна, що здійснюється з метою забезпечення суб'єкта взаємодії необхідною оперативною, статистичною, технічною інформацією, інформацією процесуального значення тощо. Наприклад, Національна поліція поширює інформацію про події, у яких мало місце порушення прав та свобод дітей, чи несуть загрозу такого порушення, складання звітів про пророблену роботу у сфері ювенального правозахисту; скерування запитів з метою збору доказів у кримінальних провадженнях та провадженнях у справах про адміністративні правопорушення; соціальне інспектування та надання соціальних послуг сім'ї, діти в яких потребують заходів правової охорони; взаємозвірки; спільне навчання фахівців, які представляють різних суб'єктів діяльності у сфері ювенальної правоохорони та правозахисту.

Інформаційно-ідеологічну, мета якої здійснити інформаційний вплив на об'єкт впливу, поведінка якого протирічить моральним та етичним нормам, для корекції такої поведінки. Наприклад, спільне планування і проведення семінарів, круглих столів, конференцій, тренінгів та інших просвітницьких та науково-практичних заходів;

спільна організація та забезпечення надання психологічних, юридичних, соціально-педагогічних, інформаційних та інших консультацій; підвищення рівня культури та виховання населення, залучення громадськості до попередження насильства в сім'ї щодо дітей [6, с.178].

Досліджені класифікації взаємодії не є вичерпними, оскільки поділ можна здійснювати і за іншими ознаками.

Правоохоронний ефект від взаємодії в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей досягається: послідовністю взаємодії на всіх стадіях цієї діяльності; перманентністю взаємодії (протяжністю в часі); комплексністю застосування форм та методів взаємодії; узгодженістю застосування заходів адміністративного впливу кожного суб'єкта взаємодії.

Створення ефективної системи взаємодії поліції з іншими суб'єктами ювенальних правовідносин слід розглядати як найважливішу та необхідну умову успішного досягнення мети в діяльності з охорони та захисту прав дітей. Безсумнівно, зміцнення і розвиток партнерських відносин Національної поліції та інститутів громадянського суспільства підвищує рівень правової культури та соціальної активності громадян, сприяє зниженню рівня антигромадської протиправної поведінки, робить інформаційно відкритою правоохоронну систему, підвищує рівень довіри до неї, її авторитет і престиж.

До форм спільної діяльності Національної поліції з охорони прав дітей, поряд із взаємодією, відноситься координація.

У юридичній літературі ми можемо зустріти погляди на категорії «взаємодія» та «координація» як на поняття-синоніми [422, с.128]. Інші автори проводять дискусії, яке з цих понять ширше. Можна також зустріти досить обґрунтовані бачення того, що «координація» – це організація взаємодії [423, с.133]. Однак більшість дослідників розмежовує ці поняття та категорії, виділяючи в них властиві ознаки та характеристики.

Учений адміністративіст радянського періоду І.Г. Петров свого часу зазначав, що

будь-яке спілкування людей передбачає координацію їхніх дії для досягнення загальних цілей [424, с.45]. Без координації, висловлює думку Ц.А. Ямпольская, неможлива динамічна рівновага правоохоронної системи [425, с.12], а отже, і успішне вирішення поставлених перед нею завдань [426, с.113]. У лексикографічній літературі координація пояснюється як погодження, зведення до відповідності, установлення взаємозв'язку, контакту в діяльності людей, між діями, поняттями тощо; узгодженість рухів, дій та ін. [50, с.572]. У сфері правоохоронної діяльності під координацією розуміють взаємоузгоджену діяльність декількох суб'єктів для досягнення ними спільної мети [427, с.290]. Про необхідність координації між суб'єктами ювенального правозастосування вказували С.Г. Поволоцька [428, с.16]. Г.М. Цинченко [429, с.152], М.Ю. Веселов [233, с.130-147] та інші.

Вагомість координації в ювенальній правоохороні впливає з низки нормативно-правових актів направлених на забезпечення захисту та охорони прав дітей. Наприклад, Закон України «Про охорону дитинства» в ч.2 ст.5 містить припис, що координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади в цій сфері забезпечує Кабінет Міністрів України [18]. Координаційні повноваження КМУ закріплені і в ч.2 ст.1 Закону України «Про Національну поліцію», яка гласить, що діяльність поліції спрямовується та координується КМУ через Міністра внутрішніх справ України згідно із законом [218]. Координацію зусиль органів публічної адміністрації, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності та координацію діяльності служб у справах дітей, відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», покладено на Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері усиновлення та захисту прав дітей (Департамент захисту прав дітей та усиновлення) [162].

Велике значення координації, як способу забезпечення ефективності охорони прав дитини, відмічається у приписах Закону України «Про запобігання та протидію

домашньому насильству». Закон визначає суб'єктів, уповноважених здійснювати координацію діяльності по запобіганню та протидії домашньому насильству на національному, регіональному та місцевому рівнях: центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, та центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, місцеві державні адміністрації, координаторів з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі місцевих державних адміністрацій та сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх створення) рад (стаття 7 Закону); встановлює юридичний інструментарій, направлений на інституційне зміцнення координації: створення Координаційного центру з надання правової допомоги, ведення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі (ст.ст.15 та 16 Закону) [254].

Постанова КМУ від 24.05.2017 №357 «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх» покладає на координаційну раду, поряд з іншими завданнями, ще й сприяння забезпеченню координації дій органів виконавчої влади із забезпечення розвитку політик і практик, які відповідають міжнародним стандартам щодо забезпечення інтересів неповнолітніх, які вчинили кримінальне правопорушення, стали жертвами або свідками злочинів; координацію діяльності органів, установ, організацій, громадських об'єднань щодо виконання Плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. Врешті, метою утворення Міжвідомчої координаційної ради є запровадження міжінституційної платформи для системного обговорення та вирішення проблемних питань розвитку правосуддя щодо неповнолітніх, прийняття узгоджених рішень, що відповідають інтересам дитини [430].

Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей, затверджена Розпорядженням КМУ від 26.08.2020 №1057-р., обумовлює координаційні повноваження КМУ в цій сфері, а також передбачає

створення Національної соціальної сервісної служби для координації дій органів місцевого самоврядування щодо проведення роботи із захисту прав дітей [431].

Оскільки досягнення мети правоохоронної діяльності вимагає об'єднання зусиль багатьох суб'єктів (органів, установ, посадових осіб, підрозділів, тощо), то узгодженість таких дій необхідна для впорядкування процесу реалізації досягнення цієї мети.

Координація діяльності суб'єктів Національної поліції, що здійснюють діяльність з охорони прав дітей, полягає в узгодженні дій між цими суб'єктами. При цьому ці суб'єкти взаємодіють на засадах у прийнятті спільних узгоджених рішень та самостійності в межах наданих законодавством повноважень. Адже умови функціонування суб'єктів взаємодії у правоохоронній діяльності, які пов'язані горизонтальними зв'язками, не позбавлені від виникнення конфліктів, що можуть приводити до дезорганізації правоохоронного процесу.

Координація діяльності суб'єктів ювенальної правоохорони зазвичай здійснюється шляхом реалізації таких форм: розробка погоджених планів скоординованої діяльності; обмін інформацією з питань профілактичних заходів; проведення координаційних взаємодіючих суб'єктів; проведення спільних правоохоронних заходів (рейдів, перевірок, виїздів на місця правопорушень); надання взаємної допомоги при вирішенні правоохоронних завдань; спільна нормотворча діяльність (видання спільних розпорядчих актів, листів тощо).

Як бачимо функціонування координації в діяльності органів та посадових осіб Національної поліції по охороні прав дітей обумовлено спільними діями як між собою, так і з іншими суб'єктами, що складають процес спільної правоохоронної діяльності.

Висновки до Розділу II

Правова основа діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це сукупність правових актів законодавчого та підзаконного характеру, спрямованих на регулювання відносин, пов’язаних діяльністю органів та посадових осіб Національної поліції, та інших органів та посадових осіб публічної адміністрації, впорядковують управлінські процеси за їхньою участю у сфері забезпечення гарантій реалізації дітьми прав та свобод та охорони їхніх законних інтересів.

Реалізація повноважень держави в усіх сферах публічних правовідносин, у тому числі у сфері поліцейської ювенальної правоохорони, здійснюється через узгодженість правових норм з нормами міжнародного права, правомірність і обов'язковість дій уповноважених підрозділів Національної поліції України у визначених цими нормами випадках.

Форми діяльності Національної поліції у сфері охорони прав дітей – це сукупність однорідних, конкретних дій поліцейських, які пов’язані зі створенням для дітей оптимальних умов: для вільного користування ними благами суспільства; для забезпечення особистих прав і свобод; для усунення факторів, що приводять до порушення прав та свобод чи ускладнюють їх реалізацію.

Формам правоохоронної діяльності притаманні такі ознаки: зовнішній вияв певного змісту правоохорони; зовнішнє вираження дії із метою досягнення поставленої правоохоронної задачі; безпосередній вплив на зміст – розвиток чи гальмування розвитку певних суспільних відносин.

Методи діяльності Національної поліції по охороні прав дітей – це визначені нормами права способи, засоби та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів та посадових осіб Національної поліції на свідомість і поведінку фізичних осіб, а також на діяльність підприємств, установ та організацій та їхніх посадових осіб з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій, що направлені на виконання юридичних обов’язків щодо запобігання загроз правам, свободам і законним інтересам дітей.

Правоохоронний ефект від взаємодії в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей досягається: послідовністю взаємодії на усіх стадіях цієї діяльності; перманентністю взаємодії (протяжністю в часі); комплексністю застосування форм та методів взаємодії; узгодженістю застосування заходів адміністративного впливу кожного суб'єкта взаємодії.

Створення ефективної системи взаємодії поліції з іншими суб'єктами ювенальних правовідносин слід розглядати як найважливішу та необхідну умову успішного досягнення мети в діяльності по, охороні та захисту прав дітей. Безсумнівно, зміцнення і розвиток партнерських відносин органів внутрішніх справ та інститутів громадянського суспільства підвищує рівень правової культури та соціальної активності громадян, сприяє зниженню рівня антигромадської протиправної поведінки, робить інформаційно відкритою правоохоронну систему, підвищує рівень довіри до неї, її авторитет і престиж.

Координація діяльності суб'єктів ювенальної правоохорони зазвичай здійснюється шляхом реалізації таких форм: розробка погоджених планів скоординованої діяльності; обмін інформацією з питань профілактичних заходів; проведення координаційних взаємодіючих суб'єктів; проведення спільних правоохоронних заходів (рейдів, перевірок, виїздів на місця правопорушень); надання взаємної при вирішенні правоохоронних завдань; спільна нормотворча діяльність (видання спільних розпорядчих актів, листів тощо).

Функціонування координації в діяльності органів та посадових осіб Національної поліції по охороні прав дітей обумовлено спільними діями як між собою, так і з іншими суб'єктами, що складають процес спільної правоохоронної діяльності.

РОЗДІЛ III.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ АДМІНІСТРУВАННЯ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПРАВООХОРОНИ

3.1. Зарубіжний досвід ювенальної правоохоронної діяльності

Удосконалення поліцейської правоохоронної діяльності є важливим та актуальним питанням для ефективного забезпечення правопорядку в державі розвитку демократичних устоїв та зміцнення національної безпеки України. На сьогодні інститут поліцейської діяльності, що здійснює правову охорону прав дітей, знаходиться на етапі становлення, розвитку та інституційного зміцнення. Такий стан речей вимагає рішучих як організаційних, так і правових дій зі сторони органів публічної адміністрації. Тому виникає необхідність дослідження зарубіжного та, на сам перед, європейського досвіду діяльності поліції та з'ясування сприятливих для вітчизняного суспільства елементів їхньої правоохоронної діяльності. Дослідження європейського досвіду аспектів адміністративно-правових механізмів цього виду поліцейської діяльності допоможе у визначенні шляхів їхнього розвитку, сприятиме формуванню ефективного правозастосування, подоланню негативних тенденцій та усунення правових колізій.

Можливості застосування зарубіжного досвіду охорони прав дітей у вітчизняній правоохоронній практиці досліджувались О.І. Вінгловською [432]. Питання зарубіжного досвіду захисту дітей від дорожнього травматизму піднімала у своєму дослідженні Л.Ю. Веселова [122, с.166-184]. Національні системи охорони та захисту прав дітей в зарубіжних країнах були предметом розгляду в працях О.М. Дручек [2, с.153-173] та Н.М. Крестовської [433]. Зарубіжний досвід поліцейської ювенальної правоохорони був предметом дослідження у працях Д.П. Калаянова [434; 435]. Питання стандартів забезпечення прав дитини у країнах Європи висвітлювали О.Р. Антонова [436], О.Ю. Дрозд [437], С.О. Лов'як [438], Т.В. Хуторянська [437], О.А. Шульц [439] та інші.

Аналіз зазначених праць дає підстави вважати, що дослідники в основному зосереджуються на нормативно-правовому забезпеченні діяльності по охороні прав дітей у зарубіжних державах та на розробці можливостей імплементації окремих положень цих актів у національне законодавство України. При цьому механізми реалізації ювенальних правоохоронних норм залишаються недостатньо дослідженими.

Розвиненою в плані інституційної організації та механізмів забезпечення ювенальної правоохорони є **Федеративна Республіка Німеччина**. Основним правовим орієнтиром по всіх правових нормах, у тому числі зобов'язального характеру є Конституція Федеративної Республіки Німеччина, у ст.6 якої викладені основні приписи відносин між батьками та дітьми/підлітками, серед яких догляд і виховання дітей це природне право батьків і понад усе їхній належний обов'язок. За цією діяльністю наглядає держава. З цією метою утворюються установи по нагляду, які повинні піклуватись про те, щоб інтереси дітей були захищені, якщо батьки не в стані чи не бажають нести відповідальність або добробут дитини знаходиться під загрозою [440]. Ці абстрактні конституційно-правові приписи деталізовані окремими федеральними законами, серед яких особливо важливими варто назвати восьму книгу Соціального кодексу (нім. *Sozialgesetzbuch, SGB*), Цивільний кодекс (нім. *Bürgerliches Gesetzbuch*), абз.2 § 1631 якого обумовлює право дітей на вільне від насильства покарання. До системи ювенального законодавства ФРН, на підставі якого здійснюється діяльність поліції та інших установ та органів у справах дітей, слід віднести також федеральний закон про захист дітей (нім. *Bundeskinderschutzgesetz*), а також закон про суди у справах неповнолітніх та інші федеральні та земельні закони.

За організаційно-функціональною моделлю спеціалізовані ювенальні органи і установи у справах дітей, у тому числі поліцейські підрозділи та окремі уповноважені працівники поліції, структурно відносяться до органів ювенальної юстиції [441].

Слід зауважити, що великий обсяг повноважень земельних урядів, у тому числі на формування структури органів ювенальної юстиції, а також ювенальної поліції, обумовлює різноманітні структурні вирішення при їхньому формуванні.

Наприклад, поліція Баварії немає спеціального підрозділу по запобіганню правопорушень серед дітей, хоча в штаті центрального органу управління поліції Мюнхена перебувають спеціальні співробітники, що займаються профілактикою злочинності серед неповнолітніх [442].

Спеціальні комісаріати з розслідування злочинів скоєних неповнолітніми, має поліція землі Північний Рейн-Вестфалія. Поліція землі Баден-Вюртенберг має при департаментах кримінальної поліції відділи у справах неповнолітніх, у штатах інших служб перебувають інспектори, що займаються лише правопорушеннями серед дітей. Серед завдань цих поліцейських структур і співробітників – запобігання ювенальній злочинності, та провадження у справах, у яких неповнолітні виступають підозрюваними, потерпілими чи свідками. Поліція землі Бремен та землі Саксонія має підрозділи по роботі з дітьми в структурі кримінальної (нім. *Kriminalpolizei*, розм. *Kripo*) та охоронної поліції (нім. *Wachpolizei*, розм. *WaPol*). Ювенальні служби охоронної поліції займаються превенцією правопорушень серед дітей, а кримінальної поліції – розслідуванням вчинених дітьми правопорушень. Поліція землі Саар залучає до роботи з неповнолітніми правопорушниками жінок-поліцейських, які пройшли курс спеціальної підготовки [443, с.128-134].

У Берліні інститут поліцейської ювенальної правоохорони ФРН охоплює спеціальних контактних осіб – «ювенальних офіцерів», до відання яких належать питання, що стосуються дітей та молоді. Ці службовці перебувають у штатах Центрального управління превенції у Державній кримінальній поліції та у територіальних підрозділах поліції [444].

Відповідно до федерального Закону про захист від насильства (нім. *Gewalt schutzgesetz*), направлено на захист людини від усіх форм насильства, у тому числі щодо дитини, у приватному та сімейному середовищі, такий захист здійснюється поліцією шляхом оперативного та адміністративного втручання [445].

Запобігання насильству в сім'ї у ФРН здійснюється з урахуванням наступних вимог: поліція зобов'язана реагувати, завжди захищаючи інтереси потерпілої сторони

(дитини); суди мають розглядати відповідні матеріали максимально оперативно; жертвам домашнього насильства гарантується кваліфікована психологічна допомога; особа-агресор, крім несення юридичної відповідальності, зобов'язана пройти курс соціально-психологічної корекції; за агресором на визначений строк встановлюється електронне спостереження та заборона не тільки перебування, але і наближення до помешкання, де проживає жертва.

У випадку отримання поліцією інформації про факт насильства щодо дитини поліцейське реагування здійснюється за наступним алгоритмом: негайне прибуття на місце події; складення протоколу із викладенням подій та описом нанесених тілесних пошкоджень; видалення кривдника із помешкання; встановлення заборони йому з'являтися там на визначений термін [446, с.124].

Слід зазначити, що певні ювенальні правоохоронні завдання виконують інші галузеві поліцейські підрозділи. Наприклад, поліцейські підрозділи, що здійснюють охорону кордонів ФРН, під час навчального року залучаються до виявлення родини, які їдуть відпочивати з дітьми під час шкільних занять. Не маючи повноважень застосовувати до таких батьків адміністративні санкції, поліція обмежується фіксацією інформації про випадки пропуску дітьми занять за ініціативою батьків та скерування цієї інформації до органів у справах дітей за місцем проживання [447].

Окремої уваги заслуговує цивільний орган, який не входить до поліцейської системи ФРН, однак наділений великими адміністративними повноваженнями, у тому числі правом застосування окремих видів адміністративного примусу – відомство у справах молоді в Німеччині, відоме під універсальною назвою Югендампт (нім. *Jugendamt*).

Відповідно до німецького законодавства про права і захист дітей та про боротьбу з безпритульністю, кожне муніципальне утворення повинно мати відомство у справах дітей та молоді, хоча називатися може по-різному, як-то: «Молодіжний офіс», «Відомство дітей, юнацтва та сім'ї», «Відділ юнацтва та соціального виховання», «Управління соціальної допомоги молоді» [448] тощо. Але коло обов'язків цього

відомства скрізь приблизно однаковий. Організації Югендампт не мають централізованого загальнодержавного (власного чи федерального) координаційного центру і діють повністю автономно в рамках відповідної адміністративно-територіальної юрисдикції. Повноваження Югендампт дещо схожі до повноважень відділів (управлінь) служби у справах дітей, що створені при виконавчих органах місцевого самоврядування в Україні. Посадові особи Югендампт можуть реагувати на прояви насильства в сім'ї щодо дітей разом із поліцією. Негайне вилучення дитини із сім'ї може здійснюватися лише у випадку, якщо існує загроза його здоров'ю або дитина сама просить захисту [449].

Дослідники поліцейської практики ювенальної превенції у ФРН зауважують значні досягнення у напрямку. Поліцейська діяльність у цій сфері характеризується високим ступенем ефективності. В основу стратегії профілактики правопорушень неповнолітніх у Німеччині покладено позицію, що схильність дитини до правопорушень є тимчасовим проявом, а репресивні заходи лише негативно впливають на становлення особистості. Проте зважаючи на розвиненість німецької системи правоохоронних органів з питань розслідування злочинів неповнолітніх, варто зазначити, що каральний підхід також є значущим, однак основний акцент усе ж здійснюється на пошук причин та профілактику правопорушень серед дітей, що є характерними ознаками ресоціалізаційного підходу [443, с.185-187; 450, с.87-88].

Великобританія до створення сучасної системи правових цінностей йшла впродовж багатьох століть. Саме у Великобританії (Англії) у працях Дж. Локка у XVII ст. набули чітких термінологічних форм взаємовідносини людини і держави, їхні права та обов'язки. Саме у Великобританії (Англії) раніше, ніж у будь-де, держава законодавчо закріпила переважний захист прав та інтересів дитини. Сучасну систему національного ювенального законодавства Великобританії становлять Закон про дітей 1989 року (англ. *Children Act*), Акт про правосуддя щодо молоді 1992 року (англ. *Youth Justice Act*), Національні Стандарти Великобританії з організації фостерного виховання

(англ. *UK National Standards for Foster care*) [451, с.755], окремі норми правоохоронного характеру містяться і в інших законах Об'єднаного королівства.

Специфіка британського ювенального законодавства у частині пониженого деліктоздатного віку – 10 років, а також звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітньої особи молодшою за 18 років, яка у випадку вчинення правопорушення особою визнає свою провину і розкаюється у своїх діях, обумовлює специфіку діяльності британської поліції у ювенальній сфері [452].

У Великобританії у ювенальному праві існує таке поняття, як «розумне покарання» (англ. *reasonable chastisement*), яке означає право батьків застосовувати покарання до дітей, застосовуючи навіть обмежений фізичний вплив [453].

Тривалий час в країні не було обов'язку повідомляти поліцію про жорстоке поводження з дітьми. Однак, починаючи з 1989 року та 2004 року, законодавство у цій сфері посилюється. Закон зобов'язав офіційних (державних) службовців повідомляти про підозрілі факти жорстокого поводження з дітьми. У 2006 році при муніципальних органах були введені посади працівників, які відповідають за контроль діяльності і зловживань зі сторони дорослих, які працюють з дітьми: вчителів, соціальних працівників, релігійних лідерів, молодіжних працівників та інших (англ. *Local Authority Designated Officer, LADO*) [454].

Основний вектор у діяльності в британській системі ювенальної юстиції це профілактика правопорушень.

Координацію при виконанні ювенального законодавства покладено на міжвідомчі ради по роботі з неповнолітніми правопорушниками (англ. *Local Safeguarding Children Boards, LSCB*), яких лише в Англії та Уельсі нараховується 156. Ради працюють разом із соціальними працівниками, представниками муніципальних служб, інспекторами пробації, поліцейськими, а також психіатрами і дитячими наркологами. Таким чином, Ради надають ряд публічних послуг дітям, які перебувають у групі ризику, включені в профілактичну роботу і, нарешті, готують для суду доповідь, що містить аналіз поведінки і життя підлітка, прогноз вчинення ним

повторного злочину і рекомендують найбільш ефективні умови нагляду. Нагляд за поведінкою неповнолітніх правопорушників теж входить у функції комісії [455].

Дослідники ювенальної діяльності Великобританії зауважують, що права дітей у цій країні охороняються жорсткіше, ніж в інших європейських країнах. Реагування поліції та служб ювенальної юстиції здійснюється не лише на жорстоке поводження чи на бездоглядність. Кожен рік у цій країні вилучається приблизно 50 дітей на кожні 10 000 тисяч. При цьому, причинами вилучення може бути навіть надмірна батьківська турбота. Так, у 2013 році у Великобританії за рішеннями органів ювенальної юстиції п'ять сімей були позбавлені батьківських прав через те, що їхні діти страждали ожирінням через надмірне годування. Строгі, часом неспіврозмірні методи діяльності ювенальних служб Великобританії сформували серед населення думку, що державі варто було б ослабити контроль у цій сфері, так як на ділі така «турбота» більше наносить шкоди, ніж допомагає [453].

Закон про злочини та інше порушення порядку 1998 року надає повноваження британській поліції у випадку вчинення неповнолітнім незначного злочину застосувати альтернативні (позасудові) заходи поліцейського реагування: 1) неформальне попередження, яке виноситься без складання відповідного акту; 2) формальне попередження з оформленням протоколу; 3) офіційне попередження із занесенням до спеціального реєстру. У випадку продовження правопорушної поведінки, останній захід судом враховується при виборі міри покарання неповнолітнього [456, с.96].

З метою запобігання дитячої бездоглядності поліція наділена повноваженнями з'ясовувати причини перебування неповнолітнього у публічних місцях у навчальний час. У випадку відсутності поважної причини, що з'ясовується на власний розсуд поліцейського, останній у праві затримати дитину та повернути її до школи чи передати батькам [452].

Значного розвитку у Великобританії отримав напрям поліцейської взаємодії з органами ювенальної юстиції. Розроблено та впроваджено в правоохоронну практику велику кількість спеціальних операційних стратегій, а саме: консультативні групи,

контактне патрулювання, сусідське спостереження, останнє, до речі, є найбільш ефективним способом отримання інформації про порушення прав дітей та інші. При цьому фінансування таких програм здійснюється за рахунок муніципальних органів публічного адміністрування [457, с.124].

Феномен правової охорони прав дітей у **Франції** почав формуватися на початку XVIII ст., коли поняття «дитина» стало застосовуватись до особи старшої шести років. Після Французької революції 1789 року відбулась секуляризація сфери відносин захисту та охорони прав дітей, до того правозахисна система повністю підпорядковувалась церкві [458].

У 1792 році був прийнятий важливий акт, що носив «Проголошення прав дитини», яким заборонялась дискримінація за ознакою віку [459, с.4]. Незважаючи на чинність «Проголошення прав дитини», чомусь офіційним народженням системи захисту дитинства у Франції вважають прийняття у 1860 році рішення про виплати дітям моряків, які не досягли 10 річного віку [460]. Основні закони Французької Республіки, направлені на регулювання охорони прав дітей, були прийняті в цій країні в першій половині XX століття, започаткувавши систему захисту прав і свобод дітей адміністративної та судової форм. Адміністративна функція в основному здійснюється на підставі норм Кодексу соціального забезпечення Франції 1956 року та забезпечується Генеральною Радою (фр. *Conseil Général*). Судова сторона ювенальної правозахисної системи діє на рівні департаментів та забезпечується Міністерством юстиції та прокурором Республіки за участю дитячих суддів [461].

Створенням у 1914 році першого ювенального суду було започатковано автономну систему судів для неповнолітніх, яка включала не лише одноособове судочинство, але й судочинство за участі присяжних.

Нагляд за неповнолітніми правопорушниками здійснюють спеціальні чиновники судової поліції. У систему цивільної судової юрисдикції входять також спеціальні опікунські ради, на які покладений обов'язок роботи з неповнолітнім, які не підлягають юрисдикції кримінального суду, тобто дітьми до 12 років.

Сучасну систему ювенальної юстиції у Франції регулює Ордонанс №45-174 від 2 лютого 1945 року «Про правопорушення неповнолітніх» (фр. *Ordonnance n 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante*). Закон встановлює пріоритет виховних (ресоціалізаційних) методів впливу на неповнолітнього порушника над кримінально-правовими санкціями. За Ордонансом усі справи неповнолітніх віком до 18 років, яких звинувачують у вчиненні злочинів, підлягають розгляду виключно в судах для неповнолітніх. До них можуть бути застосовані заходи освітнього характеру. Кримінально-правові санкції застосовуються у виняткових випадках за мотивованим рішенням суду [462]. Таким чином, перед ювенальною юстицією Франції стоять два завдання: захисне і каральне. Захисне завдання проявляється у відновленні соціальних зв'язків дітей, захисті дитини, яка перебуває у групі ризиків від негативного впливу (захист права на освіту, захист безпеки неповнолітнього); соціальному супроводі неповнолітніх для покращення їхньої ресоціалізації.

23 грудня 1958 р. був прийнятий Ордонанс, направлений на судову охорону прав дітей, що перебувають у групах ризику, чиє здоров'я, безпека чи моральність перебувають під загрозою і чиє виховання знаходиться в небезпеці. Унаслідок прийняття Указу №2008-689 від 9 липня 2008 р. «Про організацію Міністерства юстиції» у системі міністерства юстиції було створено орган управління у сфері захисту прав неповнолітніх, який став елементом системи правосуддя та отримав назву Дирекція юридичного захисту молоді (фр. *La Direction de la Protection Judiciaire de la Jeunesse, DPJJ*).

Відповідно до визначених завдань Дирекція: розробляє законопроекти, укази та інші правові акти, що стосуються неповнолітніх, які перебувають у групах ризику; надає допомогу магістратам щодо нагляду за неповнолітніми правопорушниками, а також неповнолітнім, яким загрожує небезпека, у тому числі із застосуванням так званих «слідчих» заходів, що дозволяють оцінити становище неповнолітніх; реалізує рішення судів у справах неповнолітніх; забезпечує навчальні заходи щодо неповнолітніх, які утримуються у спеціальних установах для неповнолітніх або у

місцях несвободи; анімує та контролює дії прокурора у питаннях захисту дітей та стежить за формуванням відповідної судової практики; контролює та оцінює діяльність органів публічної адміністрації, які згідно із судовим рішенням займаються роботою з дітьми; виконують захисні і санкційні рішення, прийняті суддями у справах неповнолітніх; здійснює досудову перевірку матеріалів у справах про притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності [463].

У 2019 році Франція пережила кризу дитячої бездоглядності, яка виникла внаслідок ослаблення контролю над процесами міграції. У тому ж році більш як 17 000 неповнолітніх іноземців, у більшій частині уродженців Гвінеї, Малі та Кот-д'Івуар, заявили про себе на території Франції як про «бездоглядних неповнолітніх» [464].

Розгалужена та поліінституційна система сил охорони правопорядку Франції має рису дублювання різними інститутами одних і тих видів правоохоронної діяльності. Тож поліцейською роботою серед неповнолітніх можуть займатись Національна поліція, Муніципальна поліція, а також Національна жандармерія, формуючи так звані зони відповідальності: поліцейську і жандармську. До цих зон відносять адміністративно-територіальні утворення після відповідного урядового рішення. Зазвичай жандармська зона відповідальності поширюється на сільські території з малою густотою населення [465, с.77]. Відповідно до французького законодавства посадові особи, які залучаються до роботи з правової охорони дітей, повинні мати спеціальну підготовку у сфері ювенальної юстиції.

Для роботи з неповнолітніми правопорушниками в структурі Національної поліції Французької Республіки в Департаментських підрозділах безпеки (фр. *Les sûretés départementales*) функціонують відділи по роботі з неповнолітніми, які в основному займаються боротьбою з дрібною злочинністю та адміністративними розслідуваннями. До профілактики злочинності в середовищі неповнолітніх залучається також, крім цього, Центральна служба Республіканських сил безпеки – (фр. *La direction centrale des compagnies républicaines de sécurité, DCCRS*) є мерею мобільних підрозділів, які утворюють загальний резерв поліції, що використовується

для допомоги всім підрозділам поліції. У літній період ці поліцейські підрозділи приймають активну участь в організації заходів по запобігання злочинності серед молоді [466].

Про будь-які виявлені правопорушення, що вчинені неповнолітніми, поліція зобов'язана інформувати прокурора. При цьому поліцейські офіцери наділені широкими дискреційними повноваженнями. При виконанні правоохоронних завдань вони можуть обмежитися лише усним попередженням або співбесідою з батьками, якщо вважають за недоцільне офіційне переслідування неповнолітнього. Якщо ситуація потребує втручання зі сторони держави, то неповнолітній правопорушник затримується з одночасним повідомленням про це батьків [433, с.49].

У **Нідерландах** ведення справ як у разі порушення прав дитини, так і в разі вчинення протиправних дій самим неповнолітнім, здійснюється багатоступінчатою системою ювенальної юстиції, до якої входять поліція, спеціальні муніципальні органи у справах дітей, прокуратура та суд. На першому етапі з підлітками працює поліція. Якщо злочин вчиняється вперше і не є особливо важким (наприклад, дрібна крадіжка, вживання легких наркотиків тощо), то поліція направляє підлітка до спеціальних муніципальних служб, які є альтернативною закритим виправним установам [467, с.331]. Слід зауважити, що ювенальна правоохоронна система в Нідерландах, демонструє високу ефективність, обумовлюючи найнижчі показники вчинених дітьми правопорушень [468]. Для розв'язання проблем неповнолітніх правопорушників урядом розроблена низка освітніх та реабілітаційних програм.

Наприклад, для реагування на правопорушення були розроблені програми HALT та STOP. STOP розроблений для профілактики правопорушень серед неповнолітніх віком до 12 років, тоді як HALT призначений для дітей старшого віку. Ці програми поєднують напрями реабілітаційного та відновного правосуддя. Основною метою є профілактика правопорушень. Згідно з цими програмами, працівники поліції, які взаємодіють з неповнолітніми, можуть зв'язатися з батьками правопорушника або запросити соціальних працівників. Санкції включають виховні та реабілітаційні заходи

(наприклад, можуть запропонувати неповнолітньому вибачитись, переглянути фільм, намалювати картину тощо) [469, с.215].

В Італії механізм ювенальної правоохорони почав створюватись у тридцятих роках XX століття. Однак, контури сучасної системи ювенального правосуддя, побудованого на міжнародних принципах, почали окреслюватись у 1988-89 роках у зв'язку із прийняттям змін до кримінального законодавства, у тому числі із прийняттям Кодексу кримінального судочинства щодо неповнолітніх (італ. *Codice processo penale minorile*). Згідно з приписами Кодексу до неповнолітнього за вчинене кримінальне правопорушення може бути застосовано одне з чотирьох заходів впливу, три з яких – альтернативні та непов'язані з позбавленням волі: 1) звільнення неповнолітнього кримінальної відповідальності та застосування до нього виховних методів у зв'язку з визнанням судом правопорушення незначної тяжкості; 2) застосування судового прощення, коли правопорушення визнається більш серйозним, однак є підстави вважати, що не допустить рецидивів у майбутньому; 3) призначення досудової пробації; 4) позбавлення волі [470].

Функціонування системи ювенальної юстиції в Республіці Італія регулюється Департаментом ювенальної та суспільної юстиції Міністерства юстиції (італ. *Dipartimento per la Giustizia Minorile e di Comunità*), що здійснює нагляд за судами для неповнолітніх, реалізацією програм відновного правосуддя, соціальною реабілітацією неповнолітніх злочинців. Повноваження відомства поширюються на 12 регіональних центрів правосуддя, управління соціального обслуговування неповнолітніх, пенітенціарні установи для неповнолітніх, приймально-розподільні пункти та контроль за діяльністю так званих «освітніх громад» (італ. *Comunità educative*) [471].

Основними завданнями освітніх громад є соціальна реабілітація неповнолітніх правопорушників, корекція їхньої деліквентної поведінки, а також освітня та інформаційна функція; надання психологічної допомоги підлітку на всіх етапах кримінального провадження; робота у кримінальних установах; моніторинг дотримання прав дитини на всіх етапах кримінального провадження, призначення

покарання, виконання покарання, участь у соціальних проєктах стосовно неповнолітніх тощо [472].

В структурі Національної поліції Італії при територіальних управліннях у кожній комуні існують спеціалізовані підрозділи для роботи з дітьми, так звані «Офіси для неповнолітніх» (італ. *Ufficio minori*), які створені у 1996 році з метою оперативного реагування на проблеми дітей, які опинилися у скруті, та їх сімей. До повноважень цих підрозділів належить робота з неповнолітніми правопорушниками та жертвами злочинів, а також: у випадках відмови батьків від дітей; для запобігання дитячої порнографії та проституції, експлуатації дитячої праці, сексуального насильства над неповнолітніми; для виявлення фактів вживання або реалізації неповнолітнім наркотичних засобів; поганого поводження з дітьми; шкільного булінгу.

На виконання цих завдань поліцейські функціонери офісів для неповнолітніх у співпраці з Міністерством освіти у школах та університетах проводять профілактичну роботу в напрямку ювенальної правоохорони, в основному через реалізацію спеціальних програм [473].

Таким чином, спеціальні підрозділи італійської поліції по роботі з дітьми є елементом системи ювенальної юстиції, який перебуває у тісній взаємодії з органами публічної адміністрації, системою судочинства та інститутами громадянського суспільства. Діяльність цих поліцейських підрозділів за свою суттю є підрозділами ювенальної превентивної діяльності та медіації.

Республіка Польща після здобуття незалежності від Австрії, Німеччини та Росії, розпочала в 1918 році побудову власних систем правового захисту та судочинства, у тому числі й у сфері ювенальних правовідносин.

До Кримінального кодексу було введено загальне положення про те, що особи, які не досягли 17-тирічного віку, не повинні каратися аналогічно до осіб, які набули віку загальної кримінальної відповідальності. У Варшаві, Лодзі, Любліні та Львові (до вересня 1939 р. останній перебував у складі Польщі) почали створюватись суди, які спеціалізувалися тільки у справах неповнолітніх [474, с.41]. З метою ефективнішої

роботи ювенальних судів було утворено низку допоміжних товариств та організацій. У 1930 р. при суді для неповнолітніх у Варшаві було утворено товариство під назвою «Спеціальний захист дітей». Метою товариства була співпраця із судом на ґрунті боротьби зі злочинністю неповнолітніх шляхом допомоги та захисту. Головою товариства був суддя для неповнолітніх, а членами — усі куратори суду. Отже, товариство запровадило інститут так званих судових кураторів, діяльність яких, як допоміжної сили, для суду була значною [475, с.31].

У 1939 році незалежна правотворча політика у Польщі припинилась у зв'язку з окупацією її земель Німеччиною та Радянським Союзом. Починаючи з 1944 року Польща перебувала понад 46 років у сфері впливу Союзу РСР, це вплинуло на формування системи ювенального правозахисту, дуже схожу до радянської, хоча відступ від якої розпочався ще на початку 80-х років XX століття з вираженням європейським вектором розвитку. Так, у 1982 р. було прийнято Закон «Про провадження у справах неповнолітніх» (пол. *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*) [476]. Розгляд справ неповнолітніх правопорушників здійснюють сімейні судді, за винятком вчинення ними важких злочинів, у таких випадках справа розглядається судами загальної юрисдикції [477].

Прийнята у 1997 році Конституція Республіки Польща статтею 72 обумовлює: обов'язок держави забезпечувати захист прав дітей; кожна людина має право вимагати від органів державної влади забезпечення захисту дітей від насильства, жорстокості, експлуатації та деморалізації; дитина, позбавлена батьківського піклування, має право на турботу та допомогу з боку державних органів; під час встановлення прав дитини державні органи, на які покладено відповідальність за дитину, повинні розглядати та за можливості враховувати її думку [478].

Вступ Польщі у 2004 році до ЄС здійснив вирішальний вплив на загальний розвиток країни.

Важливою рисою ювенальної правоохорони в Польщі є обмежені можливості поліції та прокуратури під час прийняття рішень щодо неповнолітнього. Про кожен

виявлений випадок правопорушної поведінки дитини поліція зобов'язана інформувати сімейного суддю. А розслідування можливе лише за рішенням суду [479, с.117].

У системі поліції Республіки Польща існують поліцейські будинки дитини (пол. *policyjne izby dziecka*), до яких, відповідно до §1 ст.32g. Закону «Про провадження у справах неповнолітніх», поміщають неповнолітніх, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення у випадках, коли: існує обґрунтоване застереження, що неповнолітній може переховуватись від розслідування; існує обґрунтоване застереження, що неповнолітній знищить докази вчинення кримінальнокарного діяння; неможливість встановити особу неповнолітнього [476]. Обмежена кількість місць у поліцейських будинках дитини часто приводить до ситуації, що неповнолітні правопорушники до 72 годин утримуються у поліцейських відділках [479, с.116-117].

Відання поліцейськими будинками дитини здійснює Офіс превенції Головного управління Поліції (пол. *Biuro Prewencji KGP*), до повноважень у сфері ювенальної правоохорони якого належить системна поліцейська діяльність щодо запобігання злочинам та правопорушенням, вчиненим неповнолітніми, та явищам соціальної патології [480].

Спеціалізованих підрозділів, що здійснюють загальну превентивну діяльність серед неповнолітніх у структурі поліції Республіки Польща, непередбачено. Така діяльність покладається на кожного поліцейського служби, яка адмініструється через Офіс превенції Головного управління Поліції Республіки Польща.

У частині запобігання шкільного та вуличного булінгу, а також насильства над неповнолітніми у сім'ї на сьогодні у Польщі практика поліцейського посередництва між злочинцем та жертвою. Хоча медіацію у цій сфері ювенальних відносин можуть проводити й інші спеціально підготовлені посадові особи. Наразі медіація вважається одним із найефективніших методів профілактики, спрямованої проти неповнолітніх правопорушників [481].

Мінімізація ролі поліції в реалізації ювенальних правоохоронних завдань у Республіці Польща пов'язана з низькою суспільною оцінкою статусу поліції і її

неготовністю до виконання функції, які, наприклад, покладені на поліцію в інших країнах: розгляд простих справ, застосування до неповнолітніх правопорушників таких видів покарання і припинення, як догани і попередження, тощо [479, с.117]. Такі суспільні оцінки обумовлюють бачення, що в Республіці Польща поліція не відноситься до системи ювенальної юстиції, коло якої обмежується сімейними судами, службою кураторів, установами виконання покарань для неповнолітніх правопорушників, органами пробації для неповнолітніх, неурядовими організаціями, задіяними у профілактиці ювенальної делінквентності та ресоціалізації дітей, які перебувають у конфлікті із законом [433, с.56].

Розглянувши досвід окремих країн Європи в діяльності у сфері ювенальної правоохорони, зауважуємо різноманітні практики організації правоохоронного процесу. В одних країнах робиться акцент на розширення повноважень судових органів, в других – на максимальну взаємодію з інститутами громадського суспільства, залучення їх для допомоги у реалізації профілактичних функцій, а в третіх основні правоохоронні завдання здійснюють спеціальні органи публічної адміністрації у справах дітей, утворені як неполіцейські інститути.

Аналіз місця поліції у зарубіжних системах ювенальної правоохорони дає підстави вважати, що у більшості країн створені спеціальні поліцейські підрозділи по роботі з дітьми, які входять до системи ювенальної юстиції як органи виконавчої влади, тож ювенальну юстицію не варто розглядати лише як автономну гілку судової системи чи самостійний підрозділ загального суду, а систему органів установ та організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону й захист прав, свобод та законних інтересів дитини.

Ефективність праворегулюючих систем поліцейських інститутів ювенальної правоохорони країни Європи забезпечується чіткою виписаністю правових норм у відповідних законодавчих актах.

3.2. Шляхи удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей

Накреслення шляхів удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей є невід'ємним кроком у напрямку підвищення ефективності цілої системи ювенальної правоохорони, сприянню досягнення нею цілей і виконання завдань, поставлених Конституцією, законами України та актами міжнародного права.

Нормотворча діяльність органів публічної адміністрації щодо удосконалення системи захисту прав дитини за останні роки здійснюється за напрямками: підвищення рівня державної підтримки сімей з дітьми, вдосконалення системи усиновлення дітей, розмежування функцій державних органів влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей, посилення державного контролю щодо захисту прав дітей та соціальної підтримки сім'ї, у тому числі запровадження права Нацсоцслужби та її територіальних органів, а також структур у територіальних громадах, визначених відповідальними за захист прав дітей, складати протоколи за адміністративні правопорушення щодо невиконання законних вимог посадовими особами у сфері захисту дітей та інші [482].

Новітнім доктринальним актом ювенального права є Концепція створення та розвитку системи раннього втручання, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 №517-р., направлена на створення до 2026 року та подальший розвиток системи раннього втручання, яка поєднує медичну, психологічну, соціальну та освітню складові, спрямовується на раннє виявлення та профілактику порушень розвитку у дітей, поліпшення їх розвитку, підвищення якості життя, супровід і підтримку сімей з дітьми віком до чотирьох років, які мають порушення розвитку або в яких існує ризик виникнення таких порушень [483].

Дослідження комплексу питань, які характеризують практичні і доктринальні засади адміністративно-правового діяльності Національної поліції по охороні прав дітей в Україні, обумовлює доцільність викладення конкретних пропозицій щодо удосконалення цієї діяльності. Такі пропозиції дослідники викладають і у численних

наукових розвідках. Автори формують цілі пакети шляхів удосконалення функціонування системи актів ювенального права, пропонують удосконалення організаційно-правових елементів ювенального правоохоронного механізму та інше.

Так, на думку Ю.О. Трестер потребує глобального перегляду сутність поняття «права дитини», яке необхідно замінити концептуально новим поняттям «безпека дитини» [484]. Л.В. Чупрій та Г.А. Терещук у своїх працях на тему ювенальної правоохорони акцентували на необхідності переходу від карального правосуддя до реабілітаційно-виховного, для чого пропонували більш активно впроваджувати процедури медіації як ефективного способу добровільного примирення потерпілого та неповнолітнього правопорушника [485; 486, с.54]. С.Г. Поволоцька висловлювала позицію, що кардинальне поліпшення у сфері профілактики правопорушень серед неповнолітніх можливе за умов широкої підтримки зусиль відповідних служб та підрозділів ОВС з боку громадськості та відповідного удосконалення існуючих і впровадження нових організаційно-правових форм і методів партнерських відносин (створення консультативних комітетів, координаційних рад шкіл), підвищення ступеня довіри населення, зростання авторитету працівників ОВС та інше [428, с.15-16].

Л.Л. Гретченко вважає, що одним із напрямків удосконалення ювенальної правозахисної системи є створення вітчизняної платформи дитячого права з метою згуртування правоохоронних та правозахисних суб'єктів та об'єднання у мультидисциплінарну аудиторію правників усіх спеціальностей. У такий спосіб забезпечиться спеціалізація не лише в поліції та судах, але й в органах досудового розслідування, прокуратурі та адвокатурі [488]. Таке твердження дослідника не є безпідставним, адже під час проведення нами анкетування на запитання «у якому напрямку необхідно удосконалювати діяльність Національної поліції у сфері ювенальної правоохорони?» відповідь «покращити взаємодію з іншими органами публічної адміністрації» вибрали 72 респонденти із 268 опитаних, що становить 26,9% від їхньої кількості (Додаток Б).

О.О. Навроцький, досліджуючи теоретичні та практичні засади адміністративно-правового регулювання забезпечення прав дитини в Україні, зазначив, що перший напрям удосконалення адміністрування прав дитини в Україні зводиться до постійної роботи над покращенням рівня безпеки дитини у процесі життєдіяльності та розвитку. У цьому напрямку автор підтримує: внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України», у частині нормативного закріплення тези, що охорона дитинства є однією з важливих сфер національних інтересів України, від яких залежить сталий розвиток суспільства; збереження та зміцнення інституту сім'ї, створення умов для повноцінного життя і розвитку дитини, її безпеки, благополуччя, зростання в сімейному оточенні є пріоритетами національних інтересів тощо; внесення змін до Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», за якими забезпечення особливого піклування про дитину та реалізації її прав визначається як принцип внутрішньої політики, розширюється зміст основних засад внутрішньої політики у соціальній та гуманітарній сферах. Автор вважає, що додаткової розробки потребують питання впровадження нових методик розшуку зниклих дітей, організації превентивної роботи в учнівських дитячих колективах, створення реєстру осіб, які скоїли злочини сексуального характеру проти дітей [5, с.392]. Крім цього, автор вважає за необхідне розбудову ефективної системи зайнятості, що передбачає забезпечення захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може становити небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку. Що, на нашу думку є слушним, адже в Україні за даними сайту «Об'єднання світових культур» виявлено 465 тисяч працюючих дітей, 46% з яких задіяні в сільському господарстві, 26% у торгівлі, 19% у сфері послуг [488]. Дослідник також вважає важливим, з точки зору забезпечення сприятливих умов для соціального розвитку дитини, такий напрям, як модернізація адміністрування політики соціального захисту (забезпечення) дитини в Україні [5, с.342-344].

О.М. Ткаленко, серед правових напрямів удосконалення адміністративно-правового забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї стосовно дітей, на перше місце відносить нормативно-правову складову, а саме удосконалення національної нормативно-правової бази з попередження насильства в сім'ї взагалі, приведення її у відповідність до європейських та міжнародних стандартів, удосконалення механізму контролю за її дотриманням [6, с.191]. У нашому дослідженні 177 респондентів (66%) із 268 опитаних визначили, що нормативно-правове забезпечення підрозділів ювенальної превенції є недосконалим, при цьому жоден респондент не вважав його досконалим (Додаток Б).

О.М. Ткаленко також вважає за необхідне розширити коло осіб, які відносяться до членів сім'ї в розумінні законодавства про попередження насильства в сім'ї; розширити коло суб'єктів попередження насильства в сім'ї; встановити адміністративну відповідальність за сексуальне насильство щодо дітей у віці від 16 до 18 років, прояви якого не тягнуть кримінальної відповідальності; використовуючи зарубіжну практику розробити правовий механізм функціонування інституту медіаторів для вирішення сімейних конфліктів, зокрема між батьками та дітьми [6, с.192-194]. На думку дослідниці, актуальним є налагодження ефективної системи взаємодії між органами Національної поліції та іншими суб'єктами, що здійснюють діяльність по запобіганню домашнього насильства [6, с.192]. Серед перспективних організаційних заходів, направлених на мінімізацію проявів насильства серед дітей, О.М. Ткаленко називає удосконалення кадрового та матеріального забезпечення діяльності органів публічної адміністрації, у тому числі Національної поліції, формуванню у правоохоронців та соціальних працівників несприйняття будь-яких форм насильства над дітьми; підвищення їхньої професійної компетентності, рівня їхньої правової підготовки, введення для цього в програми навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціальних курсів із роз'яснення положень

міжнародних документів про права людини, формування переконаності у тому, що права людини – найвища цінність [6, с.196-201].

На думку І.В. Іщенка, перспективним видається упровадження кращих міжнародних методик та практик роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом, та дітьми, які потерпіли внаслідок протиправних діянь, у тому числі реалізація спільних проєктів щодо профілактики правопорушень серед дітей. Автор вважає, що слід чітко визначити відповідального суб'єкта, який би об'єднував зусилля та координував дії в обраному напрямку правоохоронної діяльності; пропонує чітко окреслити джерела фінансування (державний чи місцевий бюджет, можливості надання фінансової та матеріальної допомоги вітчизняних чи іноземних спонсорів – але як додаткове джерело); обґрунтовує необхідність здійснення такої діяльності на концептуально-програмній основі тощо [348, с.198]. З огляду на неможливість забезпечити постійну присутність поліцейського у навчальному закладі І.В. Іщенко пропонує знайти оптимальні форми взаємодії учнів, батьків, адміністрації та педагогічного колективу школи з поліцейським, який закріплений за навчальним закладом. Для цього на інформаційному стенді школи, у навчальних аудиторіях та на сайті навчального закладу слід розмістити контактну інформацію місцевого територіального підрозділу поліції, дані поліцейського ювенальної превенції та дільничного офіцера поліції; використовувати для популяризації інформації про роботу ювенальних підрозділів соціальні мережі (наприклад, «Facebook»), де має бути розміщена корисна для дітей та батьків інформація щодо запобігання небезпечних ситуацій, вестися діалог з особами, які звертаються за допомогою або надають певні відомості. Крім цього, на думку І.В. Іщенка, адміністраціям навчальних закладів слід планувати регулярні зустрічі поліцейських з учнями, педагогічним складом та батьками дітей, а також забезпечити між поліцією та школою постійний обмін інформацією, яка стосується: а) виявлення дітей з високим рівнем особистісної делінквентності (проведення з ними первинної корекційної роботи повинне здійснюватися психологічною службою школи [348, с.199-200].

Н.В. Кідіна, досліджуючи кримінологічні аспекти притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності пропонує: запровадити новітні методи управління ризиками, оцінки потреб неповнолітнього, що вчиняє кримінальне правопорушення, з метою мінімізації можливих негативних наслідків [489, с.23]; розробити систему оцінки ризиків для зниження негативного впливу покарання на особистість неповнолітнього та для мінімізації можливості скоєння неповнолітнім нового злочину [489, с.179]; розробити індивідуальні плани перевиховання неповнолітніх і комплексні плани боротьби зі злочинністю [489, с.184]; розробити і законодавчо закріпити алгоритм призначення покарання неповнолітнім при наявності пом'якшуючих і обтяжуючих обставин [489, с.187];

О.М. Дручек вважає, що удосконалення діяльності Національної поліції у сфері захисту прав дітей слід проводити у напрямках:

а) розширення функцій і збільшення обсягу повноважень служби ювенальної превенції, наданням їй статусу підрозділу Національної поліції України зі спеціальною компетенцією у сфері прав дитини (підрозділу спеціальної поліції) та, відповідно, розширенням статусу Управління ювенальної превенції до статусу окремого департаменту Національної поліції України;

б) встановлення штатної чисельності працівників підрозділів ювенальної превенції відповідно до прийнятих у більшості зарубіжних країн норм із розрахунку 1 працівник на 2 тис. дітей;

в) розробки і удосконалення кадрових стандартів для підрозділів ювенальної превенції, зокрема, шляхом дотримання визначених кваліфікаційних вимог до працівників стосовно професійних знань у сфері юриспруденції, дитячої психології, педагогіки; знання законодавчо-нормативної бази; морально-етичних якостей; уміння аналізувати ситуацію у середовищі дитини; уміння взаємодіяти з іншими суб'єктами забезпечення прав і свобод дитини;

г) оптимізації програм підготовки фахівців для підрозділів ювенальної превенції; забезпеченням їх відповідними інформаційними ресурсами;

г) створення узагальненого банку інформації («соціальних досьє») щодо сімей з дітьми, які перебувають у складній життєвій ситуації; дітей, які перебувають у конфлікті із законом; дітей, схильних до здійснення правопорушень та девіантної поведінки;

д) активізації участі співробітників Управління ювенальної превенції у підготовці місцевих, регіональних, та державних програм корекції та попередження правопорушень у середовищі дитини;

е) впровадження дієвих методик діагностики дитини, яка перебуває у конфлікті із законом, які б дозволяли правильно обрати заходи профілактики, визначити їх тривалість та критерії;

є) запровадження у практику діяльності Департаменту превентивної діяльності НП України статистичної звітності щодо здійснення профілактичних заходів у середовищі дитини за трьома рівнями: первинним – у плані налагодження соціальної взаємодії із дитиною та її середовищем; вторинним – з дітьми, які демонструють схильність до правопорушень та девіантної поведінки; третинним – з дітьми, що перебувають у конфлікті із законом;

ж) удосконалення процедур комплектування та підготовки кадрів для Департаменту превентивної діяльності НП України шляхом запровадження посад профілактологів, які б займали фахівці психолого-педагогічного профілю і основним завданням яких була б організація і здійснення профілактичної діяльності, зокрема, у середовищі дитини [2, с.183-185].

Таким чином, аналіз праць у сфері ювенальної правоохорони дає підстави вважати, що недосконалість національного механізму охорони та забезпечення прав, свобод та законних інтересів дітей потребує комплексного вирішення у цілій низці напрямків.

Так, щодо напрямку покращення діяльності по запобіганню домашньому насильству, слід зазначити, що Україна не єдина серед держав де порушення прав дітей займає високі показники. У більшості Європейських країн рівень насильницьких діянь

стосовно дітей не знижується вже кілька років поспіль [490, с.34]. Ухвалення міжнародно-правових документів, а також діяльність контрольних міжнародно-правових механізмів покликана сприяти поліпшенню ситуації у сфері протидії насильству щодо дітей і служити ефективним майданчиком для співпраці держав у цій галузі [491, с.384].

В адміністративній та судовій практиці наявно безліч прикладів застосування батьками виховних прийомів, які відповідно до законодавства можна кваліфікувати як насильство. Проблемним видається те, що значна частина українського суспільства вважає допустимим застосування педагогічного примусу через фізичне покарання дитини, а тілесне покарання як правомірний і правильний спосіб його виховання. При цьому, такі випадки не поодинокі. У ході поліцейської практики підрозділами ювенальної превенції з виявлення та запобігання насильства над дітьми, у сім'ях де насильство у різних проявах є невід'ємною, звичною частиною життя, документуються сотні випадків у кожній області, причому латентна частина є значно вищою [490, с.35].

Дослідники феномену насильства виокремлюють його у міждисциплінарну проблему, яка пов'язує право, охорону здоров'я, психологію, педагогіку, соціологію [492, с.7]. У рамках міждисциплінарної природи насильства над дітьми виділяють його основні причини: соціальні (напруження, конфлікти, насильство в суспільстві, пропагування в засобах масової інформації насильства як моделі поведінки); економічні (матеріальні нестатки; відсутність гідних умов життя та одночасно – відсутність умов для працевлаштування і заробітку грошей; економічна залежність; безробіття); психологічні (стереотипи поведінки); педагогічні (відсутність культури поведінки – правової, моральної, громадянської, естетичної, економічної, трудової); соціально-педагогічні (відсутність усвідомленого батьківства, сімейних цінностей у суспільстві, позитивної моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, сімейного виховання на основі прав дитини); правові (ставлення до насильства як до внутрішньосімейної проблеми, а не як до негативного суспільного явища, до членів сім'ї – як до власності; недостатня правова свідомість); політичні

(схильність до гендерних стереотипів; недостатній пріоритет проблем сім'ї та гендерної рівності; увага до материнства й дитинства, а не до сім'ї загалом; брак уваги до батьківства, чоловіків); соціально-медичні (відсутність репродуктивної культури у населення, відповідального батьківства, системи сімейних лікарів; алкоголізм, наркоманія, агресія тощо); фізіологічні та медичні (порушення гормонального фону, обміну речовин, швидкості реакцій; прийом збуджувальних лікарських препаратів; хвороби нервової системи тощо) [493, с.26].

При цьому, уповноважені посадові особи Національної поліції зустрічаються з істотними проблемами при застосуванні ювенального законодавства.

1. Посадові особи Національної поліції України не уповноважені ініціювати питання про відібрання дитини від батьків. Відповідно до ч.2 ст.170 Сімейного кодексу України, рішення про відібрання дитини від батьків може прийняти лише суд. Навіть у виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, таке рішення можуть прийняти орган опіки та піклування або прокурор [16]. При тому, що за остання чотири роки органами публічної адміністрації було обліковано понад 2600 дітей, яких відібрано у батьків без позбавлення їх батьківських прав (Додаток А).

2. Діяльність посадових осіб Національної поліції з протидії насильству ускладнена високою латентністю злочинів на побутовому ґрунті стосовно дітей. Офіційна статистика далека від фактичних цифр, і це підтверджується численними соціальними опитуваннями, що орієнтують нас на 65-70% від загальної кількості дітей, що зазнавали хоча б одного виду насильства [494] та те, що лише 10% дітей звертаються до правоохоронців або повідомляють про насильство іншим шляхом [495].

3. Відсутність в органів Національної поліції повноважень на ініціювання процесу позбавлення батьківських прав, оскільки ці питання вирішуються судом (ст. 164 Сімейного кодексу України) [16].

4. Негативним фактором є і те, що відповідальність за неповідомлення про вчинений злочин щодо неповнолітнього в сім'ї, відсутній у законодавстві України. Хоча такий склад існує у кримінальному законодавстві багатьох країн [496].

Ускладнюють охоронне правозастосування приписи ч.2 ст.39 КК України, яка виключає кримінальну відповідальність за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члена сім'ї чи близького родича особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом [290]. Зауважимо, що викладені вище проблеми напрямів удосконалення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей порушувалися у низці наших раніше опублікованих праць [490; 497; 498].

Описане дає підстави вважати, що повноваження Національної поліції України, встановлені чинним законодавством України, у сфері правової охорони дітей від насильницьких проявів є обмеженими та не дозволяють їм ефективно застосовувати інструменти превенції.

Поряд з вищевикладеними негативними факторами, на нашу думку, позначається на досліджуваній діяльності також:

1) недостатній розвиток і недосконалість нормативно-правової бази з питання взаємодії органів та посадових осіб Національної поліції з іншими органами публічної адміністрації та інститутами громадського суспільства під час здійснення діяльності, пов'язаної з охороною прав дітей;

2) слабка розробленість у юридичній літературі проблем ювенальної правоохорони як невід'ємної частини правового та організаційного арсеналу Національної поліції, покликаного забезпечити права та законні інтереси дітей;

3) відсутність визначення пріоритетних напрямків організаційно-правового забезпечення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

4) відсутність в офіцерів Національної поліції, основна діяльність яких не пов'язана з ювенальною превенцією, спеціальної підготовки у напрямку ювенальної правоохорони при тому, що серед працівників підрозділів ювенальної превенції понад 51% мають юридичну освіту, 14% педагогічну, 32,5% іншу (інженерну, управлінську, військову тощо), і лише 0,7% психологічну (Додаток Б);

5) низький професіоналізм і безвідповідальність окремих посадових осіб Національної поліції, покликаних вирішувати правоохоронні завдання у сфері

ювенальних правовідносин, та у зв'язку з цим – не ефективність механізму юридичної відповідальності зазначених посадових осіб та ін.;

6) слабка технічна оснащеність працівників підрозділів ювенальної превенції, які обслуговують великі території об'єднаних громад, особливо в населених пунктах, яким надано статус гірських;

7) невиконання (неповне виконання) завдань у встановлені строки та з очікуваним результатом суб'єктами, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей у взаємодії з Національною поліцією;

8) наявність відомчих бар'єрів між іншими органами публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей та Національною поліцією.

Цей перелік можна доповнити низкою інших негативних факторів правового, організаційного, антропогенного та іншого характеру. Вдосконалення системи правового регулювання є процесом безперервним. Протиріччя між суспільними відносинами і правом існували завжди, існують сьогодні і, швидше всього, будуть існувати в майбутньому.

Як слушно стверджує Н.І. Матузов, «найбільш досконале законодавство може містити недоліки та прогалини» [499, с.338]. Прогалини у праві, на думку автора, виникають з трьох причин:

1) через те, що законодавець не зміг охопити формулюваннями нормативно-правового акта всі життєві ситуації, які потребують правового регулювання;

2) у результаті недоліків юридичної техніки;

3) унаслідок постійного розвитку суспільних відносин [499, с.464].

Суб'єктивні причини, які порушують стійкість організованої системи в діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, зазвичай проявляються частіше. Суб'єктивізм і несумлінність, яких припускаються окремі посадові особи під час оцінки правопорушної ситуації, відсутність належного узгодження і всебічного врахування реальних можливостей, слабкий контроль у щоденній практиці, є

найпоширенішими передумовами неефективності ювенального правоохоронного механізму.

Основна превентивна діяльність у сфері ювенальної правоохорони покладається на підрозділи ювенальної превенції Національної поліції, у структурі якої у складі Департаменту превентивної діяльності створено Управління ювенальної превенції. Однак, з Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, затвердженого Наказом Національної поліції України від 27.11.2015 №23 (із змінами, внесеними наказами Національної поліції України від 01.08.2018 №735, від 18.04.2019 №377, від 27.07.2019 №753 та від 15.11.2019 №1186), вбачається, що Департамент, у частині адміністрування діяльності підрозділів ювенальної превенції, лише координує їхню діяльність, а також надає організаційну та методичну допомогу (п.п 4 п.2 Положення) [171].

Проблема правової невизначеності торкається не лише підрозділів ювенальної превенції, а й частини поліцейських підрозділів, управління яких здійснюється через Департамент превентивної діяльності Національної поліції, за винятком патрульної поліції. Таким чином, виникає необхідність внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію», доповнивши частину 3 статті 13 пунктом 7 в редакції: **«7) поліція превентивної діяльності»**.

З метою покращення роботи із запобігання насильства при вирішенні конфліктів, стороною яких є діти, а також булінгу (цькуванню), із застосуванням методів комунікативного толерування, на нашу думку варто:

- невідкладно прийняти Закон України «Про медіацію», яким, поряд з іншим, визначити правові засади та порядок проведення медіації в Україні у конфліктах, стороною у яких виступають діти. Законом деталізувати права та обов'язки медіатора та сторін медіації у конфліктах, стороною у яких виступають діти;

- внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044:

виклавши абзац другий пункту 1 розділу II. «Основні завдання і повноваження підрозділів ЮП» у наступній редакції: «1. Профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення, у тому числі із застосуванням методів медіації»;

доповнити пункт 2 розділ V «Організація роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них» абзацом другим у наступній редакції: «При виявленні конфліктів, стороною яких є діти, з метою запобігання домашньому насильству, поліцейські підрозділів ЮП застосовують практики діалогу та примирення».

З метою покращення рівня поінформованості населення про суб'єктів, що відповідно до законодавства здійснюють діяльність у сфері ювенальної правоохорони, вважаємо за необхідне:

- внести зміни до Закону України «Про освіту», доповнивши частину 2 статті 30 новим абзацом у наступній редакції: «для закладів загальної середньої освіти інформацію про адресу місця знаходження та номер засобів зв'язку місцевого територіального підрозділу Національної поліції, а також інформацію про адресу місця знаходження та номер засобу зв'язку підрозділу ювенальної превенції місцевого територіального підрозділу Національної поліції».

З метою впорядкування понятійно-категоріального апарату нормативно-правових актів пропонуємо:

- внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, доповнивши пункт 5 розділу I. «Загальні положення» новим абзацом у наступній редакції: «ювенальна превенція – вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, та настання небажаних для них соціально-правових наслідків.

Не позбавлені вад і інші акти органів публічної адміністрації, що регулюють відносини ювенальної правоохорони.

Так, пункт 7 Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, затвердженого Постановою КМУ від 24.09.2008 р. №866 (у редакції Постанови КМУ від 3.10.2018 №800), нормативно встановлюючи склад комісії з питань захисту прав дитини, зазначає, що керівники структурних підрозділів районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників органів Національної поліції (органів ювенальної превенції) та Мін'юсту, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення входять до складу комісії на громадських засадах [220].

На наше переконання формулювання «на громадських засадах» суперечить принципу професіоналізму служби в поліції, про що вказує ч.1 ст.59 Закону України «Про Національну поліцію»: «служба в поліції є державною службою особливого характеру, яка є професійною діяльністю поліцейських з виконання покладених на поліцію повноважень» [218]. Таким чином, участь посадових осіб у складі колегіального органу публічного адміністрування, якою є комісія, і яка, відповідно до закону, проводить роботу щодо запобігання правопорушенням дітей, виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню правопорушень дітьми, вживає заходи до їх усунення та інше, здійснюється лише на професійних засадах. Вважаємо за необхідне внести зміни до Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, виклавши пункт 7 у наступній редакції «7. До складу комісії входять керівники структурних підрозділів районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, центрів

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників органів Національної поліції (органів ювенальної превенції) та Мін'юсту, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення».

Висновки до розділу III

За наслідками дослідження досвіду діяльності у сфері ювенальної правоохорони в окремих країнах Європи, зауважуються різноманітні практики організації правоохоронного процесу. В одних країнах робиться акцент на розширення повноважень судових органів, в других – на максимальну взаємодію із інститутами громадського суспільства, залучення їх для допомоги у реалізації профілактичних функцій, а в третіх основні правоохоронні завдання здійснюють спеціальні органи публічної адміністрації у справах дітей, утворені як неполіцейські інститути.

Аналіз місця поліції ювенальної правоохорони у зарубіжних системах дає підстави вважати, що у більшості країн створені спеціальні поліцейські підрозділи по роботі з дітьми, які входять до системи ювенальної юстиції як органи виконавчої влади, тож ювенальну юстицію не варто розглядати лише як автономну гілку судової системи чи самостійний підрозділ загального суду, а систему органів установ та організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону й захист прав, свобод та законних інтересів дитини.

Ефективність праворегулюючих систем поліцейських інститутів ювенальної правоохорони країни Європи забезпечується чіткою виписаністю правових норм у відповідних законодавчих актах.

Сучасній ювенальній правоохоронній діяльності, що здійснюється Національною поліцією України, притаманні наступні недоліки:

1) недостатній розвиток і недосконалість нормативно-правової бази з питання взаємодії органів та посадових осіб Національної поліції з іншими органами публічної

адміністрації та інститутами громадського суспільства під час здійснення діяльності, пов'язаної з охороною прав дітей;

2) слабка розробленість у юридичній літературі проблем ювенальної правоохорони як невід'ємної частини правового та організаційного арсеналу Національної поліції, покликаною забезпечити права та законні інтереси дітей;

3) відсутність визначення пріоритетних напрямків організаційно-правового забезпечення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

4) відсутність в офіцерів Національної поліції, основна діяльність яких не пов'язана з ювенальною превенцією, спеціальної підготовки по напрямку ювенальної правоохорони;

5) низький професіоналізм і безвідповідальність окремих посадових осіб Національної поліції, покликаних вирішувати правоохоронні завдання у сфері ювенальних правовідносин, та у зв'язку з цим – неефективність механізму юридичної відповідальності зазначених посадових осіб та ін.;

6) слабка технічна оснащеність працівників підрозділів ювенальної превенції, які обслуговують великі території об'єднаних громад, особливо в населених пунктах, яким надано статус гірських;

7) невиконання (неповне виконання) завдань у встановлені строки та з очікуваним результатом суб'єктами, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей у взаємодії з Національною поліцією;

8) наявність відомчих бар'єрів між іншими органами публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей та Національною поліцією.

З метою усунення прогалини у правовому регулюванні діяльності поліції з охорони прав дітей, зміщення чіткої правової регламентації цільового, компетенційного та організаційного аспектів діяльності Управління ювенальної превенції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів дітей, вважаємо за необхідне:

1. Внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», доповнивши

частину 3 статті 13 пунктом 7 у редакції: «7) поліція превентивної діяльності».

2. Внести зміни до Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, виклавши пункт 7 у наступній редакції «7. До складу комісії входять керівники структурних підрозділів районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників органів Національної поліції (органів ювенальної превенції) та Мін'юсту, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення».

З метою покращення роботи із запобігання насильства при вирішенні конфліктів, стороною яких є діти, а також булінгу (цькуванню), із застосуванням методів комунікативного толерування, вважаємо за необхідне:

1. Невідкладно прийняти Закон України «Про медіацію», яким, поряд з іншим, визначити правові засади та порядок проведення медіації в Україні у конфліктах, стороною у яких виступають діти. Законом деталізувати права та обов'язки медіатора та сторін медіації у конфліктах, стороною у яких виступають діти.

2. Внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044:

виклавши абзац другий пункту 1 розділу II. «Основні завдання і повноваження підрозділів ЮП» у наступній редакції: «1. профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень, виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення, у тому числі із застосуванням методів медіації»;

доповнити пункт 2 розділ V «Організація роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них» абзацом другим у наступній редакції: «При виявленні конфліктів, стороною яких є

діти, з метою запобігання домашньому насильству, поліцейські підрозділів ЮП застосовують практики діалогу та примирення».

З метою покращення рівня поінформованості населення про суб'єктів, що відповідно до законодавства здійснюють діяльність у сфері ювенальної правоохорони, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про освіту», доповнивши частину 2 статті 30 новим абзацом у наступній редакції: «для закладів загальної середньої освіти інформацію про адресу місця знаходження та номер засобів зв'язку місцевого територіального підрозділу Національної поліції, а також інформацію про адресу місця знаходження та номер засобу зв'язку підрозділу ювенальної превенції місцевого територіального підрозділу Національної поліції».

З метою впорядкування понятійно-категоріального апарату нормативно-правових актів пропонуємо внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, доповнивши пункт 5 розділу I. «Загальні положення» новим абзацом у наступній редакції: «ювенальна превенція – вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, та настання небажаних для них соціально-правових наслідків».

В И С Н О В К И

Унаслідок проведеного дослідження вперше у вітчизняній адміністративно-правовій науці проведено аналіз адміністративно-правових аспектів діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей, охарактеризовано специфічні риси ювенальної правоохоронної діяльності, а також нормативно-правову базу, що регулює порядок її здійснення. З урахуванням цього сформульовано ряд наукових положень, висновків, пропозицій та практичних рекомендацій з удосконалення правового забезпечення та правозастосовної практики Національної поліції по охороні прав дітей в Україні. Основні з них наведено нижче.

I. Сформульовано низку авторських понять, унаслідок чого розширено понятійно-категоріальний апарат у дослідженнях поліцейської діяльності по охороні прав дітей, а саме:

охорона права – це сукупність правових засобів, за допомогою яких забезпечується реалізація правових норм та дотримання режиму законності, направлена на гарантування прав, свобод та законного інтересу;

діяльність Національної поліції по охороні прав дітей – це діяльність по реалізації визначених законодавством заходів, що здійснюються поліцією, направлених на запобігання потенційних порушень прав, свобод та законних інтересів дітей, та їх відновлення у випадку порушення;

ювенальна превенція – вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав, свобод та законних інтересів дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, запобігання небажаних для них соціально-правових наслідків, виявлення і усунення причин та умов їхнього виникнення.

II. Зроблено висновок, що організаційні форми ювенальної правоохоронної системи радянського періоду не можна назвати оптимальними, їхнє становлення здійснювалось без урахування суспільної думки, сама система була віддзеркаленням процесів реалізації загальної політики Радянського Союзу.

Процес розвитку та становлення органів публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей тісно пов'язаний з розвитком філософських бачень про права дитини, соціального, політичного та економічного статусу дитини в суспільстві. Цей процес можна охарактеризувати як еволюцію системи спеціальних правових інструментів охорони та захисту прав та законних інтересів дітей, який об'єктивно виражає розвиток управлінського механізму держави, що обумовлювався людиноорієнтованими особливостями державної політики на кожному історичному етапі.

III. Визначено, що організація діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей повинна ґрунтуватись на стійкій та комплексній системі правових принципів, втілення яких дозволить створити ефективний механізм запобігання та відновлення порушеного права дитини. До цієї системи належать принципи: верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини, переважного застосування методів виховання і переконання, гуманізму, спеціалізації, професіоналізму, офіційності, безпосередності, єдності прав та обов'язків, найкращого захисту інтересів дитини, правового обґрунтування, спільності інтересів Національної поліції та інших органів публічної адміністрації, «головної ланки», координації та взаємодії, ефективності, плановості, цілеспрямованості, цілісності, комплексності, зворотного зв'язку, науковості та інші.

Принципи поліцейської діяльності по охороні прав дітей – це сукупність об'єктивно обумовлених, стрижневих, відносно стабільних, науково обґрунтованих керівних засад, визначених нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції України, яка здійснюється у процесі попередження правопорушень щодо дітей за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій.

IV. Визначено, що правова основа діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей – це сукупність правових актів законодавчого та підзаконного

характеру, спрямованих на регулювання відносин, пов'язаних діяльністю органів та посадових осіб Національної поліції, інших органів та посадових осіб публічної адміністрації, які впорядковують управлінські процеси за їхньою участю у сфері забезпечення гарантій реалізації дітьми прав та свобод та законних інтересів.

Реалізація повноважень держави в усіх сферах публічних правовідносин, у тому числі у сфері поліцейської ювенальної правоохорони, здійснюється через узгодженість правових норм з нормами міжнародного права, правомірність і обов'язковість дій уповноважених підрозділів Національної поліції України, у визначених цими нормами випадках.

V. Доведено, що форми діяльності Національної поліції України у сфері охорони прав дітей – це сукупність однорідних, конкретних дій поліцейських, які пов'язані зі створенням для дітей оптимальних умов: для вільного користування ними благами суспільства; для забезпечення особистих прав і свобод; для усунення факторів, що приводять до порушення прав та свобод чи ускладнюють їх реалізацію. Формам правоохоронної діяльності притаманні такі ознаки: зовнішній вияв певного змісту правоохорони; зовнішнє вираження дії із метою досягнення поставленої правоохоронної задачі; безпосередній вплив на зміст – розвиток чи гальмування розвитку певних суспільних відносин.

Методи діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей – це визначені нормами права способи, засоби та прийоми безпосереднього та цілеспрямованого впливу органів та посадових осіб Національної поліції на свідомість і поведінку фізичних осіб, а також на діяльність підприємств, установ та організацій та їхніх посадових осіб з метою реалізації своїх правоохоронних завдань та функцій, що направлені на виконання юридичних обов'язків щодо запобігання загроз правам, свободам і законним інтересам дітей.

VI. Визначено, що правоохоронний ефект від взаємодії в діяльності Національної поліції України по охороні прав дітей досягається: послідовністю взаємодії на всіх стадіях цієї діяльності; перманентністю взаємодії (протяжністю в часі); комплексністю

застосування форм та методів взаємодії; узгодженістю застосування заходів адміністративного впливу кожного суб'єкта взаємодії.

Створення ефективної системи взаємодії поліції з іншими суб'єктами ювенальних правовідносин на сьогодні слід розглядати як найважливішу та необхідну умову успішного досягнення мети в діяльності по охороні та захисту прав дітей.

Координація діяльності суб'єктів ювенальної правоохорони зазвичай здійснюється шляхом реалізації таких форм: розробка погоджених планів скоординованої діяльності; обмін інформацією з питань профілактичних заходів; проведення координаційних взаємодіючих суб'єктів; проведення спільних правоохоронних заходів (рейдів, перевірок, виїздів на місця правопорушень); надання взаємної допомоги при вирішенні правоохоронних завдань; спільна нормотворча діяльність (видання спільних розпорядчих актів, листів тощо).

VII. За наслідками дослідження досвіду діяльності у сфері ювенальної правоохорони в окремих країнах Європи, зауважуються різноманітні практики організації правоохоронного процесу. В одних країнах робиться акцент на розширення повноважень судових органів, в других – на максимальну взаємодію із інститутами громадського суспільства, залучення їх для допомоги у реалізації профілактичних функцій, а в третіх – основні правоохоронні завдання здійснюють спеціальні органи публічної адміністрації у справах дітей, утворені як неполіцейські інститути.

Аналіз місця поліції ювенальної правоохорони у зарубіжних системах дає підстави вважати, що у більшості країн створені спеціальні поліцейські підрозділи по роботі з дітьми, які входять до системи ювенальної юстиції як органи виконавчої влади, тож ювенальну юстицію не варто розглядати лише як автономну гілку судової системи чи самостійний підрозділ загального суду, а систему органів установ та організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію, охорону й захист прав, свобод та законних інтересів дітей.

Ефективність праворегулюючих систем поліцейських інститутів ювенальної правоохорони країн Європи забезпечується чіткою виписаністю правових норм у відповідних законодавчих актах.

VIII. З'ясовано, що сучасній ювенальній правоохоронній діяльності, яка здійснюється Національною поліцією України, притаманні наступні недоліки:

недостатній розвиток і недосконалість нормативно-правової бази з питання взаємодії органів та посадових осіб Національної поліції з іншими органами публічної адміністрації та інститутами громадського суспільства під час здійснення діяльності, пов'язаної з охороною прав дітей;

відсутність визначення пріоритетних напрямків організаційно-правового забезпечення діяльності Національної поліції по охороні прав дітей;

відсутність в офіцерів Національної поліції, основна діяльність яких не пов'язана з ювенальною превенцією, спеціальної підготовки по напрямку ювенальної правоохорони;

низький професіоналізм і безвідповідальність окремих посадових осіб Національної поліції, покликаних вирішувати правоохоронні завдання у сфері ювенальних правовідносин, та у зв'язку з цим – не ефективність механізму юридичної відповідальності зазначених посадових осіб та ін.;

слабка технічна оснащеність працівників підрозділів ювенальної превенції, які обслуговують великі території об'єднаних громад, особливо в населених пунктах, яким надано статус гірських;

невиконання (неповне виконання) завдань у встановлені строки та з очікуваним результатом суб'єктами, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей у взаємодії з Національною поліцією;

наявність відомчих бар'єрів між іншими органами публічної адміністрації, що здійснюють діяльність по охороні прав дітей та Національною поліцією.

IX. З метою усунення прогалини у правовому регулюванні діяльності Національної поліції по охороні прав дітей, чіткої правової регламентації цільового,

компетенційного та організаційного аспектів діяльності Управління ювенальної превенції Департаменту превентивної діяльності Національної поліції України у сфері охорони прав, свобод та законних інтересів дітей, вважаємо за необхідне:

1. Внести зміни до Закону України «Про Національну поліцію», доповнивши частину 3 статті 13 пунктом 7 в такій редакції: «7) поліція превентивної діяльності».

2. Внести зміни до Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини, затвердженого Постановою КМУ від 24.09.2008 №866 «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини», виклавши пункт 7 у такій редакції «7. До складу комісії входять керівники структурних підрозділів районної, районної у мм. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі утворення) ради, сільської, селищної ради об'єднаної територіальної громади з питань освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, служби у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, заступники керівників органів Національної поліції (органів ювенальної превенції) та Мін'юсту, закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення».

З метою покращення роботи по запобіганню домашньому насильству при вирішенні конфліктів, стороною яких є діти, а також булінгу (цькуванню), із застосуванням методів комунікативного толерування, вважаємо за необхідне:

1. Невідкладно прийняти Закон України «Про медіацію», яким, визначити правові засади та порядок проведення медіації в Україні у конфліктах, стороною у яких виступають діти, у якому деталізувати права та обов'язки медіатора та сторін медіації у зазначених конфліктах.

2. Внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044:

виклавши абзац другий пункту 1 розділу II. «Основні завдання і повноваження підрозділів ЮП» у такій редакції: «1. Профілактична діяльність, спрямована на запобігання вчиненню дітьми кримінальних і адміністративних правопорушень,

виявлення причин і умов, які цьому сприяють, вжиття в межах своєї компетенції заходів для їх усунення, у тому числі із застосуванням методів медіації»;

доповнити пункт 2 розділ V «Організація роботи та здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них» абзацом другим у такій редакції: «При виявленні конфліктів, стороною яких є діти, з метою запобігання домашньому насильству, поліцейські підрозділи ЮП застосовують практики діалогу та примирення».

З метою покращення рівня поінформованості населення про суб'єктів, що відповідно до законодавства здійснюють діяльність у сфері ювенальної правоохорони, вважаємо за необхідне внести зміни до Закону України «Про освіту», доповнивши частину 2 статті 30 новим абзацом у такій редакції: «для закладів загальної середньої освіти інформацію про адресу місця знаходження та номер засобів зв'язку місцевого територіального підрозділу Національної поліції, а також інформацію про адресу місця знаходження та номер засобу зв'язку підрозділу ювенальної превенції місцевого територіального підрозділу Національної поліції».

З метою впорядкування понятійно-категоріального апарату нормативно-правових актів пропонуємо внести зміни до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженої Наказом МВС України від 19.12.2017 №1044, доповнивши пункт 5 розділу I. «Загальні положення» новим абзацом у такій редакції: «ювенальна превенція – вид юридичної діяльності органів публічної адміністрації, яка спрямована на охорону та захист прав, свобод та законних інтересів дітей, попередження правопорушень, вчинюваних ними, запобігання небажаних для них соціально-правових наслідків, виявлення і усунення причин та умов їхнього виникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артикуца Н.В. Юридичне термінознавство в Україні: сучасний стан, основні напрями та перспективи розвитку. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип.5. С.6-17.
2. Дручек О.М. Адміністративно-правовий статус Національної поліції: країни як суб'єкта забезпечення прав і свобод дитини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ. Одеса, 2018. 254 с.
3. Лесько Н.В. Адміністративно-правове забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері захисту дітей від насильства та інших протиправних дій : дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07 / Ін-т права ім. князя Володимира Великого МАУП. Київ, 2019. 489 с.
4. Ортинська Н.В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01. / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2017. 524 с.
5. Навроцький О.О. Забезпечення прав дитини в Україні : теоретичні і практичні засади адміністративно-правового регулювання: дис.. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07 / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2018. 473 с.
6. Ткаленко О.М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів публічної адміністрації щодо попередження насильства в сім'ї відносно дітей : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ. Одеса, 2016. 237 с.
7. Матяшовська Р.Ю. Гарантії прав осіб дошкільного віку в глобалізаційному суспільстві : дис. ... д-ра філос. : 081 – право (08 Право) / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 270 с.
8. Стешенко В.М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір: навчальний посібник. Київ, 2018. 388 с.
9. Євко В.Ю. Співвідношення поняття «дитина» за цивільним та сімейним правом України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. №3(25). С.253-254.
10. Словник української мови : у 11 т. / редкол.: І. К. Білодід (голова) та ін. ред. тому: П.П. Доценко, Л.А. Юрчук. Київ : Наук. думка, 1971. Т.2. 550 с.

11. Словник української мови : у 3 т. Т.1 / ред. С. Єфремова та А. Ніковського. Київ : Горно, 1927. 428 с.
12. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / уклад.: О.В. Безпалько та ін.; ред. А.Й. Капська та ін. Київ, 2000. 260 с.
13. Джеральдіна ван Б'юрен. Міжнародне право в галузі прав дитини : пер. с англ. / Пер. Г.Є. Краснокутський; Наук. ред. М.О. Баймуратов. Одеса: АО БАХВА, 2006. 524 с.
14. Бандурка І.О. Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність : моногр. Харків: Золота миля, 2014. 280 с.
15. Конституція України : Закон України №254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.01.2020).
16. Сімейний кодекс України : Закон України №2947-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 12.05.2020).
17. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / Багач Е.М., та ін. Київ : Ліга. 2010. 577 с.
18. Про охорону дитинства : Закон України №2402-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 12.05.2020).
19. Конвенція ООН про права дитини від 1989 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 12.01.2020).
20. Європейська Конвенція про громадянство від 1997 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_004#Text (дата звернення: 12.01.2020).
21. Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального забезпечення від 1952 р.. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (дата звернення: 15.01.2020).
22. Рекомендації Міжнародної організації праці щодо допомоги та інвалідності по старості та у зв'язку зі втратою годувальника №131 від 29.06.1967. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_070#Text (дата звернення: 10.01.2020).

23. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 1980 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_327#Text (дата звернення: 10.01.2020).

24. Шульц О.А. Права дитини як категорія сучасного конституційного права. *Часопис Київського університету права*. 2009. №3. С.91-96.

25. Кудрявцева О.М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2014. 20 с.

26. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав і свобод дитини в Україні: загальнотеоретичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2010. 22 с.

27. Корж-Ікаєва Т.Г. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 19 с.

28. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник для студентів вузів. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

29. Шляхтун П.П. Конституційне право: словник термінів: довідкове видання Київ: Либідь, 2005. 568 с.

30. Стариченко А.О. Поняття «охорона прав дітей» як категорія ювенальних правовідносин. *Європейські перспективи*. 2019. №4. С.91-95.

31. Донець А.Г. Поняття «зберігання», «схоронність», «охорона» та їх співвідношення. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. №24. С.242-252.

32. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України №2801-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/ed20140802> (дата звернення: 29.07.2021).

33. Про охорону праці : Закон України №2694-XII URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12> (дата звернення: 10.11.2020).

34. Про охорону культурної спадщини : Закон України №1805-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (дата звернення: 26.07.2021).

35. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України №160/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр> (дата звернення: 22.07.2020).
36. Про охорону земель : Закон України №962-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15> (дата звернення: 29.07.2021).
37. Про державну таємницю : Закон України №3855-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12> (дата звернення: 29.07.2021).
38. Про охоронну діяльність : Закон України №4616-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17> (дата звернення: 29.07.2021).
39. Топчій Ю.М. Адміністративно-правові аспекти діяльності комунальних охоронних підприємств (муніципальної варти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ. Одеса, 2019. 244 с.
40. Легенченко М.О. Поняття охорони й захисту права та їх співвідношення // Актуальні проблеми держави і права: зб.наук.пр. / редк.: С.В. Ківалов та ін.; МОН України; НУ ОЮА. Одеса: Юр. л-ра, 2014. Вип.72. С.59-65.
41. Гражданское право / ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. СПб.: : ТЕИС, 1996. Ч.1. 415 с.
42. Алексеев, С.С. Общая теория права. Москва: Юрид. лит. 1981. Т.1. 523 с.
43. Лепеха Т.В. Українознавство: навч. посібник. Київ: Просвіта, 2005. 376 с.
44. Паночко М. Запозичення як джерело збагачення українського юридичного лексикону ХІХ ст. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2014. Вип. 8. С.326-330.
45. Словник іншомовних слів / ред. О.С. Мельничука, Київ: Українська радянська енциклопедія, 1974. 776 с.
46. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан. автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 2.00.01. Одеса, 2008. 42 с.
47. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: підстави виокремлення галузі. *Право України*. 2008. №8. С.36-40.
48. Опацький Р.М. Поняття і принципи ювенальної юстиції. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2011. №4. С.70-74.

49. Етимологічний словник української мови: у 7 т. –Н-П / Ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.), В.Т. Коломієць та ін. Київ: Наукова думка, 2003. Т.4. 657 с.
50. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
51. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією Ю.С. Шемшученка. Київ : Юридична думка. 2007. 992 с.
52. Шубіна Н.М. Адміністративно-правове регулювання застосування поліцейського піклування : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07 / Нац. академ внутр. справ. Київ, 2020. 229 с.
53. Окопник О.М. Поняття, сутність та суб'єкти соціальної профілактики правопорушень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. №4. С.260-262.
54. Сафронов С.О. Поняття превенції злочинів та її співвідношення з однорідними поняттями. Украинская цифровая библиотека. 2012. №2. URL : https://www.researchgate.net/publication/346349447_CONCEPT_AND_DISTINCTIVE_FEATURES_OF_THE_POLICE_CARE_AS_A_POLICE_PREVENTIVE_MEASURE/citation/download (дата звернення: 29.06.2020).
55. Ищенко И.В. Ювенальная превенция как новая парадигма профилактики правонарушений среди детей. *Труды Академии МВД Республики Таджикистан*. 2017. №4(36). С.111-117.
56. Стариченко А.О., Шильник І.І. «Булінг» у понятійно-категоріальному апараті педагогічних та правових досліджень. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф., Одеса: ОДУВС, 2019. С.107-110.
57. Meaning of “bully” in the English Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=bullying#translations> (дата звернення: 27.07.2021).
58. Main definitions of bully in English. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/bully> (дата звернення: 27.07.2021)

59. Куртова, С. Булінг у школі. Освіта.UA. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/42788/ (дата звернення: 27.07.2021).
60. Olweus D. Bullying at school: what we know what we can do / Olweus D. – Malden, MA : Blackwell Publishing, 1993. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pits.10114/abstract> (дата звернення: 28.07.2021).
61. Явище булінгу: підходи до визначення поняття та різновиди // Портал превентивної освіти. <http://autta.org.ua/ua/materials/material/YAvishche-bul-ngu--p-dhodi-doviznachennya-ponyattya-ta-r-znovidi/> (дата звернення: 28.07.2021).
62. Галина Корнієнко. Що таке булінг і який він буває? URL: http://nobully.org.ua/що_таке_булінг_і_який_він_буває (дата звернення: 29.07.2021).
63. Besag V.E. Bullies and Victims in Schools. Milton Keynes : Open University Press, 1989. 232 p.
64. Лейн Д.А. Школьная травля (буллинг). URL: http://psifeya.ru/wpcontent/uploads/2014/02/Лейн_Д._Школьная-травля-буллинг-статья.doc. (дата звернення: 29.07.2021).
65. Dancanson N. Sexual Bullying: Gender Conflict and Pupil Culture in Secondary Schools. Routledge, 1999. 177 p.
67. Плутницька К.М. Підходи до розуміння булінгу як форми шкільного насильства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2017. №29. том 2. С.78-80.
68. Про освіту: Закон України №2145-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 29.07.2021).
69. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України №80731-X. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 29.07.2021).
70. Данько Ю.А. «Тролінг» як новий вид віртуальної комунікації. *Український соціум*. 2013. №4. С.17-25.
71. Кибербуллинг. *Безопасность в Интернете*. URL : <http://security.mosmetod.ru/internet-zavisimosti/98-kiberbulling> (дата звернення: 29.07.2021).

72. Фролов С.С. Социология организаций: учебник. Москва : Гардарики, 2001. 384 с.
73. Лутовинова О.В. Языковая личность в виртуальном дискурсе: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : 10.02.19. Волгоград, 2013. 437 с.
74. Тілікіна Н.В. Про булінг (цькування) та як його подолати. Дітям, молоді та дорослим про важливе / Заг. Ред. Пєша І.В. Київ : ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2020. 40 с.
75. Найдьонова Л.А. Кібер-булінг або агресія в інтернеті: способи розпізнання і захист дитини. *Методичні рекомендації. Серія: На допомогу вчителю*. Вип.4. Київ : 2011. 34 с.
76. Kowalski, RobinM., Limber,SusanP., Agatston, Patricia W. Cyberbullying: bullying in the digital age. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2008. 218 p.
77. Мазур А.А. Социально-криминологическое исследование интернет-груминга. *Вестник Российского университета кооперации*. 2020. №1(39). С.142-146.
78. Осипенко А.Л., Соловьев В.С. Киберугрозы в отношении несовершеннолетних и особенности противодействия им с применением информационных технологий. *Общество и право*. 2019. №3(69). С.23-31.
79. Бимбинов А.А. Ненасильственные посягательства на половую неприкосновенность несовершеннолетних по уголовному праву зарубежных стран. *Вестник Университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА)*. 2015. №7. С.147-161.
80. Стандарты качества низкопороговых механизмов сообщения о случаях подозрения о сексуальной эксплуатации детей / Астрид Винклер, Анита Пинтер, Керстин Донал. пер. с нем. на англ Надя Говс, с англ. на рус: Наталья Бочкор Вена: ЭКПАТ в Австрии, 2020. 24 с.
81. Стариченко А.О. Дотримання прав дитини, як чинник сталого розвитку демократичного суспільства. *Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура* : зб. наукових доп. V міжнар. наук.-практ. конф., Маріуполь, 15 листоп. 2019 р. : у 2 ч. Маріуполь: МДУ, 2019. Ч.1. С.50-55.
82. Сергеев М.Е. Жизнь древнего Рима. СПб.: Летний Сад; Нева, 2000. 368 с.

83. Мельникова Э.Б. Ювенальная юстиция: учеб. пособ. Москва : Фонд НАН, 2000. 176 с.
84. Дигесты Юстиниана: избранные фрагменты / ред. Е.А. Скрипилев, пер., авт. примеч. И.С. Перетерский. Москва : Наука, 1984. 455 с.
85. Корогод Г.І. Опікунські установи і опікунське право в українських землях (XI-XIX ст.). *Сумська старовина*. 2016. №48. С.50-58.
86. Исмаилов Б.И. Правовые основы системы ювенальной юстиции : учеб. пособ. Ташкент: АГОС, 2002. 231 с.
87. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту / пер. о. Іван Хлменко, 3-го ЧСРР. Рим: вид-во оо. Василіан, 1963, 2005. 1125 с., 349 с.
88. Саблук С.А. Історичні передумови формування правового статусу дитини в Україні. *Університетські наукові записки*. 2006. №3-4 (19-20). С.253-260.
89. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В. Д. Гончаренка. Т.1: З найдавніших часів до початку XX ст. Київ : ІнЮре, 2000. 463 с.
90. Толкачова Г.В. Еволюція правового забезпечення гарантій захисту прав і свобод дитини. *Часопис Київського університету права*. 2014. №1. С.72-76.
91. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2 кн. Кн. 1 / за ред. С. Ківалова та ін. Т. III. Одеса : Юрид. література, 2004. 672 с.
92. Калаур Л.І. Інститут опіки і піклування в Україні: порівняльно-правовий аналіз: магістерська робота : 081 - Право / Тернопіль. нац. економ. ун-т Тернопіль. 2018. 112 с.
93. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української Конституції. Київ : Право, 1997. 443 с.
94. Кульчицький В.С. Кодекс українського права 1743 р. *Право України*. 1994. №9. С.28-29.
95. Законодательство Екатерины II. В 2 т. / Д.Ю. Арапов и др. Москва: Юрид. лит., 2001. Т.2. 984 с.

96. Марасинова Е.Н. Смертная казнь и политическая смерть в России. *Российская история*. 2014. №4. С.53-69.

97. Кирюхин В.В. Административная деятельность полиции по профилактике правонарушений несовершеннолетних: теоретико-правовые основы и направления совершенствования: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Академ управл. МВД РФ. Москва, 2017. 287 с.

98. Семенец М.Ю. Административно-правовые основы деятельности центров временного содержания для несовершеннолетних правонарушителей : дис ... канд. юрид. наук. 12.00.14 / Академ управл. МВД РФ. Москва, 2019. 279 с.

99. Кодифікація права в Російській імперії. «Зібрання малоросійських прав» (1807 р.). URL : <http://history.vn.ua/book/textbook/63.html> (дата звернення: 29.07.2021).

100. Ульянова Г.Н. Благотворительность и общественное призрение в России XIX – начала XX века. Институциональное развитие в контексте формирования гражданского общества. *Труды Института российской истории РАН*. 1997-1998 гг. Вып.2. Москва, 2000. С.164-217.

101. Пліско Є.Ю. Утворення виправних закладів для неповнолітніх правопорушників в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2018. Вип. 155. С.285-289.

102. Богдановский А.Н. О земледельческих колониях и исправительных школах во Франции, Англии и Германии. Одесса, 1861. 82 с.

103. Богдановский А. Молодые преступники. Вопросы уголовного права и уголовной политики. СПб.: Тип. Моригеровского, 1871. 311 с.

104. Кистяковский А.Ф. Молодые преступники и учреждения для их исправления. Киев: Унив. Тип. И.И. Завадского, 1878. 232 с.

105. Фомін В.В. Освітньо-виховна діяльність Харківського виправного притулку для неповнолітніх: історико-педагогічний аспект. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. Харків : ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. 2016. Вип. 47. С.84–97.

106. Устав о предупреждении и пресечении преступлений. СПб., 1876. 159 с. (репринтна копія).

107. Мальована Я.П. Правові засоби й організаційні форми виховного впливу на неповнолітніх правопорушників (на матеріалах українських губерній Російської імперії після судової реформи 1864 р.). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 16(1). С.11-17.

108. Кравченко О.В. Товариства опіки над дітьми на півдні України (друга полов. XIX - поч. XX ст.). *Записки історичного факультету*. 2013. Вип.23. С.137-158.

109. Благотворительные учреждения Российской империи. Составлено по Высочайшему повелению Собственною Его Императорского Величества Канцеляриею по учреждениям императрицы Марии: в 3 т. СПб.: Тип. СПб. акц. общ. печ. дела в России Е. Евдокимова, 1900. Т.2. 986 с.

110. Кравченко О.В. Товариства виправних притулків для неповнолітніх в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вісник національного технічного університету ХПІ*. 2011. №37. С.29-37.

111. Попов Г. В. Захист прокурором прав і свобод дітей: ретроспективний аспект. *Право і суспільство*. 2015. № 3(3). С.37-43.

112. Харсеева О.В. Развитие судопроизводства по делам несовершеннолетних в пореформенной России (вторая половина XIX - начало XX вв.). *Актуальные проблемы российского права*. 2014. №9(46). С.1986-1991.

113. Ленин В.И. Полн. собр. соч. Т.33. М.: Издат. полит. лит. 1969. 433 с.

114. Ко дню образования инспекций по делам несовершеннолетних. URL : <http://ovd-ivie.by/?p=1186> (дата звернення: 30.05.2021).

115. О делах о несовершеннолетних, обвиняемых в общественно-опасных действиях : Декрет СНК РСФСР от 04.03.1920. *Собрание Узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1920*. №13. С.83.

116. Об учреждении совета защиты детей : Постановление СНК РСФСР от 04.01.1919. *Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского правительства за 1919*. №3. С.32.

117. Новик В.И. Становление и организация органов предупреждения беспризорности и преступности несовершеннолетних в дореволюционной России и СССР. *История государства и права*. 2011. №15. С.36-38.

118. Инструкция комиссиям по делам несовершеннолетних: постановление НКП, НКЗ, НКЮ от 30 июня 1920 г. *Собрание узаконений и распоряжений правительства за 1920 г.* С.469-473.

119. Рожков А.Ю. Борьба с беспризорностью в первое советское десятилетие. *Вопросы истории*. 2000. №11. С.134-135.

120. О детской социальной инспекции (положение): декрет СНК РСФСР от 23.09.1921. *Собрание узаконений РСФСР*. 1921. №66. С.506.

121. Зеленський Є.С., Кравченко І.С. Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 124 с.

122. Веселов М.Ю. Адміністративно-правові засади функціонування ювенальної юстиції у системі забезпечення прав дітей в Україні : дис... докт. юрид наук :12.00.07 / Держ. НДІ МВС України. Київ, 2020. 381с.

123. Бурдін В.М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. Київ: Атіка, 2004. 240 с.

124. Кривоносов А.Н. Исторический опыт борьбы с беспризорностью. *Государство и право*. 2003. №7. С.95-97.

125. Коцан І.Д. Участь міліції в боротьбі з безпритульністю та правопорушеннями неповнолітніх в Україні у 20-ті рр. XX ст. *Право і Безпека*. 2011. №3. С.25-29.

126. История создания Комиссии по делам несовершеннолетних и защите их прав. URL : <https://admgor.nnov.ru/Gorod/Socialnaya-politika/Istoriya-sozdaniya-Komissii-po-dela-m-nesovershennoletnih-i-zashchite-ih-prav> (дата звернення: 29.05.2021).

127. Стинська В.В. Соціальна підтримка материнства й дитинства в УРСР та зарубіжних країнах на початку XX століття: правовий аспект. *Освітологічний дискурс*. 2015. №4. С.230-239.

128. Кримінальний кодекс УСРР 1922 // Велика українська юридична енциклопедія [у 20 т.]. Т.17. / В.Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С.477.
129. Радянська кримінально-виконавча політика стосовно неповнолітніх. *Держава та регіони*. Сер. Право. 2012. Вип. 3. С.139-143.
130. Нестеров А.Ю. Советская концепция прав человека в отношении несовершеннолетних осужденных (и не осужденных), отбывающих наказание в системе ГУЛАГа (1918-1956 гг.). *Власть*. 2015. №6. С.156-159.
131. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних : Постановление СНК СССР, ЦИК СССР от 7.04.1935 №3/598. *Собрание законов и Распоряжений рабоче-крестьянского правительства СССР*. 1935. №19. С.155.
132. Орлов А.М. Тайная история сталинских преступлений. Москва: Автор, 1991. 352 с.
133. О мерах борьбы с преступностью среди несовершеннолетних : Директива Прокурора СССР А. Вышинского и Председателя Верховного Суда СССР А. Винокурова. *За социалистическую законность. Орган прокуратуры СССР*. №9 сент. 1935 г. Ст.67-69.
134. Про заходи боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх : Постанова ВУЦВК та РНК УСРР від 09.04.1935. *Збірник законів та розпоряджень робітничо-селянського уряду України : за 1935 рік*. Київ: Вид. ВУЦВК "Радянське будівництво і право", 1935-1936. Т.1. Вип. 1-47. 504 с.
135. Адміністративний кодекс УСРР. Х.: Изд-во Наркомюста УСРР, 1928. 78 с.
136. Про зміни в законодавстві УСРР у зв'язку з заходами до ліквідації дитячої безпритульності й бездоглядності : Постанова ВУЦВК і Раднаркому УСРР від 4.08.1935. *Збірник законів Української СРР*. 1935. №22. С.126.
137. О ликвидации детской беспризорности и безнадзорности : Постановление ЦК ВКП(б) и СНК СССР. *Собрание законодательства Союза ССР*. 1935. №32. С.252.
138. Братановский С.Н., Деменчук Д.В. Административно-правовое регулирование организации и деятельности комиссий по делам несовершеннолетних в Российской Федерации. Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2014. 138 с.

139. Билим Н.Н. Проблемы ликвидации беспризорности в СССР в 1920-1930 гг. (правовой аспект). *Общество и право*. 2011. №1(33). С.13-16.

140. Приказ Наркома Внутренних дел СССР от 16 июля 1939 г. №0221 «С объявлением положения об изоляторах ОТК НКВД для несовершеннолетних» // Дети ГУЛАГа. 1918 – 1956. Под. ред. акад. А.Н. Яковлева; сост. С.С. Виленский и др. М.: МФД, 2002. 631 с.

141. Васько Е.В. Несовершеннолетние правонарушители: учебное пособие для вузов. Москва : Издательство Юрайт, 2021. 175 с.

142. Емелин С.М. Борьба с детской беспризорностью и безнадзорностью в годы Великой Отечественной войны (1941-1945 гг.). *Вопросы ювенальной юстиции*. 2010. №2. С.10-14.

143. Гусак В.А. Информационная функция милиции в период Великой Отечественной войны. *История государства и права*. 2011. №15. С.26-29.

144. Об усилении мер борьбы с детской беспризорностью, безнадзорностью и хулиганством : Постановление СНК СССР №659 от 15.06.1943. РГАСПИ. Ф.5446. Оп. 1. Д. 215. Лл. 214-216. Типографский экз.

145. Документальные задачи по российской истории / Авторы составители: Демидова Л.Д., Кириллов А.К. Новосибирск: Параллель, 2015. 194 с.

146. Операція «Захід» - сама масова депортація населення Західної України. URL : <http://kolomatska-rda.kh.gov.ua/news/2094/52750> (дата звернення: 29.07.2021).

147. Об организации направления в ссылку членов семей оуновцев и повстанцев : Директива НКВД СССР №122 от 31.03.1944. Сборн. закон. и норм. актов о репрессиях и реабилит. жертв полит. репрессий: в 2 ч. Курск: 1999. Ч.1. 510 с. С.461-460.

148. О крымских татарах : Постановление Государственного комитета обороны СССР от №ГКО-5859 от 11 мая 1944. URL : <http://sevkrimrus.narod.ru/ZAKON/1944.htm> (дата звернення: 29.07.2021).

149. О выселении семей осужденных, убитых и находящихся на нелегальном положении активных националистов и бандитов с территории Западных областей

Украины : Приказ МГБ СССР от 21.08.47 №00430. URL : <https://memorial.krsk.ru/DOKUMENT/USSR/470821.htm> (дата звернення: 29.07.2021).

150. О выселении на спецпоселение с территории западных областей УССР семей бандитов, националистов и бандпособников в ответ на осуществленные бандитами диверсионно-террористические акты: Постановление Совета Министров СССР от 4.10.1948.

151. Патер І.Г. Репресії та депортації населення Західної України у 1940-х роках. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія: Гуманітарні науки. 2013. Вип.11. С.279-290.

152. Вронська Т. «Дії у відповідь»: новий етап позасудових репресій родичів повстанців (1948–1949 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки та знахідки*: Міжвід. зб. наук. пр. 2009. Вип. 18. С.93-106.

153. Карнозова Л.М. Ювенальная юстиция в России: прошлое, настоящее, будущее. *Вопросы ювенальной юстиции*. 2017. №2. С.63-68.

154. Ариффулина Р.У., Белогорская Л.В. Становление системы профилактики девиантного поведения несовершеннолетних в России. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2016. №11-1. С.127-133.

155. Об изменении организации работы по борьбе с преступностью несовершеннолетних и детской безнадзорностью : Приказ МВД РСФСР №285 от 05.06.1961.

156. Про затвердження Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 30.12.1961 р. Відомості Верховної Ради УРСР. 1962. № 3. Ст. 51.

157. Про затвердження Положення про комісії в справах неповнолітніх Української РСР : Указ Президії Верховної Ради УРСР від 26.08.1967 №283-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283-07#Text> (дата звернення: 27.07.2020).

158. Об основных обязанностях и правах инспекций по делам несовершеннолетних, приемников-распределителей для несовершеннолетних и специальных учебно-воспитательных учреждений по предупреждению безнадзорности

и правонарушений несовершеннолетних : Указ Президиума Верховного Совета СССР от 15.02.1977 №5266-IX. *Ведомости Верховного Совета СССР*. 1978. №27(1425). С.239.

159. Кобринский Ю.Г. Оперативные комсомольские отряды дружинников. *Основы правовых знаний*. Київ: Вища школа, 1985. 55 с.

160. Про введення в дію Тимчасової інструкції про організацію роботи інспекцій у справах неповнолітніх і Тимчасового положення про приймальники-розподільники для неповнолітніх органів внутрішніх справ : Наказ МВС України №362 від 10.06.1992.

161. Про міліцію : Закон Ураїнської РСР №565-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-12#Text> (дата звернення: 30.08.2020).

162. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей : Закон Ураїни №20/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр#Text> (дата звернення: 30.08.2020).

163. Про створення кримінальної міліції у справах неповнолітніх : Постанова КМУ від 8.07.1995 №502. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-95-п#Text> (дата звернення: 30.08.2020).

164. Управління кримінальної міліції у справах дітей. URL: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/547075> (дата звернення: 30.08.2020).

165. Лесько Н.В. Профілактична діяльність у сучасних умовах підрозділів кримінальної міліції у справах дітей. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична: Збірник наукових праць. Львів: Льв. ДУВС. 2010. С.192-201.

166. Інструкція з організації роботи кримінальної міліції у справах неповнолітніх : Наказ МВС України від 26.09.2005. №821 дск.

167. Інструкція з організації роботи ОВС щодо протидії дитячій злочинності : Наказ МВС України №637 від 28.11.2008.

168. Про затвердження Положення про Управління кримінальної міліції у справах дітей Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 22.05.2012 №456.

169. Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку : Указ Президента України №20 від 18.01.2001. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/2001#Text> (дата звернення: 11.09.2020).

170. Інструкція з організації роботи підрозділів кримінальної міліції у справах дітей : Наказ МВС від 19.12.2012 №1176. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-13#Text> (дата звернення: 11.09.2020).

171. Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України: Наказ Національної поліції України від 27.11.2015 №23 (із змінами, внесеними наказами Національної поліції України від 01.08.2018 №735, від 18.04.2019 №377, від 27.07.2019 №753 та від 15.11.2019 №1186).

172. Пастернак І.М. Принципи взаємодії Державної прикордонної служби України з правоохоронними органами. *Наше право*. 2017. №1. С.96-103.

173. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т.4. Москва : Мысль, 1983. 830 с.

174. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. Київ : Основи, 2000. 355 с.

175. Плутарх. Избранные жизнеописания : в 2 т. Том 1. Пер. с древнегр. / Сост., вступ. ст., прим. М. Томашевской; ил. Вл. Медведева. М., 1986.

176. Сиповский, В.Д. Сократ и его время : Исторический очерк. С-Птб: Изд. Я.Башмакова и К, 1990. 110 с.

177. Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах: Пер. с латын. Москва : Наука, 1966. 224 с.

178. Петров В.В. Парадоксальная логика Эриугены в Перифьюсеон. *Философия природы в античности и в Средние века*. Москва : Прогресс-Традиция, 2000, 608 с. С.167-217.

179. Св. Иустин философ и мученик // А.И. Сидоров. Курс патрологии. Москва : Изд-во ПСТБИ, 1994. переиздан: М.: Рус. огни, 1996. 348 с.

180. Творения преподобного Иоанна Дамаскина Источник знания Пер. с греч. и коммент. Д.Е. Афиногенова, А.А. Бронзова, А.И. Сагарды, Н.И. Сагарды. Москва : Индрик, 2002. 416 с.

181. Гроций, Гюго. О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права: Пер. с латын. Москва : Госюриз дат, 1956. 867 с.
182. Спиноза Б. Избранные произведения в двух томах. Москва : Гос. изд-во полит. лит., 1957. Т.1. 632 с.
183. Декарт, Р. Сочинения в 2 т.: Пер. с лат. и франц. Т.1 / Сост., ред., вступ. ст. В.В. Соколова. М.: Мысль, 1989. 654 с.
184. Принципи. Wikipediја. Вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Принципи>. (дата звернення: 02.04.2020).
185. Краткая философская энциклопедия. М.: Изд. группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994. 576 с.
186. Основи законодавства України: ч.1. / Ж.О. Дзейко, О.Ю. Нечипоренко, Ю.А. Пониматченко та ін. Вінниця: Нова книга, 2001. 608 с.
187. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права : монографія / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Логос, 2014. 592 с.
188. Байтин М.И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Правоведение*. 2000. №3. С.4-15.
189. Старчук О.В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С.40-43.
190. Загородников Н.И. Принципы советского социалистического уголовного права. *Советское государство и право*. 1966. №5. С.65-74.
191. Беньковський С.Ю. Правові засади та принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення: дис ... канд. юрид. наук : 10.00.07 / Націон. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь, 2009. 208 с.
192. Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: Львівс. держ. ун-т внутрішніх справ, 2010. 576 с.
193. Загородников Н.И. Принципы советского социалистического уголовного права. *Советское государство и право*. 1966. №5. С.65-74.

194. Віленчук О. Принципи страхування як методологічне підґрунтя для функціонування та розвитку страхових відносин в аграрній сфері. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2017. Вип.4. С.38-49.
195. Гриценко І.С., Мельник Р.С., Пухтецька А.А. Адміністративне право України : підручник / під ред. І.С. Гриценка. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 568 с.
196. Шевчук Г. Принципи та завдання діяльності Національної поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. №7. С.120-124.
197. Бевз С.І. Поняття та система принципів адміністративно-правового регулювання державного управління у сфері господарської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №4. С.108-111.
198. Денисюк Д.С. Принципи діяльності національної поліції України: теорія та практика реалізації. *Митна справа*. 2015. №5. С.63-68.
199. Чирик С.В. Принципи адміністративної діяльності патрульної поліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 15 с.
200. Семерей Б.В. Адміністративно-правові засади реалізації принципу відкритості та прозорості у діяльності Національної поліції України автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.
201. Шатрава С.О. Парханов Г.Р. Принципи превентивної поліцейської діяльності: поняття, зміст та їх класифікація. *Право і безпека*. 2019. №74(3). С.41-47.
202. Сердюк Є.В. Принципи адміністративно-правового забезпечення виборчих прав громадян України. *Інформація і право*. 2014. №2. С.72-78.
203. Споживча політика в системі державного управління: навчально-методичний посібник / С.Д. Дубенко, К.О. Максименко, О.В. Овчарук та ін.. Київ : Тютюкін, 2009. 248 с.
204. Мулявка Д.Г. Адміністративно-правове забезпечення приватної детективної (розшукової) та недержавної охоронної діяльності : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь 2020. 510 с.
205. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О.А. Банчука. Київ : О.М. Москаленко, 2013. 588 с.

206. Когут Я.М. Принципи діяльності Національної поліції в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2015. Вип.3. С.132-140.

207. Миненок М.Г., Миненок Д.М. Корусть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы. СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. 367 с.

208. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України №280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

209. Про місцеві державні адміністрації : Закон України №586-XIV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

210. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України №2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

211. Про Національну гвардію України : Закон України №876-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

212. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України : Закон України №3099-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

213. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України № 160/98-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

214. Про контррозвідувальну діяльність : Закон України №374-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/374-15#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

215. Про Державну прикордонну службу України : Закон України №661-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

216. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону : Закон України №1835-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

217. Про державну службу : Закон України №889-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

218. Про Національну поліцію : Закон України №580-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

219. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України №2342-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

220. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова КМУ від 24.09.2008 №866. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-п#n15> (дата звернення: 17.05.2021).

221. Про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 27.11.2015 №123. URL : <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/> (дата звернення: 20.05.2021).

222. Рекомендація CM/Rec(2007)14 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам від 10.10.2007. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_937#Text (дата звернення: 27.05.2021).

223. Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних (Эр-Риядские руководящие принципы) от 14.12.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_861#Text (дата звернення: 20.05.2021).

224. Бояринцева М.А. Принципи адміністративного права щодо діяльності публічної адміністрації в країнах Європейського Союзу та Україні. *Право і суспільство*. 2015. №6.2(2). С.115-120.

225. UN. (2008). Guidance note of the Secretary-General. UN Approach to Justice for Children, 6. URL: https://www.unicef.org/protection/RoL_Guidance_Note_UN_Approach_Justice_for_Children_FINAL.pdf (дата звернення: 20.05.2021).

226. Луцький Р. П. Теоретико-правові засади формування та розвитку сучасного позитивного права : дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.12 / Ін-т держави і права ім. ВМ.Корецького НАН України. Київ, 2017. 490 с.

227. Принципы государственного управления. Минск: Проект международной технической помощи ЕС «Механизм развития потенциала по поддержке внедрения отраслевых программ в рамках ежегодного плана действий», 2015. 126 с.

228. Luiz Carlos Bresser-Pereira. Practical principles for public Administration. URL: <http://bresserpereira.org.br/Works/SmallPapers/9.PrinciplesPublicAdministration-UN.pdf> (дата звернення: 30.08.2020).

229. Про Кабінет Міністрів України : Закон України №794-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

230. Положення про Міністерство внутрішніх справ України : Постанова КМУ від 28.10.2015 №878 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

231. Про затвердження структури Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 06.11.2015 №1. URL : <https://data.gov.ua/dataset/baeb7d61-ec3c-4dbc-b275-fe75fa9e000d/resource/429bde2c-378d-44a3-8e94-712322bf108f> (дата звернення: 10.09.2020).

232. Про особливості виконання функцій прокуратури з питань захисту інтересів дітей та протидії насильству: Наказ Генерального прокурора України від 04.11.2020 №509. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0509905-20#n78> (дата звернення: 10.09.2020).

233. Веселов М.Ю. Адміністративно-правове забезпечення «ювенальної» спеціалізації учасників кримінального провадження. *Вісник Луганського державн. університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2019. Том 4. №88. С.81-92.

234. Бойко-Бузиль Ю.Ю. Психологічна сутність професіоналізму керівників підрозділів Національної поліції України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. №4. 2015. С.144-148.

235. Артеменко Н.Ф. Професіоналізація державних службовців як пріоритет здійснення державної кадрової політики. *Державне управління та місцеве самоврядування : збірник наукових праць*. Дніпропетровськ, 2010. Вип.2(5). С.205-212.

236. Федіна Н. Професіоналізм як чинник регулювання ефективної діяльності поліції // Підприємництво, господарство і право. 2017. №4. С.145-149.

237. Земляков Ю. Реалізація принципу професіоналізму в діяльності посадових осіб органів внутрішніх справ: правовий аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 4. С.230-236.

238. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС від 19.12.2017 №1044 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 10.09.2020).

239. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей: прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року і пояснювальна записка. Страсбург: Видавництво Ради Європи. 2013. 51 с.

240. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства. URL : <https://rm.coe.int/168046eb82> (дата звернення: 10.09.2020).

241. Рачинський А.П. Жиденко Н.А. Забезпечення професійного розвитку державних службовців: досвід Литовської республіки. *Вісник НАДУ*. 2014. №1. С.10-17.

242. Швець Д.В. Юридична складова професійної підготовки поліцейських як необхідна умова їх професіогенезу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. №2(16). С.55-65.

243. Сьоміна В.А. Принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі та його втілення в адміністративному судочинстві. *Карпатський правничий часопис*. 2013. Вип.3. С.87-90.

244. Ус О.В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації : лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.

245. Тимошук В.П. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України. Київ : Факт, 2003. 496 с.

246. Ніщима С.О. Принцип публічності фінансової діяльності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип. 75. С.314-322.

247. Голосніченко І.П. Кондратьєв Я.Ю. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Заг. частина: підручник. Київ : Укр. акад. внутр. справ, 1995. 177 с.
248. Комзюк А.Т., Бандурка О.М. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: монографія. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
249. Рахунов Р.Д. Возбуждение уголовного дела в советском уголовном процессе. Москва : Госюриздат, 1954. 88 с.
250. 10 U.S.C. §101 (англ.). US Congress (5 January 2009). URL : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/10/101> (дата звернення: 12.09.2020).
251. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Київ : «Ін Юре», 2005. 624 с.
252. Коваленко А.Г. Институт доказывания в гражданском и арбитражном судопроизводстве. Москва : Изд-во НОРМА, 2002. 208 с.
253. Словник української мови : у 11 т. / редкол.: І.К. Білодід (голова) та ін. Київ : Наук. думка, 1970-1980. Т.1: А-В / ред. тому: П.Й. Горещкий [та ін.]. 1970, 799 с.
254. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України №2229-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 11.09.2020).
255. Гаврильців М.Т. Принцип єдності прав і обов'язків у сфері охорони довкілля як основа еколого-правового статусу людини і громадянина. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. юридична*. 2014. Вип. 4. С.118-128.
256. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1987. 293 с.
257. Волощук І.В. Теорія прав дитини: сучасний стан розробки проблеми. *Митна справа*. 2015. № 2(21). С.19-24.
258. Шульц О.А. Генезис сучасної доктрини прав дитини у зарубіжних країнах: конституційно-правові аспекти. *Порівняльно-правові дослідження*. 2009. №2. С.91-96.

259. Зельгин С.Г. Права ребенка в Российской Федерации и формы их защиты: учеб. пособие. Москва : Изд-во РУДН, 2012. 453 с.

260. Китайка О.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні та міжнародні ювенально-правові стандарти: дис ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Національному університеті «Одеська юридична академія» Одеса, 2018. 217 с.

261. Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 02.10.2013. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 12.09.2020).

262. Ольхова А.В. Принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини у міжнародному гуманітарному праві. *Часопис Київського університету права*. 2013. №1. С.348-352.

263. Рясенцев В.А. Неимущественный интерес в советском гражданском праве. *Ученые записки Московского юридического института*. Вып.1. 1939. С.22-49.

264. Безпалова О.І. Правове забезпечення управління органами поліції України. *Підприємництво, господарство і право*. №9(259). С.111-115.

265. Жилинский С.Э. Предпринимательское право. Правовая основа предпринимательской деятельности : Учебник для вузов. Москва : Норма, 2007. 944 с.

266. Історія та практика державного управління і місцевого самоврядування в Україні : у 2-х т. : навч. посіб. / М.О. Багмет, Г.В. Коваль; Чорномор. держ. ун-т ім. П. Могили. Миколаїв, 2012. Т.1. 143 с.

267. Мельниченко, Б.Б. Правова основа організації та діяльності органів публічного управління в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №12. С.174-177.

268. Єфіменко Д. Правові основи контрольно-наглядової діяльності за дотриманням законодавства про працю України. *Публічне право*. 2012. №3(7). С.275-280.

269. Альтшуллер М.Н. Нормативная основа деятельности ОВД: лекция. Горький, 1983. 253 с.

270. Кузьмина М.Н. Правовые основы формирования и деятельности ОВД (теоретико-правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14 / Москва, 1996. 213 с.

271. Бааджи Н.А. Адміністративний розсуд в діяльності органів публічної адміністрації : дис... канд. наук : 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ. Одеса, 2020. 246 с.

272. Ігнатенко В.М. Квазі-інститут недоговірних зобов'язань з односторонніх правомірних дій. *Теорія і практика правознавства*. 2018. Вип.2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_2_3 (дата звернення: 12.09.2020).

273. Шушулкова В.Д. Організаційно-правове регулювання діяльності адміністративних комісій при виконавчих органах місцевого самоврядування : дис... канд.. юрид. наук. : 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ, Одеса. 2016. 228 с.

274. Боршуляк І.І. Організаційно-правові засади проходження служби в органах прокуратури: дис... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Академія прокуратури, Київ. 2016. 260 с.

275. Голуб В.О. Становлення та розвиток інституту адміністративно-правового режиму воєнного стану : дис... канд.. юрид. наук. : 12.00.07 / Ін-т законодавства Верховної Ради України, Київ. 2017. 248 с.

276. Правова основа. Документи / Міністерство охорони здоров'я України. URL : <https://moz.gov.ua/pravova-osnova> (дата звернення: 14.09.2020).

277. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : Указ Президента України від 22.07.1998 №810/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98> (дата звернення: 12.09.2020).

278. Про Службу безпеки України : Закон України №2229-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 14.09.2020).

279. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України №5076-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата звернення: 14.09.2020).

280. Про нотаріат : Закон України № 3425-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 14.09.2020).

281. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України №1403-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202/98-вр80#Text> (дата звернення: 14.09.2020).

282. Про оздоровлення та відпочинок дітей : Закон України №375-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-17#Text> (дата звернення: 14.09.2020).

283. Загальне адміністративне право : навч. посіб. / Р.С. Мельник, В.М. Бевзенко. Київ : Ваіте, 2014. 376 с.

284. Лакійчук Я.О. Адміністративно-правове забезпечення превентивної діяльності поліції: дис... канд.. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. академ. внутр. справ, Київ. 2019. 219 с.

285. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів. Харків: Право, 2009. 584 с.

286. Всі документи бази даних "Законодавство України". URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a/stru4#Тур> (дата звернення: 17.05.2021).

287. Цивільний кодекс України : Закон України №435-IV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.05.2021).

288. Н. Мацвейко. Права дитини з огляду Сімейного кодексу України. *Хрещатик*. 2020. №81(5360). URL : <http://kreschatic.kiev.ua/ua/5360/doc/20111.html> (дата звернення: 17.05.2021).

289. Захист прав дітей та державна політика у сфері забезпечення сімейних відносин. Освіта.ua. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/law/10062/> (дата звернення: 17.05.2021).

290. Кримінальний кодекс України : Закон України №2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 18.05.2021).

291. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова КМУ від 18.07.2007 №950. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-п> (дата звернення: 18.05.2021).

292. Заплотинська Ю. Акти Кабінету Міністрів України в системі нормативно-правових актів: загальнотеоретичний та порівняльно-правовий аспекти. *Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична*. 2013. Вип.57. С.36-42

293. Конституційне право України : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / В.Ф. Погорілко та ін.; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ: Ун-т ім. Т. Шевченка, Нац. акад.внутр. справ. Київ: Наукова думка, 2000. 732 с.

294. Документи видавника та виду (Постанова Кабінету Міністрів України). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/stru/tt2002#Stru> (дата звернення: 25.08.2021).

295. Кравченко І.С. Основи управління в Національній поліції: навч. посіб. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 212 с.

296. Про затвердження Положення про Національну поліцію : Постанова КМУ від 28.10.2015 №877. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-п#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

297. Про Правила дорожнього руху : Постанова КМУ від 10.10.2001 №1306. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-п#Text> (дата звернення: 25.08.2021).

298. Про затвердження Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведення їх державної реєстрації. Наказ Міністерства юстиції України від 12.04.2005 №34/5. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0381-05> (дата звернення: 25.08.2021).

299. Лата Н.Ф. Адміністративно-правове регулювання нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. акад. держ. податк. служби України, Ірпінь, 2004. 198 с.

300. Дрига М.Д., Дячук С.І. Вирішення судами питань, пов'язаних з кримінально-правовою оцінкою діянь особи, що віддала чи виконала злочинний наказ. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. №3(13). 34. с.

301. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : Наказ МВС України від 28.07.2017 №650. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

302. Про затвердження Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : Наказ МВС

України від 27.04.2020 №357. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z_0443-20#Text (дата звернення: 27.08.2021).

303. Про затвердження Інструкції щодо порядку щодо порядку взаємодії структурних підрозділів, відповідальних за реалізацію державної політики щодо попередження насильства в сім'ї, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї : Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту та МВС України від 07.09.2009 №3131/386. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0917-09#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

304. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

305. Про міжнародні договори України : Закон України №1906-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text> (дата звернення: 27.08.2021).

306. Загальна декларація прав людини Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.08.2021).

307. Декларація прав дитини Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text (дата звернення: 27.08.2021).

308. Стариченко А.О. Аспекти становлення міжнародного права у сфері охорони прав дітей. *Наше право*. 2020. №1. С.47-54

309. Декларація про ліквідацію всіх форм расової дискримінації Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1963. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_338#Text (дата звернення: 27.08.2021).

310. Декларація про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання Генеральної Асамблеї ООН від 9.12.1975. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_084#Text (дата звернення: 27.08.2021).

311. Кодекс поведінки посадових осіб із підтримання правопорядку, прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 17.12.1979. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282#Text (дата звернення: 27.08.2021).

312. Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи №690 8.05.1979 «Про Декларацію про поліцію» . URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 27.08.2021).

313. Декларація про поліцію, прийнята резолюцією Парламентської Асамблеї Ради Європи №690 8.05.1979. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_803#Text (дата звернення: 27.08.2021).

314. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_135#Text (дата звернення: 29.08.2021).

315. Большая советская энциклопедия : в 50 т. Фидер-Фурьеризм / гл. ред. Б.А. Введенский. 2-е изд. М.: БСЭ, 1955. Т.45. 671 с.

316. Короткий тлумачний словник української мови: словник / ред. Д.Г. Гринчишин. Київ : Радянська школа, 1988. 320 с.

317. Філософський енциклопедичний словник / В.І. Шинкарук та ін. Київ: Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАН України: Абрис, 2002. 742 с.

318. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / голов. ред. В.І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

319. Юридична енциклопедія: в 6 т. / В.П. Нагребельний. К.: «Укр. енцикл.». 2004. Т.6768 с.

320. Кириченко В.М., Куракін О.М. Теорія держави і права: модульний курс: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 264 с.

321. Державне управління в Україні: навч. посібн. / ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 432 с.

322. Колесніков В.В. Тактичні особливості допиту свідків і потерпілих під час розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами. *Форум права*. 2009. №2. С.196-201.

323. Теорія судових доказів у питаннях і відповідях: навчальний посібник / Удалова Л.Д. та ін. Київ: НАВС, 2015. 134 с.

324. Бандурка О.М. Оперативно-розшукова діяльність. Частина I: Підручник. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 336 с.
325. Оперативно-розыскная деятельность: учебник. / ред. К.К. Горяинова. Москва : ИНФРА-М, 2004. 848 с.
326. Лісов О.С. Новітня вітчизняна історіографія створення та діяльності розвідки і контррозвідки України у 1917 - 1991 роках : дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Ун-т оборони України ім. І. Черняхівського. Київ, 2017. 265 с.
327. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України №2747-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
328. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України №1798-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
329. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян: Указ Президента України №143 від 18.02.2002. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/143/2002#Text> (дата звернення: 28.08.2021).
330. Зайченко І.В. Педагогіка: підручник. Київ : Ліра-К, 2016. 608 с.
331. Лапа О.В. Роль заохочення і покарання у виховній роботі з учнями підліткового віку. *Вісник Національного університету оборони України*. 2014. Вип. 5. С.84-89.
332. Старосьцяк, Е. Элементы науки управления : пер. с пол.; под ред. Ц. Ямпольской. Москва : Прогресс, 1965. 424 с.
333. Колпаков В.К., Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
334. Гладун З.С. Адміністративне право України: навч. посібник. Тернопіль: Карт-бланш, 2004. 579 с.
335. Грохольский В.ІІ. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю : монографія / за ред. О.М. Бандурки. Харків: Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 312 с.
336. Адміністративне право України: підручник / ред. Ю.П. Битяк. Харків : Право, 2001. 528 с.

337. Олійник А.Ю. Механізм, форми, методи та особливості забезпечення органами внутрішніх справ реалізації прав людини і громадянина: лекц. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 1997. 32 с.

338. Могілевська Л. Форми діяльності Національної поліції у сфері забезпечення прав і свобод дитини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №1. С.128-132.

339. Рум'янцева-Козовник А.В. Форми та методи адміністративної діяльності ОВС з охорони прав дитини. *Європейські перспективи*. 2014. №3. С.116-122.

340. Корнев А.П. Нормы административного права и их применение. Москва : Юрид. лит., 1978. 194 с.

341. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы). Москва: ОАО «НПО «Экономика», 2000. 302 с.

342. Стеценко С.Г. Адміністративне право України: навч. посібник. Київ : Атіка, 2008. 624 с.

343. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. Київ : Знання, 2005. 655 с.

344. Гончарук С.Т. Основи адміністративного права України : навчальний посібник. Київ: НАВС, 2004. 200 с.

345. Шильник В.Ю. Адміністративні юрисдикційні провадження та їх здійснення органами внутрішніх справ: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2004. 212 с.

346. Комбаров Н.А. Виды защиты прав и свобод ребенка в Российской Федерации. Вопросы правоприменительной практики. URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-zaschity-prav-i-svobod-rebenka-v-rossiyskoy-federatsii/viewer> (дата звернення: 28.08.2021).

347. Іванова Л.Ю. Класифікація форм адміністративно-юрисдикційної діяльності органів внутрішніх справ. *Право і безпека*. 2012. №4. С.57-61.

348. Іщенко І.В. Адміністративно-правові засади здійснення підрозділами Національної поліції України ювенальної превенції : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. 212 с.

349. Административное право Российской Федерации : учебник для академического бакалавриата / Ю.И. Мигачев, Л.Л. Попов, С.В. Тихомиров; под ред. Л.Л. Попова. Москва : Издательство Юрайт, 2015. 519 с.

350. Вороніна І.М. Аксіологічні засади нормотворчості МВС України щодо координації діяльності Національної поліції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / Нац. академ. внутр. справ. Київ, 2018. 258 с.

351. Про затвердження Інструкції з організації нормотворчої діяльності в Міністерстві внутрішніх справ України: Наказ МВС від 27.07.2012 №649. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0649320-12#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

352. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі : Постанова КМУ від 20.03.2019 №234. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-п#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

353. Музичук О.М. Організаційно-правові основи участі громадян в охороні громадського порядку і боротьбі з правопорушеннями: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 20 с.

354. Аброськін В.В. Діяльність Національної поліції України щодо забезпечення публічної безпеки в умовах антитерористичної операції: навч. посіб. Київ : ФОП Лопатіна О.О., 2019. 212 с.

355. Байрак В.В. Адміністративно-правове регулювання організації діяльності капітана на водному транспорті: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Одес. держ. ун-т. внутр. справ. Одеса, 2019. 228 с.

356. Сивухін В.С. Конституційне право людини і громадянина на невтручання в їх особисте і сімейне життя та його забезпечення органами внутрішніх справ України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 240 с.

357. Большая Советская Энциклопедия: в 51 томе. / гл. ред. Б.А. Введенский. 1954. Т.27. 664 с.
358. Філософія : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С.П. Щерба, В.К. Щедрін, О.А. Заглада; ред. С.П. Щерби. Київ: МАУП, 2004. 216 с.
359. Декарт Р. Міркування про метод, щоб правильно спрямувати свій розум і відшукати істину в науках (пер. з фр. В. Адрюшка і С. Гатальської). Київ: ТанDEM, 2001. 101 с.
360. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є.В. Білозьоров, та ін. ; ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
361. Адміністративне право. Загальна частина: навч. посіб. / С.М. Алфьоров, С.В. Ващенко, М.М. Долгополова, А.П. Купін, Київ : ЦУЛ, 2011. 216 с.
362. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник. Київ : Юрінком-Інтер, 2004. 458 с.
363. Адміністративне право України: Академічний курс: підручник : у 2т. / редкол. : В.Б.Авер'янов та ін. Київ, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.
364. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях: навч. посіб. / О.І. Безпалова та ін.; ред. О.М. Бандурки. Харків: ХНУВС, 2017. 242 с.
365. Административное право Украины: учеб. / ред. С.В. Кивалова. Харьков : ОНЮА, 2004. 880 с.
366. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підручник 2-ге вид., допов. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 752 с.
367. Административное право Российской Федерации: учебник / Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Москва: ИКД "Зерцало-М", 2003. 608 с.
368. Ковалів М.В. Основи управління в органах внутрішніх справ: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 329 с.
369. Тимчишин Т.М. Адміністративно-правові заходи протидії правопорушенням, що вчиняються на залізничному транспорті. Львів: Галицька видавнича спілка, 2015. 211 с.

370. Крикун В.В. Форми та методи захисту об'єктів критичної інфраструктури в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2020. Вип.3. С.99-103.

371. Административное право Российской Федерации: учебник / Ю.И. Мигачев, Л.Л. Попов, С.В. Тихомиров ; под ред. Л.Л. Попова. Москва : Издательство Юрайт, 2011. 447 с.

372. Карпенко В.В. Психологія мислення: феноменологія, процес і детермінанти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Психологічна*. 2013. Вип. 1. С.32-42.

373. Управління в органах виконавчої влади України: навч. посібник / В.Л. Ортинський, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 296 с.

374. Кобзар О.Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія. Харків; Дніпропетровськ: Панов, 2015. 316 с.

375. Полицейское право. Лекционный курс / К.С. Бельский; ред. А.В. Куракин. Москва: Дело и Сервис, 2004. 816 с.

376. Купреев С.С. Содержание, формы и методы административной деятельности полиции. *Полицейская деятельность*. 2014. №2. С.191-202.

377. Золотарьова Н.І. Поняття методів адміністративної діяльності правоохоронних органів у сфері екологічної безпеки та їх різновидю *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право*. 2012. №4. С.47-50.

378. Адміністративна діяльність Національної поліції : загальна частина : навчальний посібник / В.М. Бесчастний та ін. Кривий Ріг: Донецьк. юрид. ін-т МВС України, 2017. 188 с.

379. Негодченко О.В. Методи діяльності підрозділів громадської безпеки щодо забезпечення прав і свобод людини. *Актуальні питання правоохоронної діяльності*. 2010. №5. С.11-15.

380. Гурковський М.П., Єсімов С.С. Основні форми та методи діяльності поліції у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина України.

Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2016. Випуск 4. С.171-186.

381. Ткаля О.В. Переконавання як сучасний метод адміністративно-правового впливу. *Право і суспільство.* 2018. №2. С.162-167.

382. Петков В.П. Основи переконання в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ (організаційно-правові аспекти). *Форум права.* 2005. №1. С.58-64.
URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2005-1/05pvrora.pdf> (дата звернення: 29.08.2021).

383. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні: дис... докт. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ; Харків, 2002. 408 с.

384. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / ред. О.П. Рябченко. Харків: вид. Харківського НУВС, 2009. 256 с.

385. Адміністративне право України: словник термінів / ред. Т.О. Коломєць, В.К. Колпаков. Київ: Ін Юре, 2014. 520 с.

386. Юровська В.В. Методи адміністративного права: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 344 с.

387. Дзюба А.Ю. Проблеми взаємодії державних органів влади з громадянськістю у запобіганні злочинності неповнолітніх в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2014. Вип.27. С.221-228.

388. Дуванська К.О. Взаємодія установ та організацій щодо реалізації профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2013. №23(1). С.127-134.

389. Ніколенко Д.О., Григоренко І.А. Принцип «community policing» як інтегральна складова роботи правоохоронних органів щодо профілактики девіантної поведінки неповнолітніх з особливими потребами. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2015. №1. С.270-279.

390. Острянюк Т.С. Ефективна взаємодія соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу та кримінальної міліції у справах дітей. *Вісник Чернігів. нац. пед. ун-ту. Серія : Педагогічні науки*. 2011. Вип.84. С.25-129.

391. Харук Ю.М. Вплив моральних чинників на злочинність неповнолітніх та організація профілактики правопорушень місцевими органами виконавчої влади. *Теорія та практика державного управління*. 2010. Вип.3. С.170-179.

392. Бондар О. Моніторинг та самоекспертиза освітнього середовища навчального закладу. URL: <http://ru.osvita.ua/school/method/375/> (дата звернення: 29.08.2021).

393. Гегель Г.Ф.В. Наука логика. М.: 1998. 245 с.

394. Большая Советская Энциклопедия. 3-е изд., М., 1971. Т.5. 640 с.

395. Гурковський В. Взаємовідносини органів державної влади у сфері забезпечення інформаційної безпеки України: організаційно-правові питання. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України* : 2002. №3. С.27-32.

396. Суспільство та влада: механізми взаємодії : навч.- метод. матеріали для слухачів дисципліни «Механізми взаємодії суспільства і влади» / А.М. Михненко та ін. Київ: Нац. академ. держ. управл. при Президентові України, 2013. 80 с.

397. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / ред. Ю.Ф. Кравченко. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 1999. 702 с.

398. Звирбуль В.К. Деятельность прокуратуры по предупреждению преступности: (научные основы). Москва: Юридическая литература, 1971. 165 с.

399. Пастернак І.М. Взаємодія у відносинах суб'єктів службово-бойової діяльності Державної прикордонної служби України: до дискусії формулювання поняття. *Європейські перспективи*. 2016. Вип. 1. С.39-44.

400. Талалай, Д.В. Борисенко Г.О. Особливості взаємодії суб'єктів службово-бойової діяльності сил охорони правопорядку. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Юридические науки»*. Том 26 (65). 2013. №1. С.289-295.

401. Фещенко Л.О. Взаємодія органів внутрішніх справ з державною податковою службою у здійсненні правоохоронної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ін-т законодавства Верховної Ради України Київ, 2007. 217 с.

402. Шумилов А.Ю. Оперативно-розыскная энциклопедия. Москва : Издательство Шумилова И.И., 2004. 364 с.

403. Економічна безпека підприємства: підручник / А.М. Дідик та ін. Львів : НУ "Львівська політехніка", ТзОВ "Видавнича група "Бухгалтери України", 2019, 624 с.

404. Кушнір І.П. Нормативно-правове забезпечення взаємодії у сфері охорони державного кордону України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Нац. авіац. ун-т Київ, 2014. 264 с.

405. Богатирьов І.Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис. д-ра. юрид. наук 12.00.08 / Київ. Нац. у-нт. внутр. справ. Київ, 2006. 434 с.

406. Організація управління персоналом в органах внутрішніх справ: монографічне дослідження / Сущенко В.Д., Смирнов А.М., Коваленко О.І., Смирнов А.А. Київ : Нац. академ. внутр. справ України, 1999. 352 с.

407. Назар Ю.С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 160 с.

408. Сидор М.Я. Адміністративно-правові аспекти взаємодії місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Відкритий міжнарод. ун-т розвитку людини «Крок». Київ, 2015. 227 с.

409. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова КМУ від 22.08.2018 №658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-п#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

410. Про затвердження Плану заходів щодо реалізації положень Концепції запобігання та викорінення найгірших форм праці дітей : Розпорядження КМУ від

29.10.2003 №648-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/364-2003-p#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

411. Про затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України та органів і осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень : Наказ МВС України, Міністерства юстиції України від 30.01.2018 №64/261/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0140-18#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

412. Про затвердження Порядку взаємодії органів (підрозділів) поліції з підрозділами акціонерного товариства «Українська залізниця» : Наказ МВС України, Мінінфраструктури України від 02.03.2020 №204/175. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-20#Text>

413. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Наказ МВС України від 07.07.2017 №575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

414. Камінська Н.В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2010. 232 с.

415. В Україні запустили проект «Поліцейський офіцер громади». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-ukrayini-zapustili-proekt-policejskij-oficer-gromadi> (дата звернення: 29.08.2021).

416. Про державні цільові програми : Закон України №1621-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text> (дата звернення: 29.08.2021).

417. Про організацію проведення всеукраїнського рейду «Урок»: Наказ Управління МВС України у Львівській області та Управління освіти у Львівській області від 28.08.2003 р. №28/510.

418. Про організацію проведення рейду «Урок», місячника «Про дотримання законодавства про загальну середню освіту» : Наказ Відділу освіти Могилів-

Подільської районної державної адміністрації від 02.09.2020 №159. URL : <http://mogpod.osv.org.ua/news/15-50-40-07-09-2020/> (дата звернення: 30.08.2021).

419. Про прокуратуру : Закон України №1697-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 30.08.2021).

420. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С.53-63.

421. Белкин Р.С. Криминалистика : учебник, словарь-справочник. Москва : Юристъ, 1999. 265 с.

422. Шевчук О. М. Взаємодія та координація органів державної влади щодо забезпечення державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С.126-129.

423. Бондар Г.Ю. Особливості розслідування кримінальних справ групою слідчих з різних правоохоронних відомств. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Харків. 2000. Спецвипуск. С.130-133.

424. Петров Г.И. Сущность советского административного права. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. 184 с.

425. Ямпольская Ц.А. К методологии научного управления. *Советское государство и право*. 1965. №8. С.12-21.

426. Ковальська В.В. Організаційно-правові засади діяльності міліції в системі правоохоронних органів держави : монографія. Харків: ТД «Золота миля», 2008. 504 с.

427. Мозгова В.А. Поняття та рівні координації діяльності правоохоронних органів із протидії злочинності та корупції. *Часопис Київського університету права*. 2013. №2. С.290-294.

428. Поволоцька С.Г. Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх (адміністративно-управлінське дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2005. 20 с.

429. Цинченко Г.М. Ювенальные технологии: проблемы внедрения. *Управленческое консультирование*. 2014. №8. С.146-154.
430. Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх : Постанова КМУ від 24.05.2017 №357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/357-2017-п#Text> (дата звернення: 30.08.2021).
431. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей: Розпорядження КМУ від 26.08.2020 №1057-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-р#Text> (дата звернення: 30.08.2021).
432. Вінгловська О.І. Імплементація міжнародних стандартів прав дитини в національному законодавстві України : дис. ... канд. юрид.наук : 12.00.11 / Київ. нац у-т ім. Т. Шевченка. Ін-т міжнарод. відносин. Київ, 2000. 216 с.
433. Ювенальна юстиція : навч. посібник / Крестовська Н.М. та ін. ; за ред. Крестовської Н.М. Одеса : ОЮІ ХНУВС, 2006. 243 с.
434. Калаянов Д.П. Поліцейська діяльність демократичних держав та застосування її досвіду в організації роботи органів внутрішніх справ України: монографія. Одеса: НДРВВ ОЮІ ХНУВС, 2007. 248 с.;
435. Калаянов Д.П. Поліція країн ЄС та використання її досвіду в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ України: теорія і практика: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 40 с.
436. Антонова О.Р. Міжнародноправові стандарти усфері сім'ї, дитинства, материнства і батьківства. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 18. С.103-112.
437. Дрозд О.Ю., Хуторянська Т.В. Міжнародні стандарти забезпечення прав і законних інтересів дитини та їх імплементація в законодавство України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2015. Вип.75. С.255-261.
438. Лов'як С.О. Дотримання прав дитини в Україні: сучасний стан та міжнародний досвід. *Митна справа*. 2013. №6(90). Ч.2. Книга 2. С.37-42.
439. Шульц О.А. Становлення міжнародних стандартів прав дитини. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Право*. 2012. Вип.1. С.178-186.

440. Конституция Федеративной Республики Германии. URL: https://www.concourt.am/armenian/legal_resources/world_constitutions/constit/germany/german-r.htm (дата звернення: 30.08.2021).

441. Karl-Heinz Ruder, Steffen Schmitt. Polizeirecht Baden-Wurtemberg. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2005, s. 450.

442. Polizeipräsident München. URL: <http://www.polizei.bayern.de/muenchen/wir/organisation/dienststellen/index.html/2135> (дата звернення: 30.08.2021).

443. Бакаев А.А. Система профилактики правонарушений несовершеннолетних. Москва : Логос. 2004. 218 с.

444. Kids + Teens / Der Polizeipräsident in Berlin. URL: <https://www.berlin.de/polizei/aufgaben/praevention/kids-teens/> (дата звернення: 31.08.2021).

445. Gewaltschutzgesetz (Gesetz zum zivilrechtlichen Schutz vor Gewalttaten und Nachstellungen). URL: <https://dejure.org/gesetze/GewSchG> (дата звернення: 31.08.2021).

446. Мазніченко Д.О. Аналіз досвіду адміністративної діяльності поліції ряду країн-членів Європейського Союзу у сфері захисту дітей від насильства та умови використання його в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: юридичні науки*. 2014. Вип. 2. Том 3. С.122-126.

447. Німецька поліція зупиняє в аеропорту сім'ї, які прогулюють школу. *BBC NEWS. Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-44206651> (дата звернення: 31.08.2021).

448. Unsere Aufgaben. Das Jugendamt. URL: <https://www.unterstuetzung-die-ankommt.de/de/das-sind-wir/unsere-aufgaben/> (дата звернення: 31.08.2021).

449. Югендампт – ведомство по делам молодёжи в Германии. URL: <https://www.tupa-germania.ru/zhizn/jugendamt.html>. (дата звернення: 31.08.2021).

450. Мураненко К.Ю. Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Psychological journal*. 2019. №2(22). С.85-98.

451. Мартынова А.В. Права ребенка в России и Великобритании. *Сборник материалов VIII всероссийской, научно-практической конференции молодых ученых с*

международным участием «Россия молодая». Кемерово: Кузбасский государственный технический университет им. Т.Ф. Горбачева, 2016. 770 с. С.755-756.

452. Crime and Disorder Act 1998. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/37/contents> (дата звернення: 01.09.2021).

453. Права детей в Англии: что стоит знать о местных социальных службах. URL: <https://zagranitsa.com/emigraciya/article/2092/prava-detei-v-anglii-chto-stoit-znat-o-mestnykh-so> (дата звернення: 01.09.2021).

454. Local Authority Designated Officer (LADO) and allegations against childcare professionals and volunteers. URL: <https://www.saferchildrenyork.org.uk/allegations-against-childcare-professionals-and-volunteers.htm> (дата звернення: 01.09.2021).

455. The Local Safeguarding Children Boards Regulations 2006. UK Statutory Instruments 2006 No. 90. Regulation 5. URL: <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2006/90/regulation/5/made> (дата звернення: 01.09.2021).

456. Кабилова С.А., Штыкова Н.Н. Суды по делам несовершеннолетних в США, Англии и России. Сравнительно-правовой анализ: учеб. пособие. Муром: ИПЦ МИ ВлГУ, 2000. 127 с.

457. Комісаров С.А. Взаємодія поліції й населення як стратегічний напрям діяльності органів правопорядку: міжнародний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. №2. С.123-126.

458. Защита детей во Франции. URL: <https://letidor.ru/pravo/zaschita-detey-vo-francii.htm> (дата звернення: 01.09.2021).

459. Широ С.В. Права ребёнка: необходимость внедрения новых механизмов защиты. Мурманск, 2009. 168 с.

460. Зубченко Л.А. Семейная политика Франции. *Актуальные проблемы Европы*. Сборник научных трудов. 2009. №2. Москва : ИНИОН, С.72-92.

461. Законы Франции о детях. URL: <https://sovetnik.eu/zakony-francii-o-detyah.html> (дата звернення: 01.09.2021).

462. Ordonnance n 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/article_lc/LEGIARTI000038314045/?fbclid=IwAR0we

M3CxY0SAgYvMN90WiaVEVCP25DKUeoPAvHeP6d73lI_y40UyhPATig (дата звернення: 01.09.2021).

463. La Direction de la Protection Judiciaire de la Jeunesse (DPJJ). URL: <http://www.enpjj.justice.fr/la-direction-de-la-protection-judiciaire-de-la-jeunesse-dpjj> (дата звернення: 01.09.2021).

464. Гелия Певзнер. Безнадзорные несовершеннолетние во Франции - «опасные дети» или дети в опасности? URL: <https://www.rfi.fr/ruфранция/20210319> (дата звернення: 01.09.2021).

465. Ланцова О.М. Задачи и организационная структура французской жандармерии. *Вестник Снт-Птб университета МВД России*. 2007. №4. С.76-80.

466. Полиция Французской Республики. Национальная полиция. URL: <https://eurasialaw.ru/nashi-rubriki/politsiya-gosudarstv-mira/politsiya-frantsuzskoj-respubliki> (дата звернення: 01.09.2021).

467. Junger-Tas, J. (2004) Молодіжне правосуддя в Нідерландах. Чикаго: Університет Чикаго Прес, 2004. 380 с.

468. World Prison Population List twelfth edition Roy Walmsley. URL: https://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/wppl_12.pdf. (дата звернення: 02.09.2021).

469. Дмитришина, Татьяна. Ювенальна юстиція: міжнародний досвід та перспективи його впровадження в Україні. Підприємство, господарство і право. 2021. №1. С.210-219.

470. Codice processo penale minorile – D.P.R. 448/1988. URL: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/06/18/codice-processo-penale-minorile-d-p-r-448-1988> (дата звернення: 02.09.2021).

471. Dipartimento per la giustizia minorile e di comunità. URL: https://www.giustizia.it/giustizia/it/mg_12_4.page (дата звернення: 02.09.2021).

472. La giustizia minorile in Italia di Sonia Viale, vice capo dipartimento per la Giustizia Minorile. URL: <http://www.ristretti.it/areestudio/minorile/inchieste/viale2.htm> (дата звернення: 02.09.2021).

473. Ufficio minori. URL: https://www.poliziadistato.it/articolo/ufficio-minori-2?fbclid=IwAR3CTDdtpGhckn9qi_ClMP3tCQxsrwhwk0m5GFIW9cJZz_6oe6LwqCoDPhw (дата звернення: 02.09.2021).

474. Kamińska W., Pędowski R. Sądy dla Nieletnich w II Rzeczypospolitej. *Palestra*. 1991. №10. S.41-43.

475. Становлення та розвиток ювенальної пенальної політики Республіки Польща (кримінально-правове дослідження) : монографія / Литвинов О.М., Назимко Є.С., Пономарьова Т.І.; ред. Литвинов О.М. Київ : ВД «Дакор», 2015. 128 с.

476. O postępowaniu w sprawach nieletnich : Ustawa z dnia 26 października 1982 r. / Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1982 nr. 35 poz. 228, Str.1-44.

477. Prawo o ustroju sądów powszechnych : Ustawa z dnia 26 października 1982 r. / Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 2001 nr. 98 poz. 1070, Str.1-169.

478. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. / Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1997 nr 78 poz. 483, 1-169. Str.2413-2470.

479. Шмидт В.Р. Интеграция подростков в конфликте с законом: зарубежный опыт. Москва : РОО «Центр содействия реформе уголовного правосудия», 2007. 120 с.

480. Biuro Prewencji URL: <https://policja.pl/pol/kgp/biuro-prewencji/73019,Zadania-Biura-Prewencji.html> (дата звернення: 03.09.2021).

481. Przestępczość nieletnich jako problem społeczny. URL: <https://www.profnet.org.pl/przestepczosc-nieletnich-jako-problem-spoeczny-cz-ii/> (дата звернення: 02.09.2021).

482. Пресслужба Мінсоцполітики. Уряд прийняв комплекс рішень, які стосуються удосконалення системи захисту прав дитини. *Юридична газета*. 26 травня 2021 р. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/uryad-priynyav-kompleks-rishen-yaki-stosuyutsya-udoskonalennya-sistemi-zahistu-prav-ditini.html> (дата звернення: 03.09.2021).

483. Концепція створення та розвитку системи раннього втручання : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.05.2021 №517-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/517-2021-p#Text> (дата звернення: 03.09.2021).

484. Трестер Ю.О. Міжнародні механізми захисту прав дітей. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. №9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duuv_2013_9_12 (дата звернення: 03.09.2021).

485. Чупрій Л.В. Ювенальна юстиція і Україна. URL : <http://sd.net.ua/2012/07/12/yuvenalnaya-yusticiya-i-ukraina.html> (дата звернення: 03.09.2021).

486. Терещук Г.А. Окремі аспекти реформування системи ювенальної юстиції в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1. С.53-56.

487. Вікторія Якуша. «Традиційний «каральний» підхід у провадженнях щодо неповнолітніх повинен залишитися в минулому». *Закон і Бізнес*. 2021. №22(1528). URL : https://zib.com.ua/ua/147866-tradiciyniy_karalnyi_pidhid_u_provadzhennyah_schodo_nepovnol.html (дата звернення: 03.09.2021).

488. Дитячі проблеми. Сайт благодійного фонду UWCF. URL : <http://uwcfoundation.com/ua> (дата звернення: 04.09.2021).

489. Кідіна Н.В. Кримінологічні засади індивідуалізації покарання неповнолітніх в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 258 с.

490. Starychenko A.O., Kuznichenko S.O. Protecting the rights of the child from violence: are the powers of the National Police of Ukraine sufficient? *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С.33-37.

491. Банис П.А., Ильяшевич М.В. Международно-правовые аспекты сотрудничества государств по борьбе с насилием в отношении детей: опыт Германии. *Пробелы в российском законодательстве*. 2016. №8. С.380-385.

492. Правові та кримінологічні засади запобігання насильству в сім'ї : навч. посіб. / ред. Джужі О.М., Опришка І.В., Кулика О.Г. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 124 с.

493. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / уклад. Запорожцев А.В. та ін. Київ, 2012. 246 с.

494. Результати опитування громадської думки з питань насильства стосовно дітей. Інформаційно-ресурсний центр «Дитинство без насильства». URL : https://rescentre.org.ua/images/Uploads/Files/statistika_dl/doslidzhenya_nasilstvo.pdf (дата звернення: 04.09.2021).

495. Домашнє насильство: жахлива статистика та алгоритм дії. *Маяк media*. URL : <https://mayak.media/read/card/53287/domashne-nasilstvo-zhahлива-statistika-ta-algoritm-dii>. (дата звернення: 02.09.2021).

496. Snyman C. Criminal Law. Fifth Edition. Durban: LexisNexis, 2008. 625 p.

497. Стариченко А.О. Терміновий заборонний припис стосовно кривдника як спеціальний адміністративний примусовий захід протидії насильницьким проявам у сім'ї. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 28 лют. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.152-155.

498. Стариченко А.О. Поліцейський захист неповнолітніх від домашнього насильства: проблеми правозастосування. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матер. VII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., м. Одеса, 06 листопада 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.110-111.

499. Матузов Н.И. Теория государства и права : курс лекций. Москва : Юристъ, 2000. 776 с.

500. Стариченко А.О. Служби у справах дітей в системі органів публічного адміністрування: питання правосуб'єктності. *Право.UA*. 2020. №3. С.89-95.

501. Starychenko A. Law Enforcement Aspects of Ukrainian Legislation on Education. *European reforms bulletin*. 2021. №2. С.117-120.

ДОДАТОК А**Статистична інформація у справах охорони та захисту прав неповнолітніх**

Найменування показника	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Кількість постановлених судами рішень про позбавлення батьківських прав	5110	4622	5151	4522
Кількість дітей, яких відібрано у батьків без позбавлення їх батьківських прав	719	601	672	600
Накладено адміністративне стягнення на батьків або осіб, що їх замінюють, за невиконання обов'язків щодо виховання дітей	21719	20435	19749	18630
Кількість засуджених на неповнолітніх	3088	2798	2406	2048
Звільненні від покарання з випробуванням	1639	1471	1266	1062
Застосування примусових заходів виховного характеру	80	266	230	423

Інформація щодо злочинів вчинених неповнолітніми або за їх участю*

Види злочинів	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Умисне убивство	14	9	11	10
Умисне тяжке тілесне ушкодження	29	37	28	24
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	27	23	25	25
Згвалтування	5	1	3	3
Крадіжка	1927	1876	1553	1229
Грабіж	356	290	271	240
Розбій	85	40	65	50
Незаконне заволодіння транспортним засобом	253	173	153	195
Хуліганство	55	48	42	55
Пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних речовин, психотропних речовин або їх аналогів	90	87	74	63
Інші злочини	2767	2166	1853	4443
Загальна кількість злочинів вчинених неповнолітніми	5608	4750	4078	6337

Вік на момент вчинення злочину - 14 – 15 років 48,6%
 - 16 – 17 років 52,9%

Інформація щодо кількості потерпілих від злочинів неповнолітніх осіб *

Види злочинів	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
Злочини проти життя, здоров'я, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканності (усього), ст.ст.115-145, 146-151, 152-156 КК, з них:	442	446	454	490
Умисне убивство	11	19	14	26
Побої та мордування	0	18	23	25
Умисне тяжке тілесне ушкодження	29	37	28	24
Побої і мордування	0	18	23	25
Домашнє насильство КК доповнено ст.126-1 Законом №2227-VIII від 06.12.2017			2	6
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	27	23	25	25
Катування	0	4	4	3
Незаконне позбавлення волі або викрадення людини	5	11	7	0
Захоплення заручників	0	1	0	0
Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини	3	4	2	0
Експлуатація дітей	0	1	1	1
Зґвалтування	38	36	28	42
Злочини проти власності ст.ст.185-198, 347, 378 КК	931	845	923	701
Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту ст.ст.276-291 КК	256	259	267	240
Злочини проти громадського порядку та моральності ст.ст.293-304 КК	61	69	78	54
Інші злочини	69	53	65	92
Загальна кількість неповнолітніх осіб, що потерпіли від злочинів	1759	1672	1787	1577

* За даними статистичних звітів Державної судової адміністрації України

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Stan_Pravosuddy_a_Criminal_2020.pdf

ЗВЕДЕНА ТАБЛИЦЯ
даних анкетування 268 працівників підрозділів ювенальної превенції

№	Питання	Варіант відповіді	Кількість відповідей	Відсоток
1.	Ваша стать	чоловіча	114	42,5
		жіноча	154	57,5
2.	Ваш вік	20-25	63	23,5
		25-35	176	65,7
		35-45	29	10,8
		45-50	-	-
		більше 50	-	-
3.	Стаж служби в НП (ОВС) <i>не зазначати час навчання у закладах системи МВС</i>	до 5 років	103	38,5
		5-10 років	130	48,5
		10-20 років	29	10,8
		понад 20 років	6	2,2
4.	Ваша освіта	юридична	139	51,9
		педагогічна	40	14,9
		психологічна	2	0,7
		інша	87	32,5
5.	Ваш освітній рівень	молодший бакалавр/молодший спеціаліст	29	10,8
		бакалавр	158	59,0
		магістр/спеціаліст	81	30,2
6.	Чи досконале нормативно-правове забезпечення діяльності підрозділів ювенальної превенції	так	-	-
		ні	177	66,0
		важко відповісти	91	34,5
7.	Чи вважаєте Ви, що прийняття спеціального закону в сфері ювенальної превенції є актуальною потребою для покращення правового регулювання зазначеної сфери?	так	44	16,4
		ні	73	27,2
		не має значення	151	56,4
8.	У якому напрямку необхідно удосконалювати діяльність Національної поліції у сфері ювенальної правоохорони? (можна зазначити дві відповіді)	змінити критерії оцінки роботи поліцейських	99	36,9
		покращити внутрішню взаємодію	67	25,0
		покращити взаємодію з іншими органами публічної адміністрації	72	26,9
		покращити рівень фахової підготовки поліцейських	30	11,2
9.	Чи вважаєте Ви, що надання	істотно покращить	138	51,5

	підрозділам ювенальної превенції оперативно-розшукових повноважень покращить ефективність їхньої роботи	не спричинить покращення	41	15,3
		важко відповісти	89	33,2
10.	Чи вважаєте Ви, що Ваш рівень підготовки є достатнім для виконання службових завдань пов'язаних з охороною прав дітей?	так	201	75,0
		ні	-	-
		важко відповісти	67	25,0
11.	Хто з перелічених суб'єктів, на сьогодні, найбільш ефективно виконує завдання у сфері ювенальної правоохорони та правозахисту?	Національна поліція	144	53,7
		Прокуратура	10	3,7
		Служби у справах дітей	49	18,4
		Суди	51	19,0
		Навчальні заклади та установи	14	5,2
12.	Заходи якого характеру є більш ефективними у ювенальній превенції?	адміністративно-правові	43	16,0
		кримінально-правові	91	34,0
		обидва ефективні	125	46,6
		важко відповісти	9	3,4
13.	Методи якого характеру є більш ефективними у ювенальній превенції?	методи переконання	99	36,9
		методи примусу	17	6,3
		розумне поєднання обох методів	148	55,2
		важко відповісти	4	1,5
14.	Чи вважаєте Ви діяльність вашого підрозділу ефективним у сфері забезпечення прав дітей?	так	145	54,1
		ні	16	6,0
		важко відповісти	107	39,9

Примітка:

результати опитування у процентному відношенні сумарно можуть не збігатись із абсолютним показником 100 % у зв'язку з наведенням респондентами кількох варіантів відповідей або залишення питання без відповіді.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ,

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Стариченко А.О. Поняття «охорона прав дітей» як категорія ювенальних правовідносин. *Європейські перспективи*. 2019. №4. С.91-95.
2. Стариченко А.О. Аспекти становлення міжнародного права у сфері охорони прав дітей. *Наше право*. №1. 2020. С.47-54.
3. Стариченко А.О. Органи і служби в справах дітей у системі органів публічного адміністрування: питання правосуб'єктності. *Право.UA*. 2020. №3. С.89-95.
4. Starychenko A.O. Kuznichenko S.O. Protecting the rights of the child from violence: are the powers of the National Police of Ukraine sufficient? *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. №4. С.33-37.
5. Starychenko A. Law Enforcement Aspects of Ukrainian Legislation on Education. *European reforms bulletin*. 2021. №2. С.117-120.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Стариченко А.О., Шильник І.І. «Булінг» у понятійно-категоріальному апараті педагогічних та правових досліджень. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. интерн.-конф., 23 жовт. 2019 р. Одеса : ОДУВС, 2019. С.107-110.
2. Стариченко А.О. Дотримання прав дитини, як чинник сталого розвитку демократичного суспільства. *Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура* : зб. наукових доп. V міжнар. наук.-практ. конф. 15 листоп. 2019 р. : у 2 ч. Маріуполь : Маріуп. держ. у-нт, 2019. Ч.1. С.50-55.
3. Стариченко А.О. Терміновий заборонний припис стосовно кривдника як спеціальний адміністративний примусовий захід протидії насильницьким проявам у

сім'ї. *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. 28 лют. 2020 р. Одеса, ОДУВС, 2020. С.152-155.

4. Стариченко А.О., Кузнichenо С.О., Шильник І.І. До проблем забезпечення навчально-педагогічного процесу в умовах правових режимів, направлених на захист населення від інфекційних хвороб. *Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави* : матеріали XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 26 берез. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.52-54.

5. Стариченко А.О. Поліцейський захист неповнолітніх від домашнього насильства: проблеми правозастосування. *Стан та перспективи розвитку адміністративного права України* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., 6 листоп. 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. С.110-111.

6. Стариченко А.О., Шильник І.І. Європейські моделі адміністрування дошкільної та шкільної освіти. *Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції* : матеріали Всеукр. наук. конф., 10 груд. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. С.30-38.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Управління превентивної
діяльності ГУНП в Одеській області
полковник поліції

Дмитро ОВЕРЧЕНКО

» вересня 2021 року

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта
Одеського державного університету внутрішніх справ Стариченко
Алевтини Олександрівни на тему «Діяльність Національної поліції по
охороні прав дітей в Україні: адміністративно-правові аспекти» зі
спеціальності «081 Право» у правозастосовну діяльність органів
Національної поліції України**

Комісія в складі:

голова — заступник начальника управління — начальник відділу ДОП
Управління превентивної діяльності ГУНП в Одеській області підполковник поліції
Бурлаков Р.М.

члени комісії:

- заступник начальника управління — начальник відділу організації діяльності
ГРП Управління превентивної діяльності ГУНП в Одеській області підполковник
поліції Стещенко О.І.

- начальник відділу масових та охоронних заходів Управління превентивної
діяльності ГУНП в Одеській області підполковник поліції Береснев В.В.

склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження
проведеного ад'юнктом Одеського державного університету внутрішніх справ
Стариченко А.О. на тему «Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в
Україні: адміністративно-правові аспекти» здійснені на достатньому теоретичному і
методичному рівні та ґрунтуються на глибокому аналізі чинного законодавства
України, локальних нормативно-правових актах МВС України та Національної
поліції України, актах інших органів публічної адміністрації України, матеріалах
адміністративної практики підрозділів ювенальної превенції Національної поліції,
наукових джерелах та досвіді діяльності зарубіжних органів ювенальної
правоохорони.

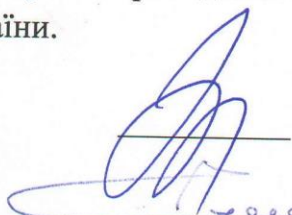
Дослідницею підготовлені рекомендації, які спрямовані на підвищення ефективності діяльності Національної поліції, зокрема, щодо:

- використання організаційно-правового потенціалу інститутів громадського суспільства при виконання завдань ювенальної превенції;
- оптимізації правового регулювання діяльності органів Національної поліції України у сфері охорони прав дітей;
- удосконалення процедур нормотворчості в діяльності органів Національної поліції України;
- урахування зарубіжного досвіду у здійсненні правового регулювання діяльності органів Національної поліції України у сфері охорони прав дітей.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження виконаного Стариченко А.О. є актуальними та можуть бути впроваджені у правозастосовну діяльність органів Національної поліції України.

Голова комісії

Члени комісії:

Роман БУРЛАКОВ

Олег СТЕШЕНКО

Володимир БЕРЕСНЕВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Одеського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Павло БЕРНАЗ
2021

АКТ

**впровадження в освітній процес Одеського державного університету
внутрішніх справ результатів дисертаційного дослідження
Стариченко Алевтини Олександрівни
«Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в Україні:
адміністративно-правові аспекти»**

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу, кандидата технічних наук, доцента, полковника поліції Сіфорова О.І., завідувачки кафедри адміністративного права та адміністративного процес факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, доктора юридичних наук, доцента Денисової А.В., професора кафедри адміністративної діяльності поліції факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності, доктора юридичних наук, професора Калаянова Д.П. склала даний акт про те, що результати дисертаційного дослідження Стариченко Алевтини Олександрівни на тему: «Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в Україні: адміністративно-правові аспекти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право», використовуються в освітньому процесі Одеського державного університету внутрішніх справ, зокрема під час викладання навчальних дисциплін: «Адміністративний процес», «Адміністративне право», «Актуальні проблеми захисту та дотримання прав людини в правоохоронній діяльності», «Запобігання та протидія домашньому насильству».

Зокрема, використовуються наступні публікації Стариченко А.О.:

1. Стариченко А.О. Поняття «охорона прав дітей» як категорія ювенальних правовідносин / А.О. Стариченко // Європейські перспективи. - 2019. - №4. - С.91-95.

2. Стариченко А.О. Аспекти становлення міжнародного права у сфері охорони прав дітей / А.О. Стариченко // Наше право. - №1. - 2020. - С.47-54.

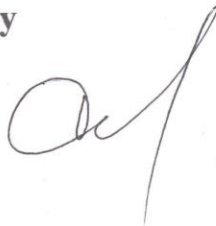
3. Стариченко А.О. Служби у справах дітей в системі органів публічного адміністрування: питання правосуб'єктності / А.О. Стариченко // Право.UA. - 2020. - №3. - С.89-95.

4. Starychenko A.O. Protecting the rights of the child from violence: are the powers of the National Police of Ukraine sufficient? / A.O. Starychenko, S.O. Kuznichenko // Південноукраїнський правничий часопис. - 2020. - №4. - С.33-37.

5. Starychenko A. Law Enforcement Aspects of Ukrainian Legislation on Education // European reforms bulletin. - 2021. - №2. - С.117-120.

Члени комісії:

**Начальник
навчально-методичного відділу
Одеського державного університету
внутрішніх справ
кандидат технічних наук, доцент
полковник поліції**

Олександр СІФОРОВ

**Завідувач кафедри
адміністративного права та
адміністративного процесу
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
доктор юридичних наук, доцент**

Аліна ДЕНИСОВА

**Професор кафедри
адміністративної діяльності поліції
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
доктор юридичних наук, професор**

Дмитро КАЛАЯНОВ

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор Одеського
 державного університету
 внутрішніх справ
 доктор юридичних наук,
 професор
Володимир ГРОХОЛЬСЬКИЙ

« 07 » 10 2021 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ
 результатів дисертаційного дослідження
Стариченко Алевтини Олександрівни
 у наукову діяльність
 Одеського державного університету внутрішніх справ

Комісія у складі:

- 1) начальника відділу організації наукової роботи ОДУВС, кандидата юридичних наук, Домброван Н.В., підполковника поліції;
- 2) завідувача докторантури та аспірантури ОДУВС, кандидата юридичних наук, Теслюк І.О.
- 3) професора кафедри адміністративного права та адміністративного процесу ОДУВС, доктор юридичних наук, професора Ярмачі Х.П.

склала цей акт з приводу впровадження результатів дисертаційного дослідження Стариченко Алевтини Олександрівни на тему: «Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в Україні: адміністративно-правові аспекти» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Комісія дійшла висновку, що результати дисертаційного дослідження мають відповідний теоретичний рівень, практичну значущість та висвітлюють теорії, концепції, підходи щодо адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції по охороні прав дітей в Україні. Висновки

дослідження апробовано під час лекційних та практичних занять і рекомендовано для використання у практиці фахової підготовки у закладах вищої освіти системи МВС.

Зазначені наукові напрацювання Стариченко Алевтини Олександрівни були використані під час підготовки фахових наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях:

1. Стариченко А.О. Поняття «охорона прав дітей» як категорія ювенальних правовідносин / А.О. Стариченко // Європейські перспективи. - 2019. - №4. - С.91-95.

2. Стариченко А.О. Аспекти становлення міжнародного права у сфері охорони прав дітей / А.О. Стариченко // Наше право. - №1. - 2020. - С.47-54.

3. Стариченко А.О. Служби у справах дітей в системі органів публічного адміністрування: питання правосуб'єктності / А.О. Стариченко // Право.UA. - 2020. - №3. - С.89-95.

4. Starychenko A.O. Protecting the rights of the child from violence: are the powers of the National Police of Ukraine sufficient? / A.O. Starychenko, S.O. Kuznichenko // Південноукраїнський правничий часопис. - 2020. - №4. - С.33-37.

5. Starychenko A. Law Enforcement Aspects of Ukrainian Legislation on Education // European reforms bulletin. - 2021. - №2. - С.117-120.

6. Стариченко А.О. «Булінг» у понятійно-категоріальному апараті педагогічних та правових досліджень / А.О. Стариченко, І.І. Шильник // Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матер. VI Міжнар. наук.-практ. інтерн.- конф., м. Одеса, 23 жовтня 2019 р. - Одеса : ОДУВС, 2019. - 188 с. - С.107-110.

7. Стариченко А.О. Дотримання прав дитини, як чинник сталого розвитку демократичного суспільства / А.О. Стариченко // Траєкторії сталого розвитку українського суспільства: особистість і культура : зб. наукових доп. V міжнар. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 15 листоп. 2019 р. : в 2 ч. /

Маріуп. держ. ун-т ; гол. ред. Ю.С. Сабадаш ; упоряд. С.В. Янковський. - Маріуполь : МДУ, 2019. - Ч.1. - 191 с. - С.50-55.

8. Стариченко А.О. Терміновий заборонний припис стосовно кривдника як спеціальний адміністративний примусовий захід протидії насильницьким проявам у сім'ї / А.О. Стариченко // «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток національного права : матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. м. Одеса, 28 лютого 2020 р. / редкол. В.П. Маковій та ін. Одеса, ОДУВС, 2020. - 184 с. - С.152-155.

9. Стариченко А.О. До проблем забезпечення навчально-педагогічного процесу в умовах правових режимів, направлених на захист населення від інфекційних хвороб / А.О. Стариченко, С.О. Кузнichenо, І.І. Шильник // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матер. XII міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Одеса, 26 березня 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. 248 с. - С.52-54.

10. Стариченко А.О. Поліцейський захист неповнолітніх від домашнього насильства: проблеми правозастосування / А.О. Стариченко // Стан та перспективи розвитку адміністративного права України: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. онлайн-конф., м. Одеса, 06 листоп. 2020 р. Одеса : ОДУВС, 2020. - 132 с. - С.110-111.

11. Стариченко А.О. Європейські моделі адміністрування дошкільної та шкільної освіти / А.О. Стариченко, І.І. Шильник // Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції: матер. Всеукр. наук. конф., м. Одеса, 10 груд. 2020 р. Одеса: ОДУВС, 2020. - 211 с. - С.30-38.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Стариченко Алевтини Олександрівни на тему: «Діяльність Національної поліції по охороні прав дітей в Україні: адміністративно-правові аспекти» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право» у науково-дослідну діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ.

Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять, а також були використані у науково-дослідній роботі профільних кафедр, наукових лабораторіях та перемінного складу.

Члени комісії:

**Начальник відділу організації
наукової роботи ОДУВС, к.ю.н.
підполковник поліції**

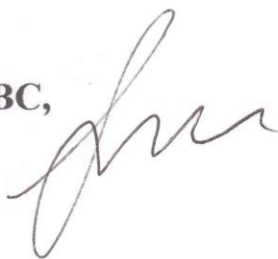
Наталія ДОМБРОВАН

**Завідувач докторантури
та аспірантури ОДУВС, к.ю.н.**

Ірина ТЕСЛЮК

**Професор кафедри
адміністративного права та
адміністративного процесу ОДУВС,
д.ю.н., професор**

Христофор ЯРМАКІ